

Alexandru Ceușianu
Vremuri de osândă

Alexandru Ceușianu

Vremuri de osândă

Revoluția 1848-1849 din perspectiva
unui orașel ardelenesc

Reproducere coperta ediției inițiale

ALEXANDRU CEUȘIANU

**VREMURI DE
OSÂNDĂ**

Prefața Ioan Ranca
Ediție îngrijită de Ilarie Gh. Opriș și
Constantin Valentin Bretfelean

Editura Ecou transilvan
Cluj-Napoca
2015

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CEUȘIANU, ALEXANDRU

Vremuri de osândă / Alexandru Ceușianu ; pref.: dr. Ioan Ranca. - Cluj-Napoca : Ecou Transilvan, 2015

ISBN 978-606-730-106-9

I. Ranca, Ioan (pref.)

94(498 Reghin)"1848/1849"

Coperta I: Baricada, pictura de Jean-Louis-Ernest Meissonier
concepută de Alexandru Tcaciuc

Lectori: Dimitrie Poptămaș și Dorina Sermășan

Toate drepturile rezervate

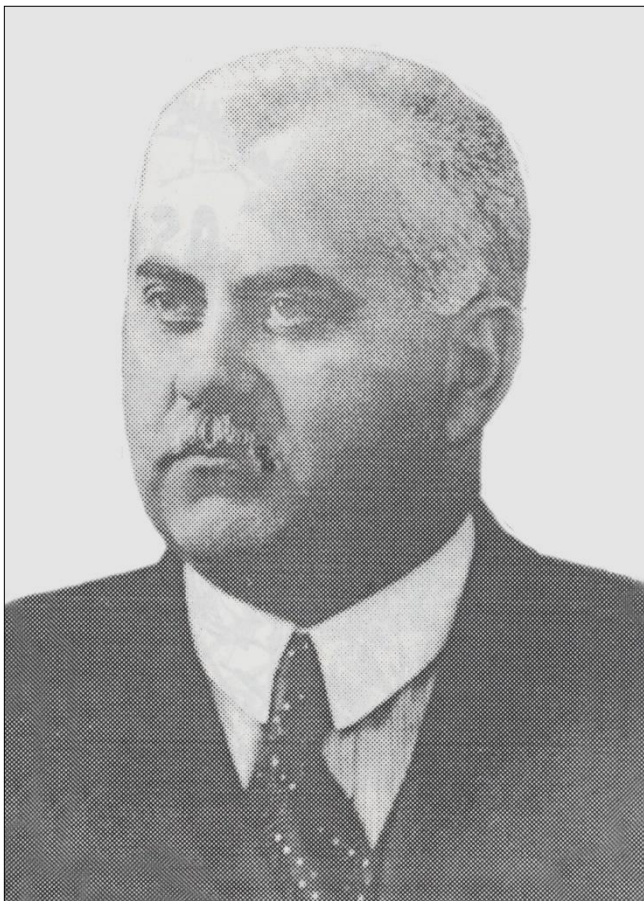
Copyright © Fundația Culturală „Constantin Romanu-Vivu”

Tehnoredactare: Alexandru Tcaciuc

Tiparul executat la S.C. INTERMEDIA GROUP S.A.

Târgu-Mureș, str. Revoluției nr. 8

telefon 0265-216666.

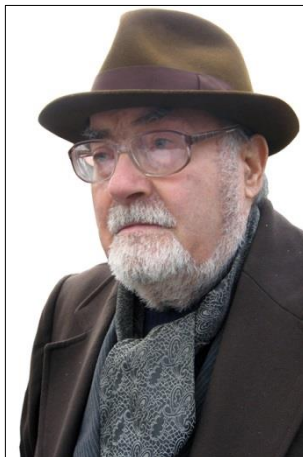
Alexandru Ceușianu

Cartea s-a editat după textele existente la Biblioteca Județeană Mureș, cu sprijinul Asociației culturale „Constantin Romanu-Vivu” din municipiul Târgu-Mureș, președinte Constantin Valentin Bretfelean și Asociației Culturale „Sfântu Gheorghe” din comuna Sângeorgiu de Mureș, președinte Ilarie Gh. Opriș.

Mulțumim pentru sprijinul acordat familiilor Maria și Viorel Anton, profesori cu activitate didactică internațională apreciată, inginer Alexandru David Luca, informatician expert și Mariei Mera, membră a Asociației Artiștilor Plastici Mureș, toți fii ai municipiului Reghin, care au făcut ca această carte să vadă lumina tiparului și să fie redată cititorilor, după 75 de ani de cenzură.

A doua viață a unei cărți

Editorul noii apariții a cărții de față mi-a încredințat prefațarea în cea de a doua viață ce i-a fost dat s-o trăiască, iată, cartea de căpătâi, dintre mai multele ce le-a scris Alexandru Ceușianu inimosul scriitor, care a onorat cu activitatea lui eclatantă de prin anii '30 ai secolului trecut zona culturală a Mureșului Superior, și, mai ales, urbea, cu un trecut remarcabil,

Reghin. Dar prefațarea unei cărți ca aceasta, despre care adesea am discutat cu intelectualii constituiți în club nedeclarat, și astfel oarecum suspect pentru stâlpii regimului anilor '60, care, aflați sub bagheta invizibilă a lui Mircea Leon, directorul, unul dintre puținii instalați pe acele vremuri, pe merit, al Bibliotecii Orășenești și Raionale. Se părea că se luminează de ziua, creindu-se atunci condiții pentru reeditarea ei.

Sunt vremuri care ar merita ele însele o cronică, până când atmosfera aceea nu dispare odată cu puținii componenți ai acelor

reuniuni care făceau însă sală plină în conclavul de lectură al instituției culturale. Aici timp de 2-3 decenii, până l-au urnit pe Mircea Leon din deloc confortabilul fotoliu, din care a făcut, din Bibliotecă, o asociație culturală, cu participanți prezenți fără invitații, de întregul colectiv antrenat și acesta admirabil de farmecul neafișat, dar antrenant, al acelui om pus în fruntea instituției. Nu-i vorbă, tradiția odată instaurată, și cei ce l-au urmat, binemeritând, s-au străduit să-i urmeze vrednicia.

Decenii în șir și cartea pe care o prefățăm a constituit, până în zilele noastre, și, chiar dacă momentul istoric mureșean al Revoluției de la 1848-1849, pe care-l redă, a antrenat, pe tăcute, condeie remarcabile, de pia memoria și competente, precum Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ștefan Pascu, David Prodan și Traian Popa, mureșeanul nostru, din generațiile începătoare, punând bună temelie școlii istorice clujene și transilvănene, și scrierilor despre Revoluție. La rândul lui, acest curent, adevărată emulație, preluat benefic cum se știe de foști studenți risipiți prin orașele țării, au făcut prin interesul, manifestat ca momentul 1848 să fie cercetat până la amănuntul aparent insignifiant, au oferit file de istorie eroică în măsură a străluci prin numărul și substanța faptelor lor, căci făuritorii de istorie cu arme primitive, țărănești, care prin jertfa lor au făcut astfel glia încât Ardealului să nu treacă realmente în stăpânirea celor care, poftind-o, au transformat revoluția în „Război

de eliberare”, antrenând la rândul ei și istoricii de pe baricada opusă care-și apărau dreptatea lor. S-au constituit, cu timpul, două tabere cu strategii diferite, care mai speră și azi fiecare crezului lor.

Lupta aceasta, aparent fără sfârșit, a fost preluată spre sfârșitul secolului și al mileniului recent încheiat de o „nouă gardă”, după revenirea Transilvaniei din nou la Țara mamă, cercetătorii academici Pál-Antal Sándor, Grigore Ploșteanu, Cornel Sigmirean, Ioan Chiorean, urmași de mai tinerii Peter Moldovan, Milandolina Dobozi, Ana Hancu și Elena Miha, ultimele din înșiruire vor fi, însă, prin aprecierile ce s-au făcut scrierilor lor, cele care au scos la iveală din lumea arhivelor adevărul tăcut al revoluției și războiului de eliberare, pierderile umane și materiale, jafurile și ororile care le-au însoțit—căci singurele rezultate concrete ale marii înclăștări redată în operele tuturor par a fi fost doar acestea. Din păcate! Fiindcă istoria, cum se știe, când se repetă, e dureroasă.

Acesta pare a fi finalul în care, apariția cărții lui Alexandru Ceușianu, ca lucrare de pionierat a temei *Dramei Ardealului* purtată de lucrarea monumentală a doamnei Ana Hancu, se apropie de cel cu numele de *Vremuri de osândă* al lucrării prefățate.

Tot din același motiv, o carte ca aceasta, pe care cel ce o are, deși a citit-o încă de la prima ei ediție, o dorește cu siguranță și pe cea de acum, din a doua ei viață, iar cel ce n-o are, o dorește de asemenea și citind-o, își dă seama, odată în plus, de valoarea ei și n-

o împrumută, de teama de a n-o mai vedea fiindcă, probabil, preferă s-o citească din nou.

Ediția aceasta, demult așteptată, urmând și ea tradiția înaintașilor, adaugă cititorului, nou și el, prin contribuția a trei istorici din generația nouă mureșeană, trei studii ce s-au cerut ele însele celei de a doua viață, și ea binemeritată, pe care cei de azi și urmașii lor o datorăm scriitorului Alexandru Ceușianu pentru întreaga lui operă, invocându-l pe Cel de Sus în spusa latinului „SIT TIBI TERRA LEVIS” – Fie-i adică țărâna ușoară.

Dr. Ioan RANCA

Revoluția 1848/49 din perspectiva unui orașel ardelenesc

CAP. I. Uniunea

În vârf de deal – de pe platoul căruia se deschide o priveliște largă și cuprinzătoare peste Valea Mureșului – s-a învecinicit cimitirul românesc din Reghin. O hartă de curând întocmită la oficiul parohial gr. cat. din localitate, ține să fixeze movilele vechilor morminte, recensând locurile de odihnă eternă după nume și familie.

Dincolo de cruci și cripte, se cascadează un loc viran cu pajiște grasă, unde notațiunea de pe hartă indică lapidar „groapa Rușilor din anul 1849”. Pomenirea acestui amănunt nu răscolește nici o amintire. Fantezia răznită pe o clipă din inerție, caută imagini și urme de lupte. Uitarea însă a înegurit trecutul în așa măsură, că din caerul încălțat al întâmplărilor petrecute pe acele timpuri, e greu să descurci firul evenimentelor legate de loc.

Generalitățile? Da. Acelea se cunosc. 1848/49 înseamnă o piatră de hotar în evoluția popoarelor europene. Marile idei de emancipare politică dospiseră decenii de-arândul latent și coroziv în conștiința mulțimilor. Ura împotriva domniei reacționare sporise considerabil, totuși n-avea nimeni cutezanța împotrivirii. Umbra subțire, spirituală, incizivă a unui Metternich se profila mare și dominantă în arena politicii externe și interne. Cine ar fi bănuț, că era numai umbră ce se destrăma la cea dintâi atingere cu lumina.

Vestea răsmiriții din Februarie 1848 din Paris cade ca o scântee incendiară. Nemulțumirile colcăinde se condensează; masele devin compacte și luate de curent, – mătură printr-o scurtă

șuvoire de energie întreg păinjenișul absolutistic. La 13 Martie 1848 Metternich, constrâns de mulțimea răsculată în Viena, își prezintă demisia scriind: „Mă înclin în fața unei forțe mai înalte decât puterea Domnitorului.”

Este o adevărată rostogolire seismică, incalculabilă în urmările sale. Catapeteazma autocrației se năruie și mormintele popoarelor se deschid. Deșteptarea din somnul de moarte se manifestă cu o putere impresionantă. Noua evanghelie politică străbate până în cele mai adânci straturi ale poporului și Câmpia Libertății din Blaj este martora falnică a majestății poporului român, întrunit la 3/15 Mai 1848 să-și afirme voința națională. Un imn străbate sufletul tuturor popoarelor subjugate: imnul închinat libertății – frăției – egalității.

Ceea ce pentru neamul nostru era mijitul zorilor, pentru alții însemna crepusculul privilegiilor. Sașii mai cu seamă aveau intuiția justă, că sbuciumul provocat de ideile revoluționare nu le putea aduce decât pierderi. De-aci atitudinea de surdă rezistență a orașelor săsești împotriva înnoitorilor. Evenimentele din Viena și pe urmă cele din Budapesta treziră o imensă stupeoare. Ludovic Kossuth, apostolul independenței maghiare, adresase, la 15 martie 1848, faimosul său ultimatum către Curtea imperială, cuprinzând în 12 puncte revendicările poporului unguresc; ultimul punct enunța uniunea Transilvaniei cu Ungaria, vânzând astfel și această provincie – până atunci supusă direct coroanei de Habsburg – în vârtejul revoluționar.

Filtrul cenzurei nu mai funcționează. Veștile trec din gură în gură și ecoul stărnit amenință pretutindeni liniștea patriarhală. Bărbații care stau în fruntea treburilor publice în orașele ardelenesti, nu sunt deprinși cu stări excepționale. Își frământă mâinile și întorc ochii spre cer, simbolizând clasic – neputința omenească. În Reghin – orașel situat la confluența râului Gurghiu cu Murășul, cu o populație pe atunci de 5.000 suflete, în majoritate sași – lucrurile se petrec la fel, ca în alte părți. Administrația orășenească este în mâna sașilor; compunerea consiliului e tipică. Tot oameni chiaburi,

migăloși, inerți – cu un primar anchilozat în tradiție. Discută zile de-arândul asupra celor mai mărunte lucruri și se agită tumultuos în contra înjoncțiunilor neliniștitoare ale forurilor administrative maghiare. În jos, față de pacinicii locuitori ai orașului, afișează cu multă aroganță atotputernicia. Elementele turbulente care s-ar atinge de autoritatea birocratică a consiliului orășenesc, trebuiesc mazilite. A pățit-o protopopul unit – marele cărturar Petru Maior – la 1803, când se încăpăținase să dureze temeliile bisericii sale pe teritorul destinat de consiliu pentru grajdurile orășenești. După o păstorire de 25 ani a ținutului, a fost silit, prin uneltiri lăaturalnice, să părăsească orașul. Ceea ce s-a putut săvârși însă atunci contra unui singur om, nu se mai poate face acum cu semnatarii petiției adresate consiliului pentru încuviințarea unei adunări publice. Adunare cetățenească? – chiar când nebunia revoluționară amenință să ducă țara la prăpastie? Noroc că există o primărie conștientă de îndatoririle sale, care să arunce asemenea petiții la coș.

Inofensivii cetățeni ai Reghinului însă au apucat la nărav. Refuzul discret al consiliului orășenesc îl răsplătesc sgomotos cu spargerii de geamuri și concerte nocturne. Spiritul războinic intră câte-odată și în oameni pacinici. Pandora își deschisese cutia – și furtuna deslănțuită amenință să iee proporții. Cetățenii cer și – ecce miraculum – consiliul orășenesc aderă la formarea unei garde civile. Ce-i drept, lucrul s-a cam trăgănit până cu sosirea aprobării de la guvernul din Cluj, – totuși chestia s-a aplanat încă în timp util, adecă înainte de sf. Paști, așa că în Dumineca Floriilor Reghinul și-a putut forma garda civilă.

Alegerea celor șase comandanți de companii și a șefului suprem al gardei s-a întâmplat bineînțeles după ritual democratic. Lumea adunată cu mic și mare la serbarea câmpenească din pădurea apropiată l-a votat cu însuflețire pe Toma Fritsch ca șef al gardei, conferindu-i gradul de maior, și pe Samoilă Szabó, Samoilă Melzel, Carol Hellwig, Samoilă Traugott Fritsch, Mihail Orendi și Samoilă Wermescher, comandanți de companie, conferindu-le gradul de

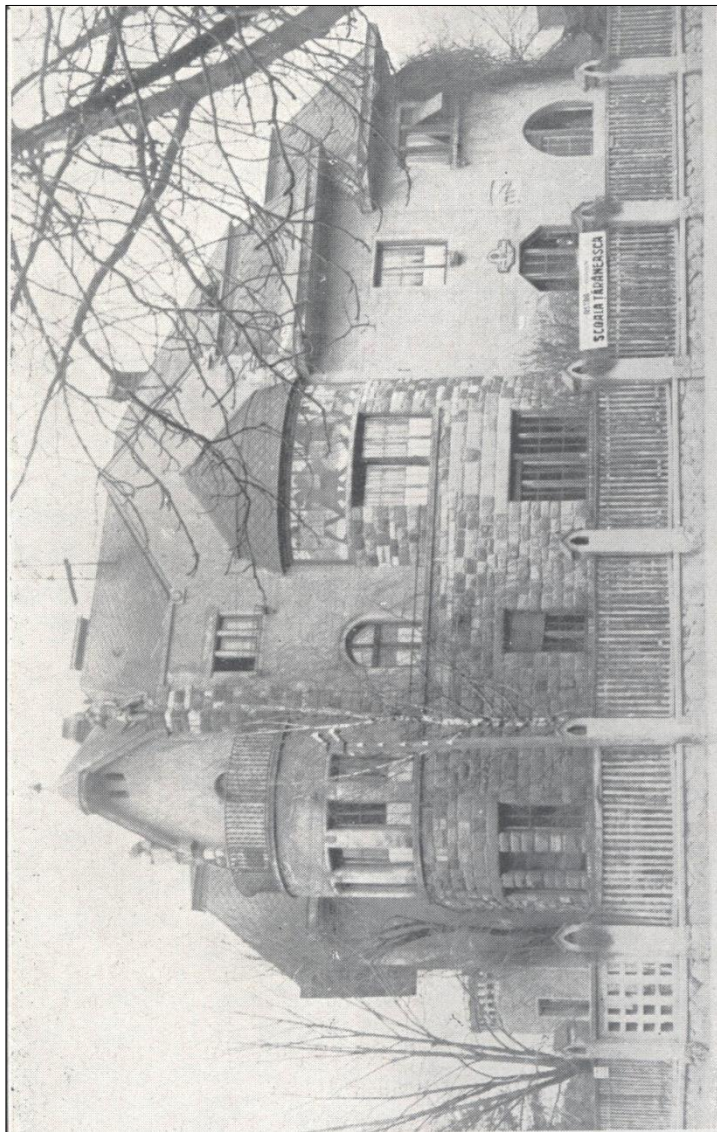
căpitani. Apoi în calitate de cetățeni care nu disprețuiesc veselia, au petrecut până târziu, înapoindu-se seara, cu fanfara în frunte, în oraș.

Pornite odată lucrurile pe panta concesiunilor, lucrurile nu puteau să se oprească la jumătate cale. La câteva zile după formarea gardei cetățenești, se înfățișă la primarul orașului S. W. Wagner o delegație dintre cei mai reprezentativi bărbați din Reghin, solicitând din nou permisiunea de -a ține o întrunire publică. Era Vinerea Patimilor și primarul, vădit intimidat și tremurând de emoție, dădu încuviințarea pentru ziua viitoare. Act înduioșător și memorabil, mai ales pentru puținii Români cari locuiau pe timpul acela, în oraș.

Reprezentanții tuturor naționalităților au fost invitați la această întrunire – cea dintâi întrunire politică din Reghin, ținută în curtea bisericii săsești. Au vorbit toți cei cari aveau ceva de spus despre libertate, despre frăție și egalitate. Sași, Unguri și Români s'au îmbrățișat pe urmă în uralele mulțimii și după acest act de solemnă înfrățire, lumea a pornit cu torțe și fanfare să-i colinde pe slujitorii altarelor tuturor confesiunilor, cerându-le bine-cuvântarea.

În timpul acesta, pe arena politică din capitala Ardealului se montau ultimele preparative pentru convocarea dietei. Cuvântul lui Kossuth se cerea respectat. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria trebuia votată cu ori-ce preț. Lucrul nu era tocmai ușor, fiindcă Sașii tergiversau și Românii se rostiseră categoric împotriva.

De-aceea mijloacele de intimidare trebuiau aplicate cu supremă înverșunare. „Unio vagy halál!” – „Uniune sau moarte!” era lozinca de întâlnire, stimulental de-a fanatiza masele și strigătul terorist al cetelor ce cutreierau străzile Clujului.

Clădirea Școalei Tăvănești 1934

Sub imperiul unui asemenea program politic, este evident că actului de înfrățire a naționalităților, pecetluit la Reghin cu atât de naivă însuflețire, i se pregătea cea mai crâncenă desmințire.

Cap. II. Se tulbură apele

Ordinea publică din Reghin era păzită de garda civilă după tipic militar. Cetățenii, profund încântați de prețioasa lor misiune, se îmbrăcău cu uniforme de-un croi impunător: tunică vânătă, pantaloni suri și chivără neagră cu pană albă. Căpeteniile nu ieșeau cu trupa decât călare și în fiecare Duminică se aranja o paradă spectaculoasă. Nici o oboseală nu se cruța, ca trupa să fie cât mai temeinic instruită. Exercițiile de câmp, deprinderile gimnastice și întrecerile la poligonul de tragere, dovedeau cu prisosință spiritul sportiv al Sașilor. Ceea ce lipsea încă, ca să fie decorul desăvârșit, era flamura. Inocent capriciu de a se evidenția în fața publicului. Cât de banal pare acest amănunt și totuși cât de pregnant se caracterizează printr-însul situația. Lumea convenise să aducă toate jertfele, ca dorința gardei civile să fie cât mai pompos satisfăcută. Femeile din elita orașului osârdeau febril să isprăvească broderia pe drapel până în Rusalii, dată când urma să se sfințească steagul. Intervenise însă între timp neprevăzutul.

Propaganda unionistă zămintise cumpătul populațiunei maghiare. Elementele conducătoare țineau cu tot prețul, ca flamura gardei civile să poarte culorile naționale maghiare, câtă vreme Sașii – în majoritate – aleseseră tricolorul german – negru, roșu, auriu – decorat cu emblema Transilvaniei.

Zadarnic conveniseră Sașii în ultimul moment să țină flamura cu panglicuțe roșu, alb, verde, conflictul izbucnit nu putu fi aplanat. Ungurii se retrăseseră îndârjiți, denunțând orice colaborare cu Sașii și provocară cu prilejul târnosirii steagului un imens și semnificativ scandal.

Era a doua zi de Rusalii și în mijlocul spațioasei pieți din Reghin se adunase toată suflarea săsească din oraș și jur. În clipa când venerabilul preot ev. lut. Orendi rosti formula sacramentală de sfințire a drapelului, se auzi dintr-odată mare gălăgie dinspre clădirea cu etaj unde era adăpostită poșta. Sticlele unui geam săriră în țandări și în gardina ferestrei apăru, sfidător, steagul unionist cu tricolorul maghiar. Dacă ar fi putut presimți Sașii evenimentele ce urmau să se petreacă în scurtă vreme la Cluj, de sigur că nu ar fi îndrăsnit să înfrunte orgoliul unguresc,; așa însă culorile arborate dispărură repede și sfințirea flămurei se desăvârși fără alt incident.

Peste câteva zile, la 29 Mai 1848, se întruni dieta din Cluj. Fastul protocolar al deschiderii se inaugura cu un ceremonial de senzație. Generalul Puchner, comandantul armatei regulate din Transilvania și comisar împărătesc, citi mesajul de tron în limba maghiară. Așa ceva nu se mai întâmplase nicicând și delirul mulțimii fanatizate nu mai cunoștea margini. Galeriile înțesate isbucniră frenetic: „Trăiască Uniunea!” Ritualul obicinuelnic este înfrânt. Programul lucrărilor legislative este pervertit. În cea de a doua ședință, din ziua următoare, va trebui să se voteze înainte de toate legea asupra uniunei cu Ungaria. Sașii sunt de față, copleșiți de apostrofe și zadarnic încearcă să pună în aplicare tactica lor de târăgănire. Baronul Vesselenyi tună. Deputații încinși cu săbii agită mânerule, Baronul Kemeny provoacă pe membrii dietei, care înțeleg să facă opoziție uniunei, să ia cuvântul. E o tensiune irespirabilă în sală. Sașii așteaptă încremeniți să se întâmple ceva. Cineva vorbește. E deputatul Elias Roth din Brașov, care face act de închinăciune; restul Sașilor se scoală smeriți în semn de aderare. De-afară vuie poporul; agitația a sporit la paroxism. Deputatul – de tristă faimă – Ladislau Berzenczei – a deschis geamul și anunță votarea uniunei cu unanimitate. Tumultul ce urmează nu se mai poate descrie. Și astfel „făcutu-s-a uniunea”.

De-acu nu mai există nici o stavilă legală pentru libera afirmare a supremației maghiare în Transilvania. Un simulacru de alegeri pentru parlamentul din Budapesta completează farsa. Țara

stătea sub opresiunea dictatorului Kossuth, care știa admirabil exploata șovăirea factorilor conducători din Viena. Împăratul Ferdinand al V-lea, mult prea slab să înfrunte vitregia vremurilor, n-avu altă ieșire decât să sancționeze uniunea Transilvaniei cu Ungaria la 10 Iunie 1848. Uneltirile Românilor și Sașilor de-a împiedeca la Innsbruck promulgarea legii se dovediră neputincioase. Prea era nesigură situația, ca tronul să se expună unei eventuale rupturi.

Ori Kossuth tocmai ruptura o sânguia din toate puterile sale. Parlamentul, cedând ușor sugestiilor sale, îi votă la 11 Iulie 1848 un credit extraordinar de 42 milioane florini pentru dotarea armatei naționale și dreptul de-a înrola un contingent de 200.000 recruți. Ținta urmărită era precisă. Independența Ungariei.

Mobilizarea sentimentului patriotic, nu întârzie să-și arete roadele. În Târgu-Mureș – centrul firesc al secuimii – cadrele militare nou formate erau copleșite de oameni. Trupele regulate sub conducerea colonelului August – un bătrânog tembel și incapabil – tolerau nepăsătoare primejdioasa organizare a honvezilor și husarilor lui Kossuth.

Situația era cu atât mai gravă și indolența garnizoanei din Tg.-Mureș cu atât mai condamabilă, cu cât regimintele secuești de graniță se grăbiră să se declare fățiș pentru Ungaria și cauza maghiară. Crezul național maghiar devenise o cumplită realitate, de care trebuiau să se teamă atât Sașii, cât mai ales Românii.

Abia scăpați din iobăgie, cruzimea sbirilor apăsă greu asupra satelor. Trupele năimite de nemeșii locului nu cunoșteau cruțare. Începând cu măcelul din comuna românească Mihalți, întâmplat la 2 Iunie 1848, atrocitățile sângeroase de la Luna, Abrud și Sâncrai se ținură lanț.

În comuna Petelea din apropierea Reghinului, se produse pe la mijlocul lunii August 1848 un incident semnificativ pentru evenimentele ce aveau să urmeze. Sătenii sași purtasera proces îndelungat cu baronul Bornemisa din Apalina pentru pășunea cunoscută sub numele de Chirirât (Királyrét) în extindere de

aproximativ 600 jughere. Nemulțumiți de veșnica amânare a procesului și încrezători în drepturile lor, se introduseră în posesiunea locului. Baronul Bornemisa le pregăti o crâncenă desamăgire. Două companii secuești de graniță – a 12-a și 13-a— își făcură apariția în sat, să pedepsească încumetarea Sașilor. O amendă de 15.000 florini și împilarea de a întreține timp de două săptămâni trupa armată cu hrană și locuință, satisfăcu pentru moment pofta de răzbunare a baronului.

Cetățenii din Reghin se alarmară. Față cu manifestarea de forță a trupelor secuești din Petelea și continua sporire a efectivelor militare din Tg.-Mureș, orașul era expus tuturor eventualităților. Trebuia căutat sprijin din afară și cu posibilă urgență. De aceea nu poate mira pe nimeni că la data de 7 Septemvrie 1848 – într-o zi de târg săptămânal – intra avangarda regimentului II de grăniceri români din Năsăud în Reghin. Câțiva husari secui, care se aflau întâmplător în piață, începură să-și bată joc de feciorii români; aceștia observând atitudinea provocatoare a Ungurilor, îi luară la bătae, – umilire ce avu cumplit răsunet în tabăra ungurească.

Venirea avangardei de grăniceri avea de altfel un scop bine definit. Înrolarea glotașilor români în armata regulată. Comandantul regimentului II grăniceri, colonelul Urban, preluase de curând comanda și având instrucțiuni personale de la Curtea imperială, făcu intense pregătiri pentru sporirea forței armate. Un apel lansat către populațiunea românească să între în serviciul militar, avu un imens răsunet. Românimea din Năsăud, Bistrița și valea Mureșului, dornică să-și dobândească drepturile politice, se înrola în număr considerabil sub steagurile împăratului. Instinctul național presimțea năpasta. O sumbră și inexprimabilă presiune domina sufletele. Liniște aparentă – ca-n fața viforului. De nicăiri nici o mișcare. Singurele știri sigure erau cele care se anunțau trupe prin ordine de zi.

Și într-o seară de Septemvrie – când feciorii se înapoiaseră de la exercițiile din împrejurimea Reghinului – țâșni din citirea ordinului de zi vestea, că Jellacici – banul Croației – a trecut

frontiera ungară cu 40.000 soldați. Surda înverșunare ce mocnea de lungă vreme în inimele grănicerilor români, izbucni într-o frenetică tresăltare de glasuri.

„Să trăiască Jellacici! Să trăiască împăratul!”

Ecoul glasurilor se prelungi dincolo de zidurile vechi și mohorâte ale orașului, trezind fiorul unor sinistre temeri în gândurile Sașilor. Strigătul de însuflețită ușurare străbătu departe de tot și ca un răspuns tardiv răsună din Tg.-Mureș cuvântarea contelui Toldalagi din adunarea Secuilor, ținută la 5 Octomvrie 1848:

„Acei care țin cu împăratul și sunt împotriva uniunii, sunt trădători ai țării și dușmanii poporului maghiar”.

Cap. III. Volbura

Invazia armată a lui Jellacici însemna ruperea pe față a legăturilor politice dintre Austria și Ungaria. Guvernul maghiar obținuse temporara înlăturare a acestuia din demnitatea de ban al Croației; curând însă Curtea imperială îl întărise din nou în scaun, încurajând astfel planurile impetuosului general. Kossuth avuse dreptate. Lupta angajată pentru izbândirea ideii naționale nu se putea lichida decât cu armele. Prizonier însă al propriului său orgoliu, nu-și dădu seama că, încrucișind armele cu popoarele componente ale monarhiei habsburgice, fatalmente dădea câștig de cauză tacticei austriace: *Divide et impera*.

După un prim moment de panică – ce duce la căderea ministerului Batthyány – însuflețirea și încrederea de sine se restabilesc. Năvalnica energie combativă a lui Kossuth nu putea decât să se bucure de lovitura ce-i venea prin ofensiva banului Croației. Simpatiile mulțimii sunt de regulă de partea celui prigonit. De-aceea nu ezită o clipă măcar să-și asume întreaga răspundere a situației și lansează un clocotitor manifest către națiune: „La arme Maghiari! – scria el în stil ditirambic – pentru apărarea vieții,

onoarei și a patriei, pentru apărarea vetrei moștenite de la strămoși, pentru pământul care te nutrește, lucrat de tine cu sudoare de sânge.”

Evenimentele sângeroase nu întârziară să producă o emoție profundă în tot cuprinsul țării și mai ales în Transilvania. Imperativul zilei era conservarea de sine. Fiecare națiune se vedea silită să avizeze la măsuri febrile de înarmare pentru preîntâmpinarea primejdiilor. Numai generalii austriaci din Sibiu așteptau impasibili și nehotărâți evoluția întâmplărilor. Disciplina militară încetinise întrânsii procesul de gândire în așa măsură, că nimeni nu se putea aștepta din partea lor la o inițiativă curajoasă.

„Ce vreți?” – încercau dânsii să se desvinovățească. „Prin faptul că Majestatea Sa împăratul a sancționat uniunea Transilvaniei cu Ungaria, armata ardeleană este supusă guvernului maghiar. Nu există motiv de alarmare. Vicisitudinile momentului vor fi cuminte soluționate de forurile competente.”

Românii porniră din nou la Blaj. Aceleași gloate însuflețite pentru ideea națională; aceiași bărbați hotărâți să-și jertfească viața pentru idealul național. De astă-dată însă poporul era înarmat și aștepta cu încruntare semnalul de luptă. Tinerii mai ales erau nerăbdători și între ei cel mai impetuos era Avram Iancu, care svârlise în plină ședință a comitetului național apostrofa: „Vorbiți, vorbiți înainte, – eu plec în munți să fac răscoala.” Bătrânii se siliră din rășputeri să domolească spiritele. O delegație fu trimisă la 3 Octomvrie 1848 la Sibiu, cu un memoriu în care se expuneau toate atrocitățile săvârșite de Unguri asupra Românilor.

Generalul Puchner – comandantul suprem al armatei regulate din Transilvania – era cât pe-acți să refuze vizita delegației românești. Artrita lui cronică îl trântise din nou la pat, înăcrindu-i zilele. Îmbufnat puse o rezoluție pe memoriul prezentat, ce vădește, cum nu se poate mai bine, judecata osificată a forurilor militare. Generalul Puchner încunoștiința pur și simplu pe guvernatorul din Cluj despre plângerile Românilor, parcă prin hârtii și rapoarte s-ar fi putut înăbuși jerăgaia răsmiriții. Singura căpetenie militară care

avea intuiția exactă a situației era comandantul regimentului II grăniceri, colonelul Urban.

Bărbat de-o cultură aleasă – militar crescut în spiritul tradiției austriace – intransigent și îndrăgneaș, Urban se hotărî să împingă pozițiile trupelor credincioase împăratului dincolo de cununa dealurilor, ce leagă la miază-noapte Carpații cu câmpia. Orașelul Reghin se îmbia – de la prima ochire – drept admirabil post de observare a mișcărilor din săcuime. Ținutul era într-o fierbere îngrijorătoare, grație neodihnitei propagande a emisarilor lui Kossuth.

De-aceea, colonelul Urban nu pregetă mult și la 16. Octomvrie 1848 își îndrumă întreaga forță armată de care dispunea – două batalioane cu un efectiv de 960 soldați și gradați din regimentul II grăniceri, trei companii de vânători din regimentul I cordonieri din Bucovina, un escadron cavalerie Max. Chevaux-legers și două tunuri ușoare – spre Reghin. Trecând prin comuna săsească Jaad, din sus de Bistrița, avu prilejul să elibereze din captivitatea Sașilor pe Vasile Moldovan, prefectul legiunei a III-a murășene, care căutase împreună cu cetele sale să se unească grabnic cu armata regulată. În felul acesta, gloatele ce însoțeau trupa colonelului Urban se întăriră considerabil, îndreptățind cele mai bune nădejdi, că vor susține cu mare însuflețire acțiunea armatei regulate. Ce-i drept, disciplina acestor gloate lăsa încă mult de dorit; echipamentul le lipsea aproape cu desăvârșire și armamentul era neutilizabil; totuși, pitorescul furcilor, securilor și coaselor legate în formă de lănci împrumuta gloatelor de Români un aspect războinic dintre cele mai autentice.

Apariția colonelului Urban la Reghin n-avea în sine nimic extraordinar. Dimpotrivă. Prezența unei trupe bine încheiate intimidează. Desele jafuri și devastări săvârșite de bande de răufăcători asupra conacurilor boerești din împrejurime încetară ca prin miracol. Mâna severă a comandantului restabili sentimentul de siguranță. Cu toate acestea, încordarea nervoasă creștea din zi în zi.

Undeva, în apropierea Odorheiului, se organizase o mare întrunire națională a Săcuilor. Ziua adunării fusese fixată la data de 15 Octombrie 1848 pe câmpia de la Agyagfalva (Lutni), știindu-se totodată că vor participa acolo și reprezentanții oficialității din Cluj.

Secuii roiseră cu zecile de mii; în căruță, aprovizionați cu hrană pentru timp mai îndelungat și înarmați. Emisarii care răscoliseră țărănimea din tot cuprinsul săcuimii, pregătiseră lumea pentru orice eventualitate și înflăcărarea războinică se dovedi din prima zi amenințătoare.

Sufletul propagandei incendiare fusese Ladislau Berzenczei, omul de încredere al lui Kossuth. Intrase în intimitatea acestuia prin lingusiri și lăudăroșenie; altfel era un om gol și nemernic. Ambiția lui era să devină pentru secuime, ceea ce Kossuth era pentru Maghiari. De-acî înverșunarea lui bolnavă de-a prăvăli cursul evenimentelor pe alvia sângeroasă.

Contele Mikó, trimisul oficial al Clujului și președintele adunării naționale, se îngrozi de primejdia teribilă ce-o reprezenta mulțimea adunată. A lăsa pe acești sălbătăciți să pornească ostilitățile, însemna distrugerea țării însăși. Un consiliu restrâns între oamenii cei mai cumpătați, încercă să temporizeze hotărârile definitive. Zadarnică nădejde. Berzenczei sta la pândă și demagogiei sale sângeroase nu-i putea rezista mințile simple ale țăranilor. Masele cuprinse de-un entuziasm delirant hotărâră înființarea unei armate săcuesti de sine stătătoare. Jurământul țășni din zeci de mii de piepturi. Lava în erupție nu mai putea fi stăvilită.

Cruciada împotriva nesupușilor, dușmani ai cauzei maghiare, porni în patru direcții. Cel mai numeros corp armat, cifrându-se la aproximativ 20.000 oameni, se îndreptă spre Târgu-Mureș, având fixat ca prim popas al operațiunilor militare, orașul Reghin.

Colonelul Urban, vag informat asupra pericolului ce se apropia, împânzise ținutul cu patrulele sale, trimitând avangarda până dincolo de Gornești, la jumătate drum de Târgu-Mureș. Profund convins că Secuii nu vor cuteza să atace trupele regulate în luptă deschisă, Urban totuși crezu nimerit să ceară întăriri din

Bucovina. Din vălmășagul știrilor contradictorii nu se putea alege nimic precis; agitația însă sporea. La 20 Octomvrie 1848, consiliul orășenesc din Reghin îl încunoștiință pe Urban de sosirea unui sol din tabăra Secuilor. Scrisoarea adusă purta data de 27 Octomvrie, Vajairét (râtul din Oaia), și era iscălită de colonelul Dorschner, comandantul avangardei secuești. Printr-însa se cerea imediata evacuare a trupelor lui Urban din oraș. Fețele livide ale consilierilor grăiau mai expresiv decât zeci de discursuri. Colonelul Urban izbucni înfuriat: „Dacă nu mă vreți ca prieten, rămân ca dușman” – și ieși trântind ușa în urma sa. Incidentul acesta avu un epilog curios. Un necunoscut trase cu arma dintr-o grădină asupra colonelului și unii răutăcioși pretindeau că arma, găsită ulterior în grădină, ar fi aparținând primarului S. W. Wagner.

Hotărât lucru: mersul evenimentelor luaseră o întorsătură dintre cele mai puțin liniștitoare.

Cap. IV. Curge sângele

Și gloata Secuilor – multă cât un nor de lăcuste – se rostogolea greoi pe valea Mureșului în sus. Comunele consângene din drumul lor le învăluiau mișcările; nici un trădător nu se găsi să ducă vestea puhoaielor pornite.

Avangarda colonelului Urban, constatatoare dintr-un detașament de vânători bucovineni și glotași români, se oprise în apropierea comunei Sárpatak (Glodei). Avea ordin sever să întâmpine orice atac din partea Secuilor. Intențiile dușmanului trebuiau din vreme și cu orice preț demascate.

Cele dintâi pușcături căzură la 30 Octomvrie 1848. La început, se credea că sunt bande răslețe care rățăceau prin ținut după pradă. Vânătorii bucovineni nu se lăsară intimidați. Încolțiră cu înverșunare cetele ce li se arătară în față, fără să le poată însă împrăștia. Focul spori în intensitate, prelungindu-se de jur împrejur;

strigătul triumfător al Secuilor arată că trupa este înconjurată de toate părțile.

O luptă pe viață și moarte se angaja, susținută cu grele sacrificii de sânge. Numărul mare al Secuilor copleși însă orice rezistență, așa că puținii supraviețuitori din avangarda colonelului Urban încercară să-și mântue viața trecând Mureșul prin înot. Pe celălalt mal se făcu o macabră vânătoare de oameni. Secuii care înaintaseră pe partea stângă a Mureșului, așteptau pe nenorociții înotători să iasă la mal, ca să-i izbească în cap cu ciomege și paturi de armă. Așa s-a întâmplat că Urban n-a putut afla aproape nimic asupra dezastrului de la Glodeni.

Martī dimineața, la 31 Octomvrie 1848, pe la ora 10, sosiră niște călăreți de iscoadă în goană nebună, vestind apropierea dușmanului. Colonelul Urban, nedumerit asupra adevăratei situațiuni, ieși singur în recunoaștere, părându-i-se vestea cu totul neverosimilă. Alarma aproape instantanee dovedi însă gravitatea ceasului. Întreaga forță armată – militari și glotași – ieși în câmp, înaintând în marș forțat înspre Sânti(v)oana, (Voivodeni). Iscoadele trimise de Urban în comună fură întâmpinate cu focuri; un cetățean-gardist din Reghin, Martin Gunesch, fu ucis. În același timp apărură și grupe răzlețe din detașamentul vânătorilor bucovineni înfrânți la Glodeni, pe care colonelul Urban îi comandă lângă sine, dornic să-și răsbune asupra dușmanului pierderea suferită.

Trupa regulată ocupa centrul liniei de bătaie, iar aripile erau susținute de glotașii români. Prefectul de legiune Vasile Moldovan, care comanda pe aripa dreaptă două companii de glotași, descrie sugestiv evoluția bătăliei: „Coloanele noastre de bătae erau neînsemnate, dar oricum erau, totuși ele au făcut un marș forțat până dincolo de sat, care a rămas la stânga. Prin șanțuri erau ascunși, ca urșii în vizuini, önkéntes-i (voluntari) unguri, care descărcau armele pe furiș asupra lăncerilor neapărați de nici o parte. Eram și eu între ei. Oamenii noștri văzându-se deodată fără veste svârliți cu gloanțe din direcțiuni unde nu se vedea inamicul, a intrat spaima în ei și cu toate silințele noastre, ce ne dam a-i opri de la

fugă, totuși nu se putură stăpâni; au ajuns în desordine și se aruncară asupra batalionului de grăniceri care mergea alături și care, adus fiind și el în desordine, – a început să fugă și să se rășchire, ca și lăncerii”.

Inserarea ocroti trupele fugare de urmărirea dușmanului; – drumul înspre Reghin însă era de-acu liber. În tragica situație rezultată de pe urma nenorocitei bătălii de la Sânti(v)oana, colonelul Urban se hotărî să apeleze la ajutorul gardei civile din Reghin. Purtarea plină de elan în luptă a unor cetățeni gardiști – între care se cuvine o deosebită mențiune intrepidului Samoilă Elsen, – îl convinsese că neîncrederea sa față de Reghineni nu era întemeiată. În adevăr, el îi bănuise vinovați de atentatul săvârșit asupra sa și de aceea ordonase dezarmarea gardei civile. Acum, în ceasul primejdiei, era momentul să caute împăcarea, cerând concursul activ al gardei pentru apărarea orașului.

La chemarea colonelului Urban se înfățișară în aceeași zi pe la orele 9 seara toți cetățenii mai curajoși la locuința maiorului gardist Toma Fritsch. Decursul acestui consiliu de război a fost suficient de dramatic.

Colonelul Urban ținu să facă o expunere amănunțită a situației, arătând că ori-ce rezistență împotriva armatei săcuesti ar fi iluzorie, dacă nu ar primi ajutor din partea cetățenilor din Reghin. În mijlocul unei însuflețiri unanime, cei din garda civilă jurară colonelului Urban că-l vor susține până la moarte. Se luă deci dispozițiuni în pripă pentru încadrarea celor care își ofereau serviciile, în rețeaua de rezistență concepută de Urban.

O companie din garda civilă primi însărcinarea să ocupe colina ce domină drumul spre Bistrița, pentru a prinde și reorganiza grupele fugare de ostași. Celelalte companii – amestecate cu trupa regulată – ieșiră în trei direcții – spre Breaza, Voivodeni și Petelea – cu porunca să aprindă dealungul dealurilor mai multe focuri de lagăr, ca în chipul acesta, dușmanul să creadă că are în față forțe armate considerabile.

Secuii nu se mișcă, măcar că înaintarea lor spre Reghin n-ar fi întâmpinat nici o rezistență serioasă. În schimb, lumea din oraș nu se cugeta la altceva decât la fugă; descurajarea intrase în oase.

Plastic povestește baronul Vasile L. Pop panica populației. Ca tânăr procurator își deschisese birou avocațial în Reghin, cerând în căsătorie pe fiica înstăritului comerciant Oltean Nonu, înrudit prin nevestă cu familia marelui savant Petru Maior. Ospățul, la care erau invitate toate familiile românești de seamă de pe vremea aceea, se ținu în chiar ziua când se angajase bătălia de la Voivodeni. În mijlocul animației și veseliei de la masa de nuntă, se aud dintr-odată pușcături îndepărtate: „Ce se întâmplase? Ca în revoluție! Ai noștri veneau spre Reghin împinși de Secui și venirea lor a alarmat toată lumea. Oaspeții cei mai mulți ai nunții se împrăștiară; la masa încărcată scaunele rămaseră goale, însă nu multă vreme. În locul celor speriați au sosit alții mai flămânzi și mai trudiți. Erau prefectii și tribunii gloatelor române, care au ocupat toate scaunele părăsite. Ei avură partea cea mai bună din masa nunții mele.”

În timp ce exodul locuitorilor din Reghin se scurgea în coloane interminabile dealungul drumurilor ce duceau spre miază-noapte, colonelul Urban ieși în câmp să-și inspecteze posturile de pază. Noaptea era întunecoasă și tăcerea pătrunsă de amenințări surde. Dinspre Voivodeni, nu se arată nici o mișcare, nici o geană de lumină. Numai din jos de Petelea – la marginea comunei Curtifaia – ardeau niște case iobăgești, sporind cu văpăile lor roșii fiorii sinistrei nopți de veghe.

CAP. V. Vin Secuiei!

Noaptea petrecută în plină agonie destramă repede iluzia în posibilitatea de rezistență. Garda civilă, care se arătase atât de însuflețită la chemarea colonelului Urban, își rărise considerabil numărul. Grija de familie, gândul de-a ascunde măcar avutul cel mai de preț și frica de-a scăpa din încheștarea primejdiei, biruiseră sentimentul de datorie ostășească.

Pe lângă toate acestea, garda civilă își păstrase un simulacru al cadrelor sale. Șefii companiilor se înfățișară, împreună cu oamenii rămași – cam vre-o trei sute de inși – la preluarea armelor. Cei mai mulți nu cunoșteau mecanismul puștilor, care de altfel erau aproape neutilizabile, – iar muniția era puțină și improprie. Între asemenea împrejurări, nu se prea putea sconta mare ispravă de la cooperarea militară a civililor. Căpitanul Schrott, căruia îi încredințase colonelul Urban comanda asupra gardei civile, nu era câtuși de puțin însuflețit de însărcinarea primită și își dădu foarte puțină osteneală să îmbărbăteze entuziasmul scăzut al luptătorilor voluntari. Dispozitivul de luptă al lui Urban era cât se poate de vag: „Adunați-vă garda civilă pe creasta acelei coline (dealul Cireșarului), desvoldați-vă în linie largă cu fața către dușman și nu arătați decât luciul baionetelor. Cel dintâi atac să-l respingeți, apoi retrageți-vă spre culme (dealul Lutului), ca să nu se îndrume bătaia înspre oraș”.

Două companii – a 3-a și a 5-a din garda civilă – se postară pe clinul cunoscut sub numele de „Groapa mătii”, iar celelalte patru companii, sub conducerea căpitanului Schrott, urcară dealul Cireșarului. Trupa regulată se așezase în fața orașului, așteptând evoluția evenimentelor. Infanteria înainte; cavaleria la spate, plus cele două tunulețe taciturne, la margine de oraș, lângă spitalul militar.

Garda civilă încremenise pe poziții. Odată cu revărsatul zorilor se desvăli în fața cetățenilor gardiști un spectacol grandios.

Armata secuiască – apreciată de martori oculari la 16-18.000 oameni – înainta pe două linii convergente spre Reghin. O coloană de pedestrimă invada tocmai în comuna Petelea, de unde țâșni în curând vâlvoare de fum și flăcări. Aripa dreaptă a armatei secuiești părăsea tocmai ultimele case din comuna Breaza, înaintând – cu muzica în frunte – în coloane compacte. Sunetele fanfarelor cadențau imnul lui Rákóczi.

Martin Emmrich – unul dintre cei mai serioși cronicari ai evenimentelor petrecute în anii 1848/49 la Reghin – era în poziție pe „Groapa mătii” și descrierea peripețiilor îndurate este pătrunsă de-un puternic dramatism.

„Abia ne observară Secuii și muzica încetă clipnic, oprindu-se întreaga oaste pe loc. Timp cam de-un sfert de oră ne ochirăm reciproc, apoi îi văzurăm că se pun de iznou în mișcare. O coloană de infanterie își continuă înaintarea pe șoseaua ce trece pe dinaintea clinului „Groapa mătii” spre Reghin, în vreme ce altă coloană se destramă într-o nesfârșită linie de trăgători, iar restul trupei se dezvoltă lângă Breaza, de-alungul pârăului Luț. Noi, adică a 3-a și a 5-a companie, stăteam complectamente derutați și fără conducere, neștiind ce să facem. Ce-i drept căpeteniile noastre C. H. (Carol Hellwig) și M. O. (Mihail Orendi) rămaseră la posturile lor, dar fără să aibă nici o instrucțiune. Căpitanul Schrott nu se arătă de loc, zădărniciind astfel ori-ce inițiativă de acțiune împotriva vrășmașului pornit la atac.

„Era o situațiune extrem de emotivă, să fii martor ocular, la măsurile ce le lua inamicul isteț în vederea nimicirii noastre. Eram convingși că vom fi măcelăriți și totuși nu ne clintirăm din loc. Ba mai mult, o iscoadă inamică pică în mâinile noastre și prinserăm o pereche de cai.

„În cele din urmă ne eliberă însuși dușmanul din poziția noastră critică; dintr’odată observară anume că, în timp ce trăgătorii înaintau fără să întâmpine nici o rezistență, o ceată de

husari secui se repezi înspre creasta colinei pe care o ocupam. În zadar așteptam o comandă, să deschidem focul, sau să ne retragem; eram lăsați de capul nostru și puțini înși am fi scăpat cu viața, dacă în momentul supremei primejdii nu ne-ar fi mântuit împrejurarea, că în dosul nostru se aflau viile, în care puturăm intra, fără să ne poată urmări vrășmașul călare”.

Până aci Martin Emmrich.

La celelalte companii ale gardei civile, lucrurile se petrecură mult mai firesc. Căpitanul Schrott, văzând enorma mulțime a Secuilor, se declară imediat în sensul, că ori-ce rezistență ar fi curată nebunie. Nimeni nu-l contrazise; priveliștea ce se oferea era în toate privințele convingătoare. Ordinea se destramă, fiecare căutându-și salvarea înspre oraș.

Această subită dărâmare a liniei de rezistență de pe dealul Cireșarului, răvășea toate calculele strategice ale colonelului Urban.

Daniel Iosif Schuller – alt cronicar al întâmplărilor locale din anii revoluției – descrie cele întâmplate precum urmează. Supărarea colonelului Urban se manifestă impresionantă: „Domnii mei. Mă vedeți constrâns să Vă abandonez. Glotașii m-au părăsit și grânicerii mei de-aseenea n-au rezistat focului. Dacă doriți, nu voi pleca, chiar dacă ar fi să rămân singur. Am totuși nădejdea, că nu se va întâmpla nimic orașului d-voastră, în cazul că dușmanul îl va putea ocupa fără să întâmpine împotrivire.”

După aceasta dădu poruncă de retragere și în puține clipe dispăruse ultimul soldat din câmp. Intrarăm și noi cu inima înfricată în orașelul nostru. Panica și desnădejdea ce cuprinsese pe cei rămași acasă, când văzură retragerea noastră, nu se poate descrie. În câteva secunde totul se afla în raznă nebună și priveliștea aceasta îmi va rămânea pe veci neuitată.

„Aci vedeai un cărucior încărcat în pripă cu efecte fără valoare, în timp ce obiectele prețioase nici nu erau băgate în seamă. Acolo își chema familia în jurul său un cetățean-gardist reîntors. Soția alerga pe uliță, frângându-și mâinile și căutându-și pretutindenți odraslele. Copiii scânceau după mamele lor. Întreaga

stradă furnica de oameni răzniți de groază, care își căutau drum de refugiu, plângând și tânguindu-se”.

Și în tot timpul acesta vuia bătaia de tobă – instrument altă dată atât de popular pentru vestirea ordonanțelor oficiale – împărtășind lumii cu glas răgușit de emoție alarma:

„Vin Secuii!”

Vârtejul celor porniți pe fugă precipitată își pierdu urma sbuciumată; sgomotul se potoli încetul, cu încetul. Orașul se încheșta într-o amortire plumburie și în tăcerea teribilă a străzilor, unde nu se mai vedea om, răsuna de departe trosnetul surd al mulțimii, – ca o revărsare cumplită de ape ce distruge tot în cale.

Veneau Secuii!

CAP. VI. Solia umilinței

Orașul devenise prin forța majoră a împrejurărilor un simplu schelet arhitectural de cărămidă neînsuflețită. Zidurile albe ca de cretă ale spitalului militar dominau cu licărirea lor văroasă casele joase dela periferie. Altfel, nici o mișcare; doar Ungurii localnici dacă îndrăsniră să-și arete încântarea pentru cutropitori pe față. Ora răfuelilor sosise.

Colonelul Urban prigonise pe câțiva dintre bărbații elitei ungurești. Advocatul Samoilă Szabó, de pildă, fusese încarcerat pe motiv că întreținuse legături și corespondență secretă cu răsculații. Ori tocmai Szabó era mai puțin înverșunat decât nobilimea de sânge și dovedise în repetate rânduri sinceră înțelegere pentru nevoile obștești ale orașului. Fusese unul dintre cei mai hotărâți apărători ai ideilor de libertate, frăție și egalitar, participând activ la manifestațiile de înfrățire colectivă din Reghin. Evenimentele politice îi impuseră însă schimbarea ținutei și raporturile sale cu Sașii și Românii se răciseră simțitor.

Acum, cu retragerea trupelor regulate din Reghin, Szabó Samoilă scăpase împreună cu alți câțiva prizonieri politici din închisoare. Avea încă mâinile legate în cătușe și fruntea sângerândă, de-un pat de pușcă ce-l primise dela unul dintre paznicii săi, la despărțire.

Schimbarea de decor și atitudini era pe cât de neverosimilă pe atât de instantanee. Din primejdios uneltitor împotriva siguranței orașului, Szabó a devenit dintr'odată salvator. E asaltat de concetățenii săi cu insistențe și rugăminți, să intervină personal pe lângă comandamentul armatei săcuesti. Oamenii au de-odată foarte multă simpatie pentru legăturile sale cu răsculații. Cred tare că, prin intervenție directă, vor putea îndupleca păgânătatea sufletească a căpeteniilor vrăjmașului. Ei nu pot concepe posibilitatea unei răzbunări reci și calculate. Sașii au fost totdeauna de-un incoruptibil optimism. Buna lor credință îl cuceresc pe Szabó, care acceptă misiunea dificilă.

Însoțit de doi Sasi – unul Daniel Iosif Schuller, care a descris în amănunt decursul acestei încercări de salvare a orașului și al doilea Ioan Regius, cetățeni din Reghin – pornesc călare pe niște mârtoage împrumutate dela oficiul poștal. În mână flutură niște cârpe albe și trecând în goană pe străzile încremenite ale orașului, își fac curaj, strigând: „Éljen a magyar!” (trăiască Ungurul!). În dreptul așa numitului pod al temniții calul lui Szabó se poticnește și cade în genunchi.

„Semn rău” – oftează unul dintre însoțitori, la care Szabó răspunde că reușita propusului lor nu depinde de superstiții.

Ieșind din oraș pe șoseaua ce duce spre Breaza, delegații sunt luați la ochi de soldații batalionului 12 honvezi, răslețiți în linie de trăgători. Intervenția unei patrule de husari îi salvează însă de gloanțele fatale ale infanteriei. Colonelul Dorschner, comandantul avangardei secuiești, e în apropiere și primește deputațiunea într'o ținută rigidă și inaccesibilă. Întrebarea e scurtă și aspră.

„În numele cui veniți?”

„În numele orașului!” – răspunde Szabó Samoilă fără ezitare, desvoltând în câteva cuvinte cererea de grație a cetățenilor din Reghin. Dorschner rămâne neclintit și observă, că orașul Reghin, fiind potrivit guvernului maghiar, va trebui să sufere represaliile meritate.

Plata unei sume de cincizeci mii floreni imediat, extrădarea tuturor armelor aflătoare în oraș în termen de 6 ore și predarea principalilor vinovați de nesupunere față de statul maghiar.

Răspicarea acestor condiții este atât de categorică, încât orice opunere e iluzorie. O consfătuire cu cetățenii rămași acasă se impune, înainte de-a da răspunsul hotărâtor... Omul își petrece cele mai critice momente din viață cu palavre. A fost îndeajuns ca puținii cetățeni – în număr la vreo 20 de inși – să afle verdictul Secuilor, ca să pornească la discuțiuni lungi, în ce formă să convingă pe vrăjmași, că n'au nici bani, nici arme, nici culpeși de predat. Unii voiau s'o scoată cu scuza, că cei mai înstăriți cetățeni ai orașului luaseră drumul pribegiei; alții voiau să justifice lipsa paralelor cu aceea, că toate capitalurile fuseseră investite în lemne și lemnele n'au putut fi vândute, fiindcă Mureșul nu fusese flotabil în anul acela.

După o imensă epuizare de paciință, se ajunsese în cele din urmă la hotărârea: să se încerce o nouă intervenție pacinică, – fără a satisface însă nici una din condițiile impuse. Ideea călăuzitoare era să se obțină amânarea. Zeit bringt Rat. Vremea e cea mai bună sfătuitoare.

Odată hotărârea luată, se formă o delegație compusă din cinci funcționari ai comunei, cei trei parlamentari de mai 'nainte și altă lume care se alătură grupului în drum. Procesiunea porni agale pe drumul calvarului, purtând în frunte un drapel tricolor, împrumutat dela preotul romano-catolic Györfi. La ieșirea din oraș, trupele secuești cari se înșiruiau de-alungul șoselei primiră deputațiunea cu strigăte de:

„Éljen a magyar, – vesszen a szász!” (Trăiască Ungurul piară Sasul!), îngrozind și mai mult sufletele desnădăjduiților reprezentanți ai orașului.

În mijlocul șoselei, încunjurat de ofițeri și nobili, aștepta faimosul Ladislau Berzenczei. Purtătorul cuvântului fu și de astădată avocatul Szabó, care se sili să expună cât mai convingător nevinovăția orașenilor. Membrii deputațiunii stăteau în jurul oratorului într-o atitudine de smerită reverință, gravi, cu frunțile plecate, pregătiți la orice umilință.

Berzenczei ascultă pacient cuvântarea patetică și răspunse apoi în câteva fraze veninoase:

„Reghinul e un cuib de rebeli și partizani ai reacțiunii și camarilei. Cetățenii din Reghin au asmuțat pe Valahi împotriva Maghiarilor, au tolerat omorul și prădarea nobilimii, l-au chemat pe vătavul Valahilor Urban în oraș și l-au subvenționat cu bani. Un asemenea cuib n'are ce căuta pe suprafața pământului și nu merită nici milă, nici îndurare. Cetățenii din Reghin s'ar fi putut salva, dacă l-ar fi arestat pe Urban și l-ar fi împușcat. Totuși va avea considerațiune față de oraș, presupunând că i se va număra imediat suma de 50 000 floreni – rămânând ca restul contribuțiunii de război s'o fixeze comitetul apărării naționale – și că se va pregăti, în decurs de o oră, mâncare pe seama alor 20.000 oameni.

La obiecțiunea lui Szabó că aceste pretensiuni sunt exagerate, Berzenczei retează brusc discuțiunea cu vorbele:

„Nici un cuvânt mai mult, asta așa trebuie să se întâmple!” – iar unul din enturajul lui Berzenczei, auzind replica lui Szabó că n'au bani, arată disprețuitor înspre cetățeanul Mihail Schobel – un om îndesat și puțin cam astmatic –: „Uite, potaia aia căruntă, are singur atâta cât să plătească suma!”

Deputațiunea se'ntoarse fără să poată da, în crunta sa desamăgire, nici un răspuns de refuz sau acceptare a condițiunilor impuse. Torturați de temere și incertitudine, avură o ultimă licărire de nădejde, când auziră în urma lor sunet de copite și recunoscură în călărețul care se apropie singur, pe temutul Ladislau Berzenczei.

Delegația se opri înfiorată locului, așteptând noul cuvânt al stăpânului; acesta însă se mulțumi cu întrebarea, dacă garan tează că în mâncarea ce vor pregăti trupeii nu vor amesteca venin?

Sașii protestară cu naivă indignare în contra acestei bănuieli și-l asigurară pe Berzenczei, că mâncarea va fi curat servită, fără să-și aducă aminte că, prin aceasta, acceptau tacit represaliile inamicului, prin neplinirea cărora dădeau temei de drept Secuilor să-și potolească setea de răsbunare.

Și par'că ar fi fost un presemn al dezastrului ce urma să se abată asupra nefericitului oraș, odată cu reînapoierea deputațiunii izbucni în suburbia orașului, numită Reghinul-unguresc, un incendiu. Cetățenii alarmați se strânseră într'acolo să dea mână de ajutor, deșertând cu totul partea dela miază-zi a orașului, unde își făcură apariția baionetele secuiești.

Era timp de amiază și calendarul arăta ziua fatală de 1 Noemvrie 1848.

CAP. VII. Jaf și devastare

La început nu s'a petrecut nimic deosebit.

Trupele defilără în ordine de bătaie, impunându-și cea mai riguroasă ținută ostășească. În frunte, intrară în oraș husarii secuiei, apoi grănicerii din secuime trecuți la rebeli; după trecerea acestora, se încolonară voluntarii, urmați de așanumiții husari ai lui Matia. Fețe supte de oboeală și avide după odihnă; privirile totuși nu-și puteau ascunde scăpărarea de ură și sălbătăcie.

„Încă nici nu trecură bine husarii secuiei pe dinaintea casei mele – scrie Emmrich în cronica sa – când observai pe un Român apropiindu-se de fântâna din fața casei lui M. Wermscher, atras probabil de nesocotită curiozitate, tocmai când veni infanteria Secuilor. Par'că n'ar fi fost un om inofensiv, ci o fiară sălbatică, așa se năpustiră câțiva fanatici, părăsindu-și rândurile, și loviră fără

milă în nefericita victimă. Omul se prăbuși la pământ și încercă să scape, vânzolindu-se pe mâini și picioare spre curtea lui M. Wermescher. Un Kossuth-husar, avid să-și afirme bărbăția, îl încruntă dintr'o lovitură de spadă”.

„Pierzându-mi prezența de spirit la vederea fioroasei întâmplări, mă apropiai de geam, unde observându-mă unul dintre acei monștri, îmi schimonosi fața în chip înfricoșător și cașicând acesta ar fi fost semnalul, se descărcară dintr'odată nenumărate pușcături în aer”.

Strania sburdălnicie a Secuilor era tolerată de ofițerime dintr'o dublă considerațiune. De-o parte exista teama, nu cumva Urban să fi pregătit vr'o cursă, ascunzând soldați prin case cu scopul de-a deschide pe urmă un foc ucigător prin surprindere, – de altă parte era recomandabil să intre groaza în cetățenii rămași acasă. Oamenii intimidați sunt prevenitori și docili.

Liniștea nu se restabili decât odată cu porunca de desfacere a rândurilor. Ordinul de încartuire era de-un echivoc diabolic. „Acolo unde casele sunt locuite, soldații să nu se atingă de nimic, fiindcă cetățenii rămași la vetre nu sunt dușmani!” Ori, dată fiind împrejurarea că aproape întreg orașul fusese părăsit, semnificația ordinului nu putea scăpa nimănui. Contele Carol Dezsöffy, căpitan de husari, – găzduit la casa lui Daniel Schuller – abia se așezase la masă și un călăreț îi aduse vestea că infanteria se dedă la excесе. Căpitanul ieși grăbit, cu gândul să restabilească întrucâtva ordinea, dar se reîntoarсе după scurtă vreme abătut, observând: „Nu mai poți face nimic cu oamenii; în timp ce îi scoteam dintr'o casă, lovindu-i cu dunga săbiei, intrau în cealaltă”.

Una din cele dintâi case încăpute la cheremul hămesiiilor, fu casa bogătașului român Nicolae Marinovici:

„Cu ajutorul lui D-zeu am zidit această casă – scrie Nicolae Marinovici într'o hârtie datată la 10 Decemvrie 1851 – din fundament în anul 1847/48. Când am fost gata de tot și mobilurile în casă toate, și bolta plină cu mărfuri și magazinul și pîmnița împreună, s'au sculat Maghiarii adecă Ungurii asupra împăratului și

asupra Sașilor și asupra Românilor. În ziua de 1 Noemvrie 1848 am fost siliți a lăsa toată averea și casa și abia am scăpat cu patru copii mici până la Bistrița. Acolo am șezut șapte zile și după șapte zile întorcându-mă îndărăpt n'am aflat nimica, numai cenușă de toată averea”.

Secuții sparseră ușile și intraseră în prăvălii, sfeterisind mărfurile și dând frâu liber cupidității. În casele unde nu întâlneau pe proprietari acasă, ei deșertară întreg avutul mobil, luându-l cu sine. Amatorii cei mai numeroși se burdușeau însă împrejurul pivnițelor pline cu vin. Chelarele gemeau de lume și boboteau de răcnetele celor porniți pe orgii bahanale. De-acu nu se mai putea gândi nimeni să stăvilească jaful.

Și totuși cetățenii îngroziți avură o clipă de reîmprospătare a nădejilor, când aflară mai întâi că pedestrima primise ordin să părăsească orașul, iar pe urmă auziră goarna sunând de plecare și pentru cavalerie. Venise ordinul spre înserare, ca ostășimea să petreacă noaptea în lagărul din afară de oraș.

În timp ce husarii se pregăteau de plecare, contele Dezsőffy își luă rămas bun de la gazda sa cu vorbele:

„Prețuite prietene, îți dau sfatul să nu te culci, fiindcă noaptea aceasta nu aduce nici un bine cu sine. Pe noi ne cheamă în lagăr, fiindcă se știe că ne-am împotrivi unei prădări a orașului”. Este aproape neverosimilă istorisirea, pătrunsă de-un humor amar, ce-o face cetățeanul Emmrich în cronică sa. Se încartiruiseră și la casa dânsului niște husari, cari petrecându-și cu multă destrăbălare vremea pe socoteala dânsului, acum porneau la auzul semnalului de goarnă. Inoptase de-a-binelea și Emmrich se socotea preafericit, că scăpase cu pagubă relativ puțină. Se duse în odaie să facă puțină rânduială:

„N'ajunsei să fac cine știe ce ispravă – scrie el – când auzii, îngrozit, zgomot de pași pe scări și doi önkéntes-i (voluntari) intrară în odaie sprinteni și prevenitori, informându-mă de dorințele lor. Unuia îi trebuiau niște obiele, iar celuilalt o păreche de nădragi. Pregătindu-mă să le satisfac cererile, observai pe unul cum înșfacă

niște serviete și alte pânzării, anunțându-mă cu seninătate, că aceste obiecte îl satisfac cu prisosință. Al doilea – un bărbat înalt costeliv – acceptând obiecțiunea mea, că nădragii mei îi vor fi prea scurți, – apucă ceasul de părete subsuoară, apoi un costum femeiesc și o năframă și se depărta rânjind. Nu-mi pot da seamă nici până în ziua de azi, cum am avut cutezanța să asist la săvârșirea prădării casei mele, până în capăt, căci vizitele se înmulțiră și deveniseră din ce în ce mai agresive. Nu mă mai întreba nimeni asupra cutărui sau cutărui obiect, ci mi se lua pur și simplu tot ce era transportabil.

„Cu inima copleșită trecui în revistă ruina vetrei mele durate de abia opt ani dar îmi rămăsese încă mobila, dulapurile și altele; de-asemeni cărțile de știință, naturală nu plăcuseră nimănui, cu toate că fuseseră răsfoite de mai multe ori în căutarea bancnotelor; pivnița încă scăpase neatinsă. După o scurtă suspendare a acestor vizite – prolog sinistru a jafului general – Emmrich tresări înmărmurit de trosnetul unei noi invazii. Incapabil să mai reziste tensiunii nervoase, o luă în grabă mare spre grădină, scăpând neobservat într-o șură, de unde putu urmări, îndeaproape, tot ce se petrecea în casă.

Glotașii secui, cari se revărsaseră ca un șuvoi a-tot-distrugător peste oraș, își făcură apariția. O ceată de lăncieri năvăli pe scară în sus, proferând fioroase amenințări. Cineva aprinse lumină în casă; apoi începu opera distrugerii. În mijlocul unui vacarm indescriptibil, intrușii zdrobiră mobilele, pușcară în oglindă, sparseră sticlăriile și, nesatisfăcuți, își continuă furia devastatoare, coborând în pivniță, să-și potolească nesațul.

Tabloul acestei nopți de groază dantescă este înfățișat și de cronicarul Daniel Schuller cât se poate de impresionant.

„Picoteam fără să pot găsi somn, frământat mereu de gândul, ce se va alege din mine, dintr'ai mei și din avutul meu. În această stare de somnolență vor fi trecut un ceas sau două, când tresării la auzul unor răbufniri îndepărtate. Sării la geam să văd ce se petrece afară și văzui umbre de oameni mișunând cu lumânări aprinse în mână. Veneau din direcția podului temniței, păstrând o muțenie

sinistră și spărgeau porțile din casă în casă. Priveliștea aceasta lugubră era cu atât mai grozavă, cu cât luminile luceau prin bezna oarbă ca niște licurici fantastici. Nu se auzea alt sunet decât surdele lovituri și așchiera lemnului dela porți și uși. După fiecare spart de poartă, urma o liniște mormântală.

Iadul își desfundase porțile, ca să reînvie pe durata unei nopți barbariile trecutului, numai că realitatea întrecea, în grozăvie, cele mai înfricoșate povestiri asupra Hunilor și Vandalilor.

CAP. VIII. Vâlvătaia

Revărsatul zorilor din ziua de 2 Noemvrie 1848, e spasmul unei agonii supreme. Lumina soarelui e mai cumplită decât golul cernit al nopții. Intuiția primejdiei e atât de puternică, încât toată lumea rămasă în oraș și-a căutat refugiul prin grădini.

Cotropitorii sunt lăsați în voia lor să-și continue opera de devastare. În prăvălia comerciantului român Oltean Nonu trepădează strident gloata de Secui. Au deșertat vasta încăpere de tot ce-ar putea avea preț pentru dâșii; urmează acum stelajurile și pulturile goale să fie mărunțite în bucăți. Unde rugul stivuit nu este suficient de înalt, se sparge podina din scânduri. Scânteia va să prindă în lemnul uscat ca în iască. Totuși, la început se pare că fumul gros va năduși focul; se vede că cineva a înfundat ușile lăsate deschise de jefuitori. Iluzorie speranță. Văpăile s'au prelins până la cercevelile geamurilor și deacolo alimentate de aer proaspăt, țâșnesc spre coperiș.

Cine s'a încumetat să dea semnalul de alarmă? Din turla bisericii săsești străbate un vaer de clopot, care se curmă repede. Foc.

Câțiva cetățeni inimoși își uită de primejdia ce-i pândește; ar fi pentru ei ultimul grad de lașitate să-și lase avutul pradă flăcărilor.

Aproape instinctiv unii s'au înarmat cu vase de apă și găleți, alții aleargă gâfâind să scoată pompele din șura orașănească. Inutil elan.

În jurul prăvăliei lui Oltean Nonu s'au strâns cete de glotași, privind cu încântare la priveliștea ce li se oferă; când observă pe cetățeni că vreau să stânjenească incendiul, se'nfuriază. Paturile de pușcă snopesc fără milă în cei cari au îndrăsnit să se apropie de foc; restul fuge în plină panică.

Dintr'alt colț de piață se ridică alt nor de fum. Arde clădirea bogătașului Lutsch – unde-și avusese locuința colonelul Urban – bobotită de flăcări jur împrejurul coperișului. Secuii rânjesc; nu mai încearcă nimeni să se arete la locul sinistrului.

Nici o adiere de vânt nu întetește incendiul; totuși casele se aprind rând pe rând ca niște imense ruguri. Prin norii de fum des și înecăcios, abia străbate paloarea de pucioasă a soarelui. Limbile sângerii ale flăcărilor au încins vasta piață a orașului și în această fioroasă iluminare de amfiteatru se petrec scene ce depășesc cea mai macabră fantezie. Glotașii secui inebriați de băutură se iau la ceartă; cei cari poartă poveri de pradă în spate se 'ncolesc, jinduind fiecare la prada celui alt. Se 'nfruntă, se lovesc, își rup hainele de pe ei și urletele lor se 'ntretes sumbru în vâlvoarea focului.

La un moment dat, când furia incendiului transformase cuprinsul pieții într'o mare de flăcări, apare maiorul Zeyk Dominic, ginerele baronului Paul Kemeny, însoțit de căpitanul Déesy Alexandru și dă ordinul:

„Unde n'ați prădat, prădați! Unde nu arde, aprindeți!”

Într-o clipă se risipesc soldații din jurul lor în toate direcțiile, transmițând porunca din gură în gură. Asaltul hămesitorilor pătrunde pretutindeni. Ultimele porți ferecate răbufnesc în țândări, cedând poftelor feroce de distrugere. Nu mai există loc sfințit în fața acestor neoameni.

Pe la orele 3 după masă, urue prelung bolțile pacinice ale bisericii săsești – clădită de prin anul 1330 – de trepădatul incendiarilor. Băncile de stejar și altarul se așchiază într'o clipă și grămezile stivuite ard cu flacără înaltă, apucând în stâlpetul turlei.

înălțimea bisericii par'că a crescut în luciul sclipitor al văpăilor violete. Pe ogivele gotice vâjăe torente de flăcări. Impozantul turn domină simbolic orașul transformat într'o vastă necropolă – luminând ca o făclie uriașă depărtările.

În capătul orașului dinspre Breaza, arde spitalul militar. Zăriștea de jerăgae încinge păreții înalți de piatră. Cei 27 mutilați și grav răniți – vânători bucovineni, grăniceri și glotași români – au fost uitați în paturile lor de suferință. Secuii îi descoperiseră însă și vânzoland victimele în fața clădirii, le uciseseră, ca apoi să aprindă clădirea de-asupra lor. Cadavrele carbonizate se puteau limpede desluși sub dărâmături.

Martin Emmrich, care înfățișează în cronica sa interminabilele scene de barbarie petrecute în oraș, își căutase refugiul sub cerul liber. Luat la goană de doi „önkéntes-i”, sărise gardurile în salturi juvenile, încercând să evite în zig-zag gloanțele descărcate în urma sa. Era însoțit în fuga sa besmetică de preotul-predicator Kinn, pe care-l întâlnise la întâmplare. Neputându-și găsi ascunziș potrivit în grădini, se hotărîră amândoi să urce în podul cu fân, de-asupra unui grajd părăsit – lucru ce le reuși destul de ușor. În timp ce preotul predicator se ruga cu mâinile ridicate, Martin Emmrich urmărea printr'o crepătură a păretelui de scânduri, cele ce se petreceau pe-afară.

„Ulița bisericii (azi strada Ion I. C. Brătianu) ardea de ambele laturi, propagându-se focul din ce în ce mai mult în direcția ascunzișului nostru, așa că ne aflam într'o situație plină de pericol. Vuetul viforelnic provocat de bobotaia văpăilor în aerul rece, mistuirea trosnindă a căpriorilor, prăbușirea grindişului în flăcări, amestecat cu pușcăturile și strigătele prădătorilor și incendiatorilor, lupta desnădăjduită și neputincioasă a unei servitoare cu niște bestii în curtea învecinată și în urmă subita apariție în grajdul de sub noi alor doi mișei înarmați – ofereau un spectacol inimaginabil de grozav. Auzind vorbele celor doi nemernici, ni se sbârli părul de groază, așteptând clipă de clipă să vedem grajdul incendiat. După acest moment de supremă înfiorare, ce l-am petrecut în cursul

teribilei catastrofe, ieșiră Secuii din grajd și trecură prin curte spre uliță, de unde veniseră. Fără zăbavă scoaserăm fânul din gura podului și coborîrăm pe scara lăsată, înfruntând primejdia de-a fi prinși sau împușcați – mai bine – decât chinuita sucombare în flăcări”.

Mișcarea în liber domoli atrocea încordare a nervilor, deși frica de-a fi descoperiți nu le dădea odihnă, într'un târziu, își dădură seama că focul, cuprinzând de jur împrejur clădirile, transformase grădinile în cari se aflau într'un ostrov apărat printr'un cordon de flăcări, peste cari nu mai putea străbate nimeni. Acestei împrejurări unice în felul ei îi mulțumiră cei mai mulți cetățeni ai Reghinului rămași în oraș, mântuirea vieții.

Nimic nu mai avea preț pentru dânșii, decât convingerea din ce în ce mai fermă că se află în siguranță. Sentimentul conservării de sine. covârșea ori-ce alt sentiment. Două zile în șir nu se mișcă din adăposturile lor mizerabile. Adaptarea la condițiuni de viață sălbatecă se dovedi foarte ușoară, cu toate că nopțile erau extrem de reci și foamea chinuitoare.

Jerăgaia colcăindă continuă să mistue interiorul caselor. „De prin străzi se mai auzeau, când și când, strigăte de „Éljen a magyar!” – însoțite de pușcături. Accentul glasurilor nu mai avea timbru secuiesc. După cum se aflase mai târziu, tăbărîse lăpădătura satelor din jur să desăvârșească prădarea orașului. Hiene cum le cunoaște istoria tuturor războaielor.

Abia a treia zi, Sâmbătă la 4 Noemvrie 1848, îndrăsni Emmrich să iasă din ascunziș:

„Până la casa cumnatului meu – scrie el – n'am văzut decât agonia unui rămator rănit printr'o împunsătură de lance, apoi cadavrul pe jumătate carbonizat al cetățeanului Ioan Konderth și alor doi Secui; un al treilea Secui se lupta cu moartea. Continuându-mi drumul mai spre deal, tabloul deveni din ce în ce mai înfiorător. Înaintea caselor lor de odinioară, zăceau în tina uliții – descoperite și desculțe – cadavrele bunului și veselului cetățean Gheorghe

Wellmann, apoi acela al lui Ioan Lutsch senior, al văduvei Ioan Wellmann....”

Dar destul din pomelnicul victimelor. Ruinele fumugânde ofereau poate o priveliște și mai crâncenă, ca în decorul acesta de complectă devastare omul să-și simtă nimicnicia ființei și, năruit în sine, să ude cu lacrimi de desnădejde locul vetrelor distruse.

CAP. IX. Nemesis

Generalul Gedeon – comandantul trupelor regulate de operațiuni din regiunea Mureșului – întârziase. Primise încă din ziua de 22 Octomvrie 1848 ordin dela Sibiu, să combată cu posibilă celeritate formarea așazisei armate secuești dela Agyagfalva. Spirit trândav și lipsit de ori-ce inițiativă ofensivă, nu dăduse însă nici o importanță acestui ordin. Mai bine zis, elaborarea preparativelor de plecare – cu eșalonarea laborioasă a convoaielor și urnirea unităților din amorțirea garnizoanei – îi consumaseră energia pe-o întreagă săptămână.

Ținuta șovăelnică a generalului Gedeon era de altfel ușor explicabilă. Obținuse gradul grație anilor petrecuți în serviciu de cazarmă, fără să aibă vre-odată prilej să-și pună în evidență aptitudinea militară. Târzia chemare de-a conduce operațiunile unei campanii sângeroase îl buimăcise cu desăvârșire. Ofițerii din subordine își manifestau fâțiș nemulțumirea și temerile acestora primiră o sinistă confirmare. încă nici nu ajunseseră la Mediaș, când sosi știrea dezastrului dela Reghin. De-acu, ori-ce zăbavă pe loc ar fi însemnat complicitate cu rebelii și ar fi dat temei bănuelii, că generalul Gedeon are un cult suspect pentru cauza maghiară, fiind și dânsul Ungur. Prea se lungise drumul dela Șercaia până la Mediaș, ca Secuiei să-și poată desăvârși nesupărați acțiunea de răzbnare împotriva orașului Reghin.

Uriașa caracatiță a gloatelor secuiești, suprasaturată de jaf și pradă, își resorbea tocmai ucigașele tentacule. Pe toate drumurile ce radiază dinspre Reghin șerpuiau coloane interminabile de care și căruțe; caii mărunți se opinteau greu în hamuri să birue povara avutului furat. Scopul expediției secuiești fusese atins; un oraș nesupus crâncen pedepsit. Pildă grăitoare pentru toți antagoniștii ideii de emancipare a poporului maghiar.

Cu toată elafiunea sufletească fecundată de ieftina victorie asupra lui Urban, lipsa de omogenitate în conducerea armatei secuiești sporea din zi în zi. Crispările fanfaroane ale colonelului Zsombori – proclamat comandant suprem al Secuilor – erau profund umilitoare. Cei doi coloneii – Dorschner și Betzmann – ambii egali în grad, suportau greu invectivele nemeritate. Ajunseseră în tabăra secuiască în urma trecerii regimentelor secuiești de graniță la Unguri, dar cu toată purtarea lor loială dovedită în ciocnirile din jurul Reghinului, nu li se ierta originea germană. Observarea lor, că întreaga operațiune desfășurată până acum, ar fi lipsită de seus, din moment ce trupele lui Urban scăpaseră aproape intacte stârni, cel mult ciuda lui Berzenczei, care ținea cu ori-ce preț să pozeze în erou. Secuii erau socotiți infailibili și cine păcătuia împotriva acestei dogme n'avea cuvânt în sfatul comandamentului.

Vestea că generalul Gedeon se apropie de Târgu-Mureș, întetii disputa asupra mișcărilor strategice de urmat. Colonelul Zsombori se hotărî brusc pentru retragere; inamicul trebuia întâmpinat cu toate forțele disponibile, ca înfrângerea să fie cu atât mai fulgerătoare. Era în joc propriul său prestigiu, fiindcă la luptele dela Reghin nu participase de loc.

Disciplina trupelor secuiești suferise îngrozitor. O bună parte dintre glosași, socotind campania avantajos terminată, se gândiră că absența lor de-acasă nu mai poate fi prelungită și dezertară. Ceilalți, cari rămaseră credincioși jurământului lor, se risipiră în cete desorganizate de-alungul drumului de retragere spre Târgu-Mureș. Cadrele unităților se'nvălmășiră inextricabil. Nimeni nu-și mai

găsea trupa de care se ținea, afară doar de grănițerii secui, cari erau ținuți mai aspru și tocmai din pricina aceasta erau profund înverșunați, că fuseseră opriți dela pradă.

La 5 Noemvrie 1848 dimineața, se ciocniră patrulele de recunoaștere pentru întâiași dată de-olaltă. Generalul Gedeon trecuse dincolo de comuna Nirașteu, iar armata secuiască ieșise întru întâmpinarea sa sângeroasă. O ciocnire decizivă era inevitabilă. Consiliul de război sub președinția lui Berzenczei elabora febril planul defensiv, A porni la atac fără pregătire de artilerie – și tunuri nu aveau – ar fi fost un gest temerar. Totuși, Berzenczei își păstră întreg calmul și superba îngâmfare; era sigur de biruință. Și par'că aparențele i-ar fi dat dreptate, căci pe la orele trei după masă apăru un ofițer călăreț, cu un fanion alb. Privirile lui Berzenczei sclipiră triumfător, scomptând predarea. Locotenentul Lacroix – trimis de generalul Gedeon – îi pregăti însă o cumplită desamăgire, fiindcă solia ce-o aducea era o ultimă somare, înainte de deschiderea ostilităților, de-a depune armele. Berzenczei ar fi dorit să pedepsească înfruntarea rușinoasă a armatei secuești cu moartea, – colonelul Zsombori se mulțumi însă cu retrimiterăa ofițerului, refuzând cu dispreț ultimatul.

Generalul Gedeon migălise din zorii zilei până târziu după masă la așezarea trupelor sale în ordine de bătae. Observase conștiincios toate regulile de artă militară, așteptând încremenit pe poziție desfășurarea evenimentelor.

Batalionul românesc IV din regimentul Carol Ferdinand ocupa centrul, susținut la spate de batalionul III din același regiment și un batalion de gardă. Pe aripa dreaptă se așezară glotașii români și sași în număr cam la vre-o mie de puști, sub conducerea locotenentului David Ursu, iar stânga era apărată de batalionul Jifcovi. Cele douăsprezece tunuri de cari dispunea generalul încununau crestele dealurilor din fața comunei Megyesfalva (azi Mureșeni) și acestea dădură semnalul bătăliei imediat ce se cunoscă răspunsul Secuilor.

Trosnetul înfricoșător al gurilor de oțel, urmat de fumul gros al exploziilor și grindina sfărâmurilor de obuze avură un efect teribil. O panică indescriptibilă se produse în rândurile Secuilor. Glotașii cari formau partea precumpănitoare a armatei își lăpădară imediat lăncile, iar grănițerii secui, descărcându-și armele la întâmplare, sporiră zăpăceala generală. Groaza se prelinse dela un capăt la celălalt al oștirii cu iuțea fulgerului, buimăcind mințile și destrâmând rândurile în fugă besmetică. Pâlcuri, pâlcuri de oameni fugeau înebuniți pe moarte și viață, fără măcar să fie urmăriți de cavaleria generalului Gedeon. De aci se explică faptul, că pierderile îndurate de Secui în cursul acestei faimoase ciocniri se reduc la un cal pierit și doi oameni răniți. Jakab Alexe, unul dintre martorii oculari ai acestui neașteptat dezastru, descrie în cartea sa „Szabadságharczunk” (Lupta noastră de desrobire) sbuciumul de desnădejde:

„Eu, împreună cu Urházi și colonelul Betzmann, părăsirăm ultimii locul desonoarei și umilinței, frânți de supărare și rușine pentru lipsa de bărbăție în bătălie. Apucaram calea spre răsărit, către fântâna Craiului, pășind în urma iepuraticilor fugari, cari înțesau drumuri și câmpii cu miile. Zăbovirăm pe-un scurt răstimp al nopții în Kebele (azi Sânișor) la honvedul-tovarăș Nagy Samoilă, mai mulți decât două sute de inși. Nu s'o fi prea bucurat de asemenea oaspeți. Durata vremii era scurtă, dar lungă în comparație cu ceea ce sufeream, sucombând aproape sub povara sufletească. Somnul se ferea de noi și amară ne era mâncarea. Că ne ajunsră năpasta atât de repede. Cât de îngrozitor era să ne trezim din frumoasele noastre reverii.

„Abia se'nneguri de dimineată, pornirăm la drum, grăbind să ajungem mai departe spre interiorul secuimii, neștiind nici încotro, nici pe unde o luam. Ne sileam însă să distanțăm cât mai departe locul rușinei noastre, ca să nu fim prinși. Iar dușmanul nici nu se cugeta să ne urmărească. Era încântat, că ne-a sfărâmat nimbul cu atâta ușurință și că poate da veste de triumf la Sibiu; nu-și putea imagina cum de s'a putut destrăma formidabila noastră putere atât

de clipnic și compromițător. Reputația de care ne bucuram, întrecea valoarea proprie”...

Și ieremiada continuă înainte, – fără să trezească nici milă, nici compătimire pentru faimoasa armată secuiască, acum durabil și pentru îndelungată vreme desființată.

Faimosul Berzenczei dispăru, – par'că l-ar fi înghițit pământul.

Apucase la pribegie – pe cărări ascunse – drumărind zi și noapte ca o fiară gonită, ca'ntr'un târziu, străbătând Galiția și Slovacia, să apară în fața lui Kossuth, sol nemernic al unei înfrângeri meritate.

CAP. X. Spre anarhie

Ferocitatea celor cari pângăriseră orașul Reghin, n'o poate nimic ilustra mai pregnant, decât tragica pătimire a unor cetățeni surprinși de rebeli prin casele lor. Bătrânului Schuller Ioan, de pildă, îi atârnaveră Secuii un săculeț în spate – ca gluma sinistră să aibă o mai lungă durată – și îl prigoniră între răcnete de „mozdulj!” (mișcă!), înțepându-l cu baionetele. Alt cetățean – un oarecare Konderth, de profesiune pielar fusese răstignit de gardina porții și ținut cu piroane la mâini și picioare. Un cui repezit în țeastă îi provocase moartea, – dovadă că instinctul de sălbătăcie renaște în om îndată ce ordinea socială este înlăturată prin mijloace violente.

Atrocități se săvârșiseră și mai înainte. Curtile nobililor din jurul Reghinului fuseseră devastate și jefuite, dar excesele de sălbătăcie nu fuseseră prin nimic încurajate. Dimpotrivă. Colonelul Urban, în scurta sa poposire în Reghin, se căznise să readucă încrederea în autoritatea represivă. Spiritul colectiv trebuia să elimine microbul anarhiei, căci nu există mai teribilă sfātuitoare a masselor decât desordinea.

Metoda de represiune aleasă de Urban nu este lipsită de originalitate, fiind adaptată mentalității de pe atunci a poporului.

E lesne de imaginat ce senzație formidabilă va fi provocat în oraș hotărîrea colonelului de-a se executa în masă un grup de răufăcători surprinși în flagrant, la prădarea conacului Bánffy din Breaza. Vinovații fuseseră expuși vederii publice, legați cobză de mâini și picioare și trântiți pe foaie, pe niște estrade de scânduri anume amenajate în acest scop. Cei doi protopopi părintele gr. cat. Crișan și părintele rom. cat. Györffy se'nfățișară la ceremonialul execuției, încunjuțați de-o mulțime enormă de curioși. Simpatiile vulgului sunt întotdeauna necontrolabile. Cetățenii sași, atât de îngrijorați altfel de avutul lor, se dovediră cei mai înverșunați solicitori de grație pentru acești „oameni săraci”, cari după părerea lor nu făptuiseră așa păcat mare împotriva „domnului dela țară” ca să merite pedeapsa cu moartea. Ofițerul comandant – simulând emoția – se lăsă convins de mulțime și, înfruntând cu amenințări cumplite pe cei condamnați, le iertă pedeapsa, ordonând plutonului care-i conducea la locul de execuție, să-i pună în libertate.

Firava încercare de-a obține prin mijloace de intimidare întremarea spiritului de civilizație o zădărnici invazia Secuilor cu desăvârșire. De astădată, nu mai era vorbă de-o simplă deplasare a forței publice prin faptul norocului de arme, ci de o adevărată scăpătate în barbarie.

Dezastrul provocat cu preștiință de înșiși deținătorii puterii temporare – în oficiosul lui Kossuth din Budapesta se scrisese, încă din Octomvrie 1848, că orașul Reghin merită soarta Sodomei și Gomorhei – nu putea decât să compromită definitiv ideea regimului maghiar. Iresponsabila ținută a trupelor secuiești justificau credința că de-acu toate ororile sunt îngăduite.

În orașul părăsit nu rămăsese nimeni care să mențină măcar un simulacru de autoritate. Cetele formate în suburbia Reghinului unguresc pentru paza ordinii se dedară ele înseși la furturi și excese, jefuind bruma de avut ce mai rămăsese prin casele pustiite.

Între asemenea împrejurări, nu poate mira că vestea venirii unui puternic detașament de armată regulată în oraș fu salutăată de nefericiții cetățeni ca o solie mesianică. În adevăr, generalul Gedeon, ocupând capitala Secuilor, Târgu-Mureș, se cugetase să restabilească legătura cu trupele colonelului Urban și trimisese în acest scop pe colonelul Glaeser cu infanterie și artilerie numeroasă la Reghin. Cuvintele de „bun sosit” rostite de preotul-predicator Kinn la întrarea trupelor în oraș, reoglindeau sfâșietoarea mizerie și desnădejde a cetățenilor. Spectrul foamei și furiile anarhiei făcuseră viața însuportabilă.

Ce ar fi putut însă realiza cea mai inspirată sollicitudine pentru îndreptarea stărilor din orașul distrus, în scurtul popas ce se hărăzise trupeii să petreacă la Reghin? Nici nu se plini bine săptămâna și colonelul Glaeser fu rechemat, lăsând vraiste opera de refacere inaugurată prin câteva măsuri chibzuite. Și după cum era firesc, odată cu plecarea armatei regulate, reizbucniră desordinele; de astădată însă conduceau Sașii.

Un magnat ungar – Ludovic Szarvadi din Szeplak (azi Goren) – recunoscut de cătră niște săteni din comuna Dedrad în piața orașului fu prins și oribil mutilat; cadavrul său îl vânzoliară criminalii până în capătul de sus al orașului, unde-l aruncară apoi în șanțul șoselei. Alte omoruri din răzbunare succedară între orășeni; setea de vindictă buimăcise mințile.

De altfel incoherența evenimentelor de pe marea arenă politică sporea desorientarea generală. După retragerea sa dela Reghin, colonelul Urban zorise intervenția generalului Wardener din Bucovina și întărindu-și astfel forțele armate, pornise la ofensivă în direcția Clujului, fără să mai aștepte instrucțiuni din Sibiu. Rezistența ungurească – galvanizată pe-o clipă în fața orașelului armenesc Gherla – fu repede înfrântă și Urban intră victorios în capitala Ardealului la 17 Noemvrie 1848. Cu trei zile în urmă, ajunsese la publicitate scrisoarea autografă a împăratului Ferdinand V. cătră Emeric Mikó, prin care suveranul restabiea guvernul Transilvaniei, încredințând puterea acestui magnat urgisit

atât de Români cât și de Sași pentru faptul că prezidase faimoasa adunare a Secuilor dela Agyagfalva. Ori prin această numire acțiunea militară era în mod virtual desavuată de cătră locurile mai înalte.

Consiliile naționale românești si săsești țâsniră din amorțeala consfăturilor. Conte de Sașilor, Salmen din Sibiu, adresă un manifest de viguroasă alipire și credință cătră casa de Habsburg în numele populațiunii săsești, în același timp însă protestă vehement contra înscăunării lui Emeric Mikó de guvernator al Transilvaniei. Românii la rândul lor refuzau cu aceeași îndărătnicie să se supună autorității guvernului din Cluj. Acela însă care deținea realmente puterea în Transilvania – comandantul suprem al trupelor regulate din Transilvania, generalul Puchner – se dovedi cu totul inferior răspunderilor ce-l așteptau, neștiind ce atitudine să observe. Chinuit de-o artrită cronică, își vânzolea oasele dintr'un așternut într'altul, ezitând cu 'nfrigurare în fața oricărui act de autoritate ce i se propunea.

Extrem de iritabil, avu una dintre cele mai deplorabile ieșiri împotriva comitetului național român din Sibiu, care prin reprezentanții săi se prezintase la locuința generalului, să-l omagieze pentru victoria repurtată de generalul Gedeon, la Târgu-Mureș. Puchner se folosi de acest prilej solemn să facă aspre imputări fruntașilor români pentru lipsa de disciplină a gloatelor românești. Barițiu, care ținu să răspundă, scăpă cuvântul de „represalii” – când generalul se suci violent în patul său de suferință și se răsti:

„Represalii? Așa? Bine. Să știți că jumătatea tunurilor am să le îndrept asupra d-voastră și jumătate asupra rebelilor. M'ați înțeles?” Aparența înșelătoare că răzmirița ungurească este înăbușită, îl făcuse să se cugete la desarmarea Românilor, – unica și ultima rezervă de apărare a vulturului bicefal, răsnit din cuibul său ancestral.

În realitate, grație spiritului ofensiv al colonelului Urban, Ungurii mergeau din catastrofă în catastrofă. Gloatele maghiare ale

faimosului Katona fură rușinos bătute la Dej și resturile armatei de sub generalul Baldacci fuseseră respinse până la Ciucea. Gelozia ambițiilor militare însă n'a îngăduit exploatarea acestor succese, deoparte fiindcă generalul Wardener întrerupsese conștient ori-ce cooperare cu trupele lui Urban, de altă parte Puchner, neîncuviințând operațiunile militare dincolo de hotarele ardelen, revocase brigada Schurter, provocând astfel o fatală împuținare a forțelor armate ce apărau frontul apusean.

Pseudo-guvernatorul Emeric Mikó plecase la Viena să-și reconfirmie mandatul printr'o nouă scrisoare autografă a împăratului, în timp ce delegațiile române și săsești obținură dela parlamentul din Ollmiitz desavuarea rescriptelor împărătești. Criza de autoritate luă însă proporții și mai haotice prin abdicarea bătrânului monarh Ferdinand V în favorul nepotului său Francisc Iosif, întâmplată la 2 Decemvrie 1848.

Domnia absolutistă a Habsburgilor vădea toate semnele descompunerii; ideile vechi se năruiau sub convulsiiunile febrei revoluționare. Poporul exaltat de curențe democrato-socialiste ridicase baricade ireconciliabile cu așezămintele trecutului.

Și Ludovic Kossuth – fire de despot – pândea momentul spre a putea confisca în favorul egoismului maghiar, toate beneficiile revoluției, fără să consimtă la nici un sacrificiu de ordin național față de popoarele conlocuitoare.

CAP. XI. Bem

Nume cu pregnanța unui ascuțiș de spadă. Tresele de general și le cucerise în răzmirița polonă din anul 1831. Rușii se temeau de el, socotindu-l posedat de-o putere demonică. Polonii vedeau în el pe arhanghelul izbăvitor, un vrednic emul napoleonian.

Bem n'avea pe-atunci decât 36 ani și victoriile armelor polone i se datorau lui în cea mai mare parte. La Ostrovska se repezi cu bateria sa în goana cailor până în linia trăgătorilor și apucă unitățile rusești trecute peste râul Narev din spate smulgând prin acest act de bravură biruința pentru flamura polonă. Catastrofa din 6–8 Septembrie 1831, de lângă Varșovia, îl găsisese mereu biruitor în fruntea artileriei sale. Insuficiența infanteriei și capitularea neașteptată a capitalei polone dăduseră lovitura de moarte răscoalei. Bem n'avea ce să mai caute în patria sa.

De-atunci pribegise fără odihnă și fără astâmpăr dintr'o țară într'alta. În Portugalia, crezuse că va putea răsturna regimul oligarhic cu ajutorul unei legiuni polone. Proiectul eșuase. Acum venea în Ungaria, cu același gând – nostalgia lui de totdeauna – să consolideze independența unui popor, râvnitor după libertate.

Trecuse granița ungurească la 31 Octombrie 1848, venind dinspre Viena, într'o birjă hodorogită. Condusesse trupele răsculate din capitala Austriei și văzând partida pierdută, din cauza lipsei de combativitate a vienezilor, plecase singur, trecând printre cordoanele trupelor imperiale ce asediau Viena, fără să fie recunoscut. Capul acestui om, de-o temerară cutezanță, plătea cât o armată întreagă.

N'avea însă nimic din granitul figurilor legendare. Apariția lui mărunță, mersul său șchiopătelnic și fața incoloră, comună – desamăgeau. Când îl văzu Kossuth la Pozsony (azi Bratislava), venind sprijinit pe-o cârjă, în ținută neglijată și neîndemânatec la

vorbă, își schimbă instantaneu părerile. În generalul acesta nu putea avea încredere. De-aceia îl trimise deocamdată la Debrițin să facă instrucția militară a honvezilor recruți.

Omul acesta însă nu era un erou împăiat, care să fie mulțumit că lumea îl tămâiază din condescendență pentru meritele trecutului. Râvnea impetuos la fapte și ocazia de a-și dovedi geniul militar se oferi mai repede decum s'ar fi bănuț.

Debandada trupelor maghiare din Transilvania amenințau să dea o întorsătură fatală revoluției maghiare. Vremelnica jalonare a retragerii în regiunea muntoasă dela Ciucea se datora exclusiv apatiei adversarului. Ori această aparentă liniște nu putea avea durată și luând în considerare intemperiiile și gerul, o nouă urnire din poziții era foarte probabilă. Salvarea situației nu se putea aștepta decât dela intervenția unui factor miraculos și acesta fu generalul Bem.

La 15 Decemvrie 1848, se'nfățișă la cartierul armatei ungurești din Șimleul Silvaniei vestitul general. Nimeni nu-l cunoștea. Tot ce se aflase despre el, se știa din proclamația lui Kossuth către armată, prin care se omagiau înaltele calități militare ale lui Bem. Ofițerii își manifestară aproape deschis scepticismul și nepăsarea. Pentru ei era umilitor să vină un strein în fruntea armatei naționale.

Agrăirea lui Bem, rostită într'o nemțească stricăță, era de-o laconicitate clasică: „Domnilor! Guvernul m'a învestit cu comanda supremă a acestei armate. Vă cer supunere necondiționată. Cine nu se supune, va fi împușcat. Voi știți să răsplătesc, dar să și pedepsesc.”

Uriașa energie adunată de acest bărbat de-alungul anilor de bejenie, avea acum prilejul să se reverse cu grandioasă impetuozitate. Încolțit pe neașteptate de trupele lui Urban, Bem n'are nici măcar răgazul să-și coordoneze forțele armate. Singura poruncă ce-o lansează comandanților de unități e, să nu cedeze nici o palmă de loc și să reziste până la căderea ultimului om pe poziție. În a treia zi a pregătit lucrurile așa de departe, că poate deslănțui

contraofensiva cu toată vigoarea. Bem comandă aripa stângă. Centrul și dreapta vor trebui să-și coordoneze operațiunile, ca adversarul să fie angajat pe întreaga întindere a frontului ce-l ocupă. Măsurile de precauție se dovedesc inutile. Adversarul e mult mai slab decum s'a crezut și fuge dela cea dintâi îmbrânciră. Exaltarea trupelor maghiare nu cunoaște nici popas, nici odihnă. Bem este în mijlocul lor; animă, împintenă, agită, zbiciue trupurile sleite de oboseală, înaintând zi și noapte, așa că în ajunul Crăciunului s'a realizat imposibilul. Clujul, capitala Ardealului, este din nou în mâna rebelilor. Arierre-garda colonelului Urban, căutându-și încartiruirea în Cluj, are imensa surpriză de-a întâlni acolo trupele rebele. Totul este pierdut. Pe generalul Wardener îl lovește în sensul literal al cuvântului damblaua de supărare, iar Urban se retrage cu rămășițele trupelor val-vârtej peste Bistrița și Năsăud, spre Bucovina, urmărit pretutindeni în de-aproape de Bem.

Vertiginoasa schimbare a situației militare se datora în primul rând inițiativei decise și voinței indestructibile a generalului Bem de-a smulge izbânda de partea sa. Era unicul mijloc de-a convinge trupele sale de inexorabilul imperativ al unei discipline de fier. Bem dovedea, prin curaj personal, modul cum trebuie să lupte un soldat. Dormea alături de trupă în adăposturile cele mai mizerabile 2–3 ceasuri, ca pe urmă să studieze planurile viitoare de operațiuni, scriind toate dispozițiunile de ordin militar cu mâna proprie. Mereu lucid, extraordinar de rezistent la ori-ce oboseală, își alungă armata dintr'un loc în celălalt, uluind pe adversar și doborîndu-l prin surprindere din cele mai tari poziții. Anul nou îl găsește luptând pe valea Bistriței la Tihuța, unde reușește să zdrobească ultima linie de rezistență a lui Urban. Odată curățit nordul Transilvaniei, se poate cugeta și la reorganizarea armatei sale. Locul ce-l alege în acest scop e Târgul-Mureș.

Datorită poziției geografice, se părea că teatrul războiului civil se va muta din nou în jurul Reghinului, orașul fiind una din cheile strategice ale ținutului. Alarma că temutul Bem se va opri la Reghin în drumul său dela Bistrița spre Târgu-Mureș, provocă

exodul populației; pribegie în vreme de iarnă prin munți, căci de astă dată fuga ducea în direcție contrară, primejdia venind din apus. Groaza se dovedi însă neîntemeiată. Prin Reghin nu trecură decât trupe de acoperire; în schimb se abătu altă năpastă. Rechiziția de război.

Bem ordonase recrutări generale. Batalioanele nou formate trebuiau îmbrăcate și înarmate și oastea n'avea la dispoziție decât bancnotele lui Kossuth, hârtie monedă fără acoperire metalică și deci fără valoare. Reghinul era vestit pe acele vremuri pentru industria sa de piele. De-aci roirea aproape intermitentă de detașamente militare, pentru ridicarea întregii cantități de piele și talpă ce se putea găsi în oraș. Ostașii, la rândul lor, aveau o metodă originală de-a se scăpa de bancnotele Kossuth: intrau pe la vetrele cetățenilor și cereau să li se schimbe hârtiile în monedă măruntă, lucru ce-l satisfăceau nefericiții sub teroarea amenințărilor. În felul acesta se slei bietul avut ce-și mântuiseră orașenii, desăvârșindu-se dezastrul Reghinului în toate privințele.

Popasul generalului Bem la Târgu-Mureș n'avu durată. Generalul Puchner se'mpiciorogase, venind dinspre Sibiu să răzbune înfrângerile suferite. Bem lovi fără cruțare. La Gálfalva era cât p'aci să fie îmbucătățit de-un detașament de dragoni Savoya. În ziua de 18 Ianuarie 1849 e în Mediaș. La 19 Ianuarie în Șeica-Mare. Trupele regulate fug din fața lui, ca fulgii de pădăie. Sibiul e în primejdie. La Ocna Sibiului se dă la 4 Februarie 1849 o luptă crâncenă. Bem pierde bătălia din pricina întârzierii șefului său de stat major – colonelul Czech – dar nu se dă bătut. Cu 1503 de oameni se retrage înspre Orăștie, unde primește ajutoare și acceptă din nou lupta cu trupele lui Puchner care-l urmărește. Bem n'are decât patru tunuri și luptă cu disperare. Linia trăgătorilor a ajuns până în fața bateriei. Bem vede pe-un soldat apropiindu-se de tunul său și ridică asupra lui cravașa: „Canalie, astea-s tunurile mele!” Alt trăgător îl ocheste și descarcă arma în plin. Glonteale îi rupe degetul de mijloc dela mâna dreaptă. Totul e pierdut.

Bem se retrage spre Piskifazi Simeria, și adunând ultimele rămășițe din armata sa, ține piept asaltului disperat al lui Puchner. „Podul de peste Streiu e Transilvania” – gemu Bem, văzând că trupele sale pierd pozițiile. Cu imensă efortare reuși să-și oprească oastea fugară și s'o retrimată în foc. El însuși luptă în frunte – și norocul îi surâde. În momentul decisiv, se isprăvește muniția de tunuri la bateriile lui Puchner și elanul irezistibil al rebelilor triumfează.

La 16 Februarie 1849 se produce invazia colonelului Urban în regiunea de nord. Înfrângerile dela Marošeni și Bayersdorf îl determină pe Bem să dicteze armatei sale marșuri forțate de zi și noapte, ca să ajungă înaintea lui Urban la Bistrița.

„Bem își luă drumul de astă-dată peste Reghin – scrie cronicarul Emrich – ocupând ospătăria orășânească, nedistrusă de incendiu. Brigăzile sale erau adăpostite în Reghin și jur, oștenii căutând printre ruini scut împotriva cumplitului ger de noapte. Era una dintre acele scene, ce nu le poate oferi decât războiul – acest teribil blestem al omenirii. Mă cuprinsese groaza, văzând miile de vrășmași – siguri de isbândă – odihnind între dărâmăturile vetrelor noastre arse și pustiite. Siluetele lor, apăreau și dispăreau pe dinaintea pervazurilor căscate, straniu luminate de marile focuri de lagăr, ca niște umbre fantastice și mers-venitul lor covârșea văzduhul cu un bâzâit asemănător unui imens roi de albine.”

Aventura lui Urban fu repede zăgăzuită și trecătorile înspre Bucovina distruse și durabil înfundate.

La reînapoiere, îl văzură cetățenii din Reghin pe Bem, zăbovind o clipă în fața porții dela ospătăria orășânească. Generalul ședea în trăsură tăcut și încruntat, purtând brațul drept în legătore. Ofițerii din suită forfoteau în mare agitație în jurul lui. Motivul emoției se cunosc numai mai târziu. În trecere prin comuna românească Monor, cineva descărcase un glonte asupra lui Bem, fără să-l nimerească. Destinul oamenilor mari, scapă de fatalitate.

CAP. XII. Călăii

O formidabilă voință de-a stăpâni nefericita Transilvanie prin mijloace de teroare înorgoliase pe Maghiari. Zadarnic dovedea generalul Bem cea mai generoasă indulgență față de celelalte naționalități și mai cu seamă față de Români, – ura și setea de răsbunare, a celor ce promiseseră libertate, frăție și egalitate, nu mai putea fi stăvilită.

Guvernul revoluționar al lui Kossuth, alungat din Budapesta de trupele imperiale, își tuna ordinele din Debrîtin, cerând măsuri necruțătoare împotriva neamurilor de altă limbă. Și ce era mai ușor decât să se organizeze instrumentul legiuit de vindictă încruntată. Vârtejul sângeros svârlise întreg putregaiul omenesc la suprafață; pentru formarea așazișilor „vânători rurali”, se îmbiară toate scursorile satelor din jur.

Căpitani de gloată, încredințați cu organizarea acestor cete n'au decât să-și împartă atribuțiunile. Nagy Alexantru va rămânea în Reghin, Jeney va opera pe valea Gurghiului și Boldizsár Pavel pe valea Mureșului. Pretextul e lesne de găsit. De când cu arderea orașului sătenii nu-și mai aduc produsele în piață, fiindcă cetățenii au sărăcit și nu plătesc. E cazul să se iee cu forța ceea ce sătenii nu vreau să predee de bunăvoie. De-aci numele de „găinari”, ce-l primesc aceste bande înarmate.

Faima isprăvurilor lor umple de groază pe cetățeni. Ziua nu prea dau față, dar noaptea colindă pe la casele orășenilor în haite de câte cinci-șase inși. Au inventat o rețetă lucrativă de-a stoarce parale. Trezesc lumea din somn, provocând un sgomot infernal în fața porții, apoi intră zdrăngănind armele și provoacă, pe cine le vine în ochi, să-i urmeze. Femeile leșină, copiii se agață de părinți, bătrânii privesc neputincioși cum se îmbracă victima resemnată să

meargă la moarte. Afară, în stradă, începe târguiala; câțiva gologani cârlesc avariția siniștrilor borfași și cetățeanul scapă.

Măruntele rechiziții săvârșite pe sate – la început timid și fără cutezanță – degenerază repede în adevărate expediții pentru exterminarea Românilor. Contele Paul Macskásy din Gurghiu nu poate uita că iobagii răsculați i-au prădat și ars castelul. Sub masca pretenției de a pedepsi pe cei vinovați, se urzește în taină cea mai teribilă prigoană asupra satelor românești din jurul Gurghiului: Cașva, Orșova, Ibănești și în deosebi Hodac.

În ziua de Strătenii – 2/14 Februarie 1849 – ca un fulger din cer senin, cade vestea, că oamenii lui Jeney s'apropie de comuna Hodac. Lumea adunată la biserică se risipește ca un stol de vrăbii. Zadarnic se silește popa Toader Lupu să îmbărbăteze inimile: „Cine n'a greșit nimic, vină nu-i vor putea găsi, și lege nu poate fi să te osândească nevinovat”.

„Fugi cu noi părinte”! – îl cheamă țărani, dar preotul nu se înduplecă.

Popa Toader Lupu, e cuvios cu vorba ce-a grăit-o. El e creștinește convins, că nevinovăția îl apără pe om de orice primejdie. E un om sdravăn și impunător; barba albă și părul nins îi împrumută feții o blândețe apostolică. Nu se teme. Ce-i drept, băieții lui (Ioniță e tribun și Leon, deși numai de 16 ani, vorbește oamenilor de neam, limbă și drepturi) au de ce să se ascundă, – dar el rămâne.

Ungurii îl surprind cetind ceaslovul. E senin și nu se apără. Unul îl lovește'n față, altul îl leagă de mâni, ceilalți încep și sdrobesc tot ce găsesc în casă. În sat n'au putut prinde decât șapte oameni; în schimb scot vitele din grajduri, să le ducă. Ici-colo arde câte o casă, dar zăpada de pe coperișe nu prea lasă focul să se întindă.

Ceata de ostateci, mică la început, sporește repede; chiar și un Sas – unicul fiu al primarului Schaller din Petelea, care mersese la Ibănești să-și vadă de oi – e escortat alături de Români.

„Cam la vre-o treizeci de inși – povestește nonagenarul Butnariu Ioan din Petelea – au trecut prin Gurghiu între baionetele Ungurilor pe dinaintea mea. Erau fețe desnădăjduite, cu obraji ca de ceară; trupuri sleite, cari se'ncâlceau într'olaltă, mereu bruftuite cu paturile armelor. În mijlocul lor popa Toader Lupu, cu haina sfâșiată, bătătorea zgrunții de zăpadă, în drum către Reghin. Schaller, pe care-l cunoșteam, mi-a făcut semn cu mâna, parc'ar fi știut, că n'o să ajungă la Reghin niciodată.

La Mociar – la mijloc de drum între Reghin și Gurghiu – se ținu judecată sumară. Cel mai crâncen năpăstuit a fost popa Toader Lupu. I-au smuls barba, i-au scos ochii și l-au emasculat, înainte de a-l împușca. Pe ceilalți i-au pirostruit în genunchi și așa i-au ucis. Un singur sătean a scăpat cu viață – poreclit mai târziu Ion Pușcatul – care primind un glonte în frunte, leșinase și fusese socotit mort. Cetățeanul Samoilă Elsen – urmărit de Unguri pentru participarea lui activă în luptele contra Secuilor și refugiat din Reghin în comuna săsească Idecu-de-jos – face pomenire în ziarul său personal de acest fioros măcel.

„Ieri (adecă la 14 Februarie 1849), au împușcat așa numiții „tyukász”-i (găinari) din banda lui Jeney copii nevinovați în Ibănești, Gurghiu și Hodac. Petrecurăm cu ochii din turla bisericii evanghelice din Idecu cum fură împușcați Românii în pădurea dela Mociar. Au fost împușcați acolo la vre-o 140 inși – răbufnind pușcăturile tot mereu – și bandiții de „tyukász”-i se vedeau patrulând în cete.”

Doi credincioși ai părintelui Lupu, înfruntând primejdia, ridicară în timp de noapte cadavrul nefericitului preot, să-l așeze în locaș de vecinică odihnă cu cruce la căpătâi; hoiturile celorlalți rămaseră neîngropate, pradă sălbătăciunilor.

Ferocitatea asupritorilor găsi curând prilejul să se deslănțue cu și mai infamă sălbăticie.

Glonteale căzut în ziua de 16/28 Februarie în Monor, cu ocazia trecerii generalului Bem prin comună, trebuia sângeros răzbunată.

Un detașament de vânători pornit din comuna săsească Batoș ocupă Monorul, Gledinul și Șiețul, stând timp de patru zile acolo și pușcând pe toți bărbații aflați acasă și jefuind bietele comune românești de întreg avutul lor.

De-acolo expediția își abătu drumul distrugerii – hordă de răufăcători sporită la aproximativ 2400 oameni – pe Valea Mureșului în sus. Ziua de 22 Februarie, Marți, este însemnată cu flacăra de sânge.

„Desdedimineată – scrie protopopul gr. ort Ștefan Branea în cronica sa recent descoperită – s'au dus cu toții la Rus, Murăreni și Dumbrava. Acolo pe toți oamenii cari i-au găsit i-au pușcat cu cea mai mare tiranie, a căroră număr nu se știe, fără a trecut peste una sută. Jefuit-au tot ce au găsit, prin căși, prin poeți etc. N'au lăsat nici găini, care numai le-au putut prinde. Cizmele, sumanele, cojoacele și altele din picioarele muerilor le trăgeau jos și le lăsau ticăloasele desbrăcate și desculțe în omăt.

Seara au venit cu foarte multe prăzi, dobitoace nenumerate etc. Au început a vinde vite și oi cu câte un florin de argint. Cine oare dintre creștini s'ar lacomi să cumpere? Ci cumpără tiranii, cei ce erau tăvăliți în sângele cel nevinovat al Românilor”.

Approape în aceeași zi, la 21 Februarie 1849, Luni, își reînoi ucigașul Jeney incursiunea pe Valea Gurghiului.

De astă-dată călăii nu se mulțumiră să prindă numai bărbați, ci tăbăriră asupra femeilor și copiilor, adunându-i grămadă, la locul – pomenit și azi de bătrâni – „groapa de jos de sat”. Aici îl siliră pe-un chilav să sape, în văzul nenorociților, groapa comună, ca pe urmă, după ce femeile și copiii își aflară moartea prin glonț și pat de pușcă, groparul chilav să fie înmormântat de viu, alături de cadavrele îmbucătățite.

Registrele morților de pe acele vremuri au păstrat mărturia scrisă a cumplitelor pătimiri. Bătrânul preot Ștefan Branea – cruțat de Pronie dela moartea silnică – a încrestat date impresionante în cartea morților din Aluniș.

„22 Februarie 1849. La Zălăuaș, din jos de sat, s'au pușcat prin Unguri 21 de oameni și i-au aruncat în apă dintru întâiu. A treia zi i-au îngropat, fără clopot, fără preot și fără copârșeu (sicriu) acolo”.

„23 Februarie 1849. S'au împușcat foarte mulți oameni, la Rușii-Munți și Dumbrava mai mulți de una sută”.

„24 Februarie 1849. Tăpșan Ștefan pușcat împreună cu 29 Români în dealul Luerului de armata ungurească, fiind prinși, dar nu știu pentru ce vină. Numai i-au astupat cu pământ”.

Bieți martiri, peste suferința cărora uitarea și-a cernut nisipul anilor! Nimeni nu mai cunoaște mormintele celor căzuți. Cine mai pomenește că glia ținutului a fost dospită cu torente de sânge românesc ?

CAP. XIII. Tribunii

Pe poteci tănuite, prin peșteri și văgăuni, își poartă pașii rătăcitori mulțimea celor năpăstuiți. „Vânătorii” sunt însă pretutindeni în urma lor. „În 23 Februarie, Miercuri, – scrie protopopul Branea în cronica sa – iară porniră o parte către Rus, cealaltă pe Ciscău în sus. Au încunjurat poenile și acolo au vânat tot ce-au găsit. Au pușcat dobitoacele, le-au adus în sat și le-au mânat. În toată tufa era om mort pușcat. Plângere de copii, de mieri văduve și de bătrâni neputincioși.”

De-asupra trupurilor scăldate 'n sânge proaspăt și svâcninde în convulsunile agoniei nu se 'ntindea nici o mână izbăvitoare.

Și totuși, dacă defileul Mureșului ar fi permis din punct de vedere geografic o izolare mai desăvârșită, e foarte probabil că s'ar fi putut ajunge la aceeași grandioasă ridicare sub arme, cum a știut să o realizeze providențialul Avram Iancu în Munții Apuseni. Poporul de rând își dovedise loialitatea față de împărat, din prima clipită, alergând să se înroleze sub steagurile colonelului Urban

toată suflarea. Dezastrul fulgerător suferit de acesta zădărnici însă pentru câțva timp organizarea militară a ținutului. O nouă inițiativă – venită de astădată dinspre Câmpie – era menită să adune toate fărâmele risipite într-o vijelioasă încrâncenare a tuturor puterilor. Mâna de meșter chemată să modeleze sufletul mulțimii în tiparnița disciplinei militare și să altoiască în conștiința colectivă idealul aspirațiilor naționale, era Constantin Romanu-Vivu, prefectul legiunii XII murășene.

Delegat din partea comitetului național de împăciuire din Sibiu să ridice poporul românesc de pe Câmpie și Mureș sub arme, Constantin Romanu, – ajutat de părintele Ștefan Moldovan din comuna sa natală Pantic – a reușit în scurtă vreme să strângă în jurul său ca la vre-o 6000 oameni înarmați primitiv, dar cu atât mai fanatici luptători dentru desrobire.

Dețășamentele secuiești ce apucaseră dela Agyagfalva pe Mureș în jos, spre Iernut, se izbiră de gloatele conduse de Constantin Romanu la Așintș și Cecălaca. Imbrâncirea îndârjită se sfârși cu înfrângerea bandelor secuiești, dar lupta se continuă dealungul Mureșului până la Cuci și Iernut unde, la 3 Noemvrie 1848, fură decimate ultimele rămășițe ale brigadei secuiești. Vitejia românească își primise botezul de sânge.

Încurajat de reușita luptelor, Constantin Romanu își întinse câmpul de operație pe valea Mureșului în sus, dezarmând cetele ungurești din jurul Bandului, Pănetului și ajungând până în comunele Filea și Cuieșdi. Aici îl ajunse știrea despre înfrângerea definitivă suferită de armatele austriace. Cedând impulsului de orgoliu de-a aduce trupelor zdrobite ajutor, dădu ordin gloatelor sale de-a trece munții spre a se uni cu armata lui Urban, dar ajunse prea târziu. Gura văilor era ocupată de Bem și în fața superiorității numerice a Ungurilor, Constantin Romanu se retrase peste comunele Budac, Sebeș, Râpa-de-sus, la Maeru și de-aici își stabilă reședința în comuna Gudea, urmat de 17 tribuni credincioși cauzei până la sacrificarea de sine.

Ideea de care era călăuzit Constantin Romanu se rezuma în nădejdea de-a putea face legătura, peste munții Călimanului, cu trupele lui Urban retrase în Bucovina și, provăzut cu arme și echipament de-acolo, să-și organizeze oastea și să se reverse ca un puhoi distrugător pe valea Mureșului în jos. Cetățeanul Samoilă Elsen îl întâlnește pe Constantin Romanu în comuna Toplița, sfătuindu-l – după cum scrie în însemnările sale zilnice – „să nu mai ascuți săbiile”. Neînfricatul luptător se simțea însă între munți la adăpost sigur. Această oarbă încredere în destinul său urmă să aibă consecințele cele mai tragice.

În ziua de 8 Ianuarie 1849, Constantin Romanu fu surprins împreună cu trei dintre cei mai credincioși tribuni ai săi – părintele protopop Ștefan Moldovan, Maier Ioan din Huduc și Nasta din Băța – de-o ceată de Secui veniți din Giurgeu să facă oficii de poterași. Legenda afirmă că în clipa când a aflat Constantin Romanu, că locuința este încunjurată de jurîmprejur de dușman, să fi sărit prin geam și să fi scăpat pe valea Gudei. Adevărul însă este, că ceata de Săcui i-a prins pe câteși patru și i-a dus legați la Ditrău.

Zilele petrecute de acești martiri ai neamului în temnițele din Ditrău, Praid și pe urmă în cetatea Târgu-Mureșului vor fi fost dintre cele mai teribile. Trei săptămâni în cea mai păgână umilire de trup și suflet se-mpliniră.

„La 28 Ianuarie 1849 – scrie protopopul Branea, pătruns de doliul întâmplărilor – Vineri, fu silit Constantin Romanu împreună cu Ștefan Moldovan, amândoi prin mijloc de batjocură, a se sui într'un car cu 2 vaci. Acolo fură legați și petrecuți până la hotarul Sângeorzului lângă căpâlna de-acolo și acolo îi omorîră fără de milă cu bote, pari, lănci ș. a. și trupurile lor le prăvăliră în șanț unde fură până a treia zi, când apoi tot de Vașarheieni fură îngropați nu știu unde. „Ci luare aminte. Mai întâi omorîră pe bătrânul, pe Moldovan. Acesta câte lovituri toate le-au răbdad, numai ce se ruga cu mâinile unite neîncetat lui Dumnezeu, ca sfântul Ștefan mucenicul să-l ia.

„Iară Constantin fostul prefect, când au văzut că se apucă și de ei, neîncetat zicea : „Ne ôljetek meg, barátaim, ne ôljetek meg.” (Nu mă omorâți prietinelor, nu mă omorâți) și așa s'au sfârșit iată acum doi prefecți din prefectura a XII-a Bătrâneanu și Roman și un vicetribun.”

Acțiunea inimosului Constantin Romanu nu-și găsi urmași, însoțitorii lui se refugiară în panica celei dintâi emoții în comuna Idicel, – comună ascunsă în creierii munților, unde se știau mai ferți de urmărirea Ungurilor. În realitate, aci găsiră azil sigur la vrednicul preot Brancovan și la poporenii acestuia. Ceea ce însă le era și de mai mare folos, era grija ocrotitoare a bogătaşului din Reghin Șerban Lupu și al soției acestuia Gorog Fira.

Despre acest Șerban Lupu nu se mai știe azi, decât atâta, că avea o inimă de mare Român. Lui i se datorește înființarea celei dintâi școli românești (cu învățător stabil, plătit de dânsul), în orașul Reghin, cu mult înainte de izbucnirea revoluției. Neavând copii, își închina toată strădania, să adune cât mai mulți copii de țărani la carte, intenționând chiar să ridice cu banii săi un gimnaziu românesc.

Piatra de încercare a sentimentelor sale românești fusese însă tocmai revoluția. Deși amenințat de vitregia vremurilor să-și piardă întreg avutul, n'a ezitat o clipă să dea cel mai larg concurs acțiunii de organizare a unei oștiri românești de către Constantin Romanu și pe urmă să îngrijească prin buna lui soție de soartea tribunilor rămași fără nici o ocrotire.

Tribunii – preoți, învățători și studenți din ținut – deveniseră paria blestemaților între blestemați. Pretutindeni se găseau trădători. Fiece clipită putea aduce moartea.

Patrulele lui Jeney, Nagy și ale lui Boldizsár nu îngăduiau răgaz nici unuia. Tribunalul Hărșan Dumitru din Hodac, sărind cu prilejul unei alarme oarbe prin geam, își scăpă arma și nimerit de glonțul descărcat, muri pe loc Alții, cari încăpură pe mâinile sbirilor, suferiră toate atrocitățile imaginabile. Cetățeanul Elsen,

descrie în ziarul său una din nenumăratele ticăloșii săvârșite asupra bieților prizonieri.

„Și așa fură duși cei zece Români nenorociți, căzuți în captivitate, suferind crâncene torturi, legați de oblâncul husarilor secui, pe drumul Târgu-Mureșului. Era într-o Miercuri când setea de răzbunare a hienelor și însoțitorilor cerea jertfirea lor. Dincoace de Sângeorzeș, între Erneiul mare și Sângeorzul țigănesc, nefericiții Români fură oribil mutilați și uciși, apoi desbrăcați și aruncați în șanțuri.

„Locuitorii români de-acolo au ieșit în vreme de noapte de au îngropat cadavrele, mântuindu-le de câinii hoinari. Chiar și fiica mea (Carolina Bányai) a văzut cum sfâșiau câinii hoiturile, fiind opriți oamenii de-a îndepărta morții de-acolo.”

Restul tribunilor – în frunte cu preotul Simeon Chețian din Ercea mare – urmă aproape instinctiv unui imbold sufletesc, de-a continua epopeea neamului pe alte meleaguri. Tabăra Iancului iradia o vrajă irezistibilă asupra tuturor energiilor românești. De-aci trebuia să pornească răzbunarea suferințelor ce le'ndura poporul de pe Mureș, îngenunchiat de călăii săi și sortit pieirii.

Cap. XIV. Judecata de sânge

Voia întâmplării nimbuse comuna Sânti(v)oana cu aureola celei dintâi biruințe a Secuilor asupra trupelor regulate. Se cuvenea deci, să se facă cinstirea locului prin durarea unor așezăminte cari să permanentizeze faima efemeră.

Miștile mai exaltate erau chiar convinse, că în urma distrugerii orașului Reghin, s'ar putea cu ușurință deplasa centrul administrativ și economic în această comună, predestinată din vechime să joace rol în istoria ținutului. Silueta castrului roman de odinioară s'a învrâstat indestructibil în configurația terenului.

Piepturi de pământ aproape verticale, se etajează nenatural – cu intersecții poligonale – împrumutând așezării un aspect de fortăreață medievală.

Trecând alături de casele vechi din chirpici, se văd înfipte în pământ ziduri masive, din cărămidă efractă de umezeală. Omul se simte – fără vrere – pătruns de fiorul convingerii, că aci s'a ucis. În adevăr aci hotărîse guvernul revoluționar din Dobrițin să înființeze un tribunal de sânge, având menirea să dea un caracter de legalitate execuțiilor în masă, inaugurate cu atâta sălbăticie de așazișii „vânători rurali”. Cine știe, poate în dosul acelor geamuri sumbre, încinse cu iederă grasă, s'au urzit sinistrele sentințe ale instanței iacobine.

Umbre de mult uitate renasc. Figura uscățivă și neîngrijită a președintelui Szabó Ludovic – un avocat din Reghin uitat de clienți – își târșăie pașii apatici de-alungul coridoarelor. Reputația lui jurisprudențială atât de slab famată, a primit în urma investirii cu titlul de judecător-președinte, o tardivă reabilitare. E nepăsător; abia se uită la hârtiile ce le semnează. La început avusese crispări de conștiință. Îscălirea sentințelor de moarte nu prea intră în rostul deprinderilor comune. Acum s'a obicinuit. Are convingerea fermă, că iobagii nu pot fi docilitați decât prin măsuri extreme. E doar și el proprietarul unei moșioare la Suseni lângă Reghin și cunoaște situația.

Fratele său mai tânăr – Szabó Samoilă – și-a păstrat atitudinea plină de mlădieri împăciuitoare. E asiduu și mărunțelnic. Ține mult la integritatea de magistrat; e indulgent, prevenitor și se ferește de orice gest ce l-ar putea coborî în stima concetățenilor săi din Reghin. Rar de tot își uită de sine; atunci e incisiv și neiertător. Inculpații, cari trec pe dinaintea lui, au senzația, în asemenea clipe, că cineva le-a descoperit cea mai lăuntrică ființă și sunt irecusabil sortiți pieirii.

Gyulai – cel de-al treilea judecător – e o brută, își bate joc de victime cu bestială necruțare. El dă cele mai multe sentințe capitale, cu toate că el e acel care scrie mai puțin. Judecă expeditiv, anticipând vinovăția, fără probe.

Astfel, cei patru Români din Petelea, Micloș Vasile, Moldovan Aron, Micloș Ion și Costea n'avură altă vină, decât aceea

că băieții lor se sustrasera dela serviciul militar. Condamnați la câte unasutăcincizeci bețe unul fieștecare, fură ținuți în captivitate trei zile și împușcați pe urmă ca să facă loc altora, chemați la înfățișare înaintea judecății de sânge.

Emmrich Martin, venit și el la Sânti(v)oana ca martor, avuse prilejul să vadă teribila etalare de cruzime de-acolo. „Am găsit curtea din fața clădirii unde funcționa grozava judecată – scrie el în cronica sa – plină de oameni, în cea mai mare parte Români, legați cu funii. Călăii erau neconținut ocupați în fața casei cu săvârșirea preparativelor de moarte și schinjuirea victimelor prin bătăi nemiloase cu vergeaua.

„Înfrișoșatul urlat de durere a celor osândiți răsbătea departe, stârnind cel mult rânjetul rece și satisfăcut al sbirilor și al câtorva privitori fără inimă. Pentru mine, care nu eram obicinuit cu asemenea priveliști, ar fi fost suficient acest spectacol să mă impresioneze profund, totuși cea mai zdrobitoare amintire ce am păstrat-o de-acolo a fost plecarea unui Român, însoțit de doi ostași înarmați, la locul de execuție. Drumul nefericitului ducea până la râtul din apropiere – cum îmi spuneau unii inițiați care stăteau în jurul meu – de unde n'avea să se mai reînapoieze niciodată”.

De altfel locurile de execuție erau ierarhizate după situația și calitatea victimelor. Pentru Valahii de rând erau suficiente furcile din capul satului; oamenii cu carte erau trimiși sub escortă la Târgu-Mureș, soldații având instrucțiunile secrete de a-i suprima în drum.

„De trei ori m'au trântit păgânii în genunchi – povestea părintele Leon Lupu, unicul fiu rămas în viață al nefericitului popă Toader Lupu din Hodac – ațintind armele ucigașe asupra mea. Unul dintre dâșii, care știa că tatăl meu fusese omorât și că fratele meu căzuse de-asemenea jertfă sentimentelor sale naționale, se întrepuse tot de-atâtea ori. Eram un băiețandru plâpând de abia 16 ani și era păcat să mă omoare. Când am ajuns în Târgu-Mureș, ne-am văzut înconjuțați de oameni însălbăticiți de ură, cari ne loveau, ne aruncau cu pietri și ne scuipau. Eram Români, și dacă nu ne apărau baionetele paznicilor, ne-ar fi sfâșiat în bucăți.”

Tot atât de neverosimile păreau și rarele cazuri când scăpau victimele tefere dela judecată. Bătrânul preot din Sânti(v)oana Samson Ceușan și-a văzut casa în flăcări și mâinile în lanțuri. S'au

găsit însă mărturii cari să juruie în fața judecătorilor prigonitori, că bătrânul preot s'ar fi arătat mizericordios cu Secuii răniți în bătaia dela Sânti(v)oana. Pe unul dintre ofițerii căzuți în chiar grădina casei parohiale îl ridicase, oploșindu-l la dânsul, – și acestei împrejurări îi mulțumi scăparea.

Adevăratul proces de senzație însă, ce urma să se decidă în fața Tribunalului dela Sânti(v)oana, era judecarea bărbaților fruntași din Reghin, cari dovediseră prin ținuta lor nesupunere față de cârmuirii maghiare. Nimeni nu bănuia înfricoșata primejdie ce se urzea la umbră. Toată lumea se reînapoiasse la vetre, reluându-și ocupațiile între împrejurările cele mai silnice. Sub ruinele caselor arse, începu să se aranjeze viața nouă. Pivnițele fură amenajate de locuințe. Fiecare se silea să-și lichideze sentimentele din trecut, căutând să se adapteze noilor condițiuni.

Tânărul împărat Francisc Iosif I. încercase încă din 7 Martie 1849 să dea o nouă îndrumare stărilor sbuciumate din țară, ocrotind constituția prin care se înlăturau privilegiile separatiste ale Ungariei, se dădeau drepturi politice și naționale tuturor neamurilor din monarhie și se anula „Uniunea” – atât de intransigent revendicată de patrioții maghiari. Iluzii târzii, cari nu putură împiedeca dezastrul armatei din Transilvania împăratului. Sibiul își deschise porțile cetății în fața generalului Bem la 11 Martie 1848, – în timp ce forțele imperiale din Ungaria sub Windischgraetz îndurară înfrângeri peste înfrângeri la Isszaszeg, Vác și Nagysarló. Ludovic Kossuth, în apogeul puterii sale, rostogoli cu o finală înieptare din picior, putregăiosul tron al Habsburgilor, proscriind pe împărat și pe credincioșii acestuia la 14 April 1849, odată cu proclamarea independenței maghiare.

Din clipa în care cauza împăratului fusese pierdută, era firesc să ceară oficialitatea maghiară capetele monarhiștilor. Acțiunea de retorsiune, pusă la cale de vreme îndelungată, se putea de-acum desfășura în dragă voie.

Într-o noapte de April 1849, fură scoși din așternuturile lor toți bărbații de seamă – Români și Sași – din Reghin, spre a fi conduși înaintea Tribunalului de sânge din Sânti(v)oana. Lista celor inculpați de înaltă trădare a fost păstrată de cetățeanul Ioan Burger în însemnările sale. Erau inițiatorii manifestațiunilor repetate de

credință față de împărat: Toma Fritsch, Doctorul Marzloff, Carol Hellwig, Melzel, Iosif Fritsch, preotul Ioan Bertleff, Ioan Brandel, Martin Gunesch, Ioan Gunesch, Ioan Wermescher, Ioan Foy, Simeon Haltrich, Ioan Keintzel, Ioan Burger, – Petre Gorog și Bardoși – cei din urmă doi inși Români. Instrucția, condusă cu o demonică perseverență și cumplit spirit de intimidare de către judecătorii Tribunalului de sânge, purtă pe drumuri, în calitate de bănuți și martori, aproape pe toți cetățenii din Reghin. Era cazul să se consfințească prin cuvântul justiției vinovăția cetățenilor fruntași de lese-națiune, ca prin această judecată postumă să se justifice toate actele de barbarie săvârșite împotriva orașului.

Procesul monstru promitea să iee proporții impresionante. După interminabile audieri, se ajunsese atât de departe, ca să se poată anticipa cu toată siguranța condamnarea la moarte a principalilor agitatori contra Ungurilor – Samuel Traugot Fritsch, Melzel și doctorul Marzloff – cari plecaseră odinioară la Sibiu să iee instrucțiuni asupra ținutei Sașilor. Față de ceilalți vinovați, continua procedura cu neslăbită încordare, fără să ajungă la o hotărâre definitivă, deși trecuseră mai bine de patru săptămâni dela arestarea culpeșilor.

O întorsură bruscă a sorții intercepta lovitura de grație ce se pregătea cetățenilor din Reghin.

Un zvon surd se răspânde din gură în gură, că țarul Rusiei ar fi promis tânărului împărat intervenția armatei rusești în Ungaria pentru înăbușirea răskoalei. Ce-i drept, în turlele bisericilor mai fâlfăia tricolorul maghiar, simbolizând uniunea, dar dela altare se'nălțară rugăciuni, din ordinul guvernului revoluționar, ca atotputernicul D-zeu să abată această primejdie. Minunat prilej de-a întări poporul în tăinuitele sale nădejdi, că ora izbăvirii se apropia.

Cap. XV. Deselectarea

Pe-un clin de deal, la margine de codru, odihnea bătrânul Butnar Simeon, denunțat Ungurilor de consătenii săi din Petelea, că ar fi tribun. Cerul liber devenise și pentru dânsul catedrala de refugiu, ca pentru atâția alți Români. La genunchii săi stătea culcat Ioniță, fiu-său, care îi adusese tocmai mâncarea, în ascunzișul cunoscut numai de el. Era vreme de vară și de departe se auzea ca un apropiat de furtună. Bătrânul rupse de-odată un ciot de lemn dintr'o tulpină apropiată și începu să încreste – plin de încordare – răbojul unei numărători năstrujnice. Ioniță tresări uimit de purtarea neobicinuită a bătrânului și uitându-se dureros la fața prăpădită de suferință a tatânelui, îl întrebă ce face. O licărire de senină satisfacție învioră căutătura bătrânului și buzele incolore mormăiră aproape numai pentru sine:

„Bat Muscalii cu tunurile dinspre Bistrița,” – și răvașele multe și dese coincideau cu bubuiturile nelămurite din depărtare.

Bănuiala intuitivă a bătrânului, că acești „Muscali” au răzbit munții și se apropie de ținutul năpăstuit, n'avea nevoie de confirmare. Presemnele unei substanțiale prefaceri a stărilor se vădise de-un timp încoace, din chiar ținuta autorităților maghiare de represiune. Cruzimile se potoliseră și condamnările capitale încetaseră aproape cu desăvârșire. Cetățenii frunțași din Reghin – încarcerăți în Sânti(v)oana – fuseseră puși pe picior liber și acest act de neașteptată clemență făcuse profundă impresie.

Ce-i drept, în fruntea administrației orașenești era încă tot bătrânul Francisc Kadátsi din Apalina – socrul faimosului Berzentzei – în calitate de comisar guvernamental, în schimb însă teroriștii își ascundeau din ce în ce mai mult capetele în fața evenimentelor.

Ostroviți de lumea de din afară, locuitorii ținutului nu putuseră afla nimic asupra celor ce se petreceau în inima țării. Toate încercările lui Ludovic Kossuth de a-și asigura sprijinul internațional și prin aceasta recunoașterea Ungariei de Stat

independent se dovediseră iluzorii. Chiar și în Anglia, unde opinia publică era entuziasmată de cauza maghiară, lordul Palmerston nu îndrăzni să primească pe trimisul guvernului maghiar – Francisc Pulszky – decât în calitate de persoană privată. La rândul lor, austriacii obținuseră dela cea dintâi a lor intervenție pe lângă Rusia, cel mai necondiționat sprijin. Țarul Nicolae – autocrat convins până'n fibrele răunchilor – decretă mobilizarea generală în răstimp mai scurt de două ore dela solicitarea intervenției. „O fac în propriul meu interes – scris el tânărului împărat Francisc Iosif, îndulcindu-i umiliința – „și de-aceea armata mea nu trebuie considerată drept trupă auxiliară”. Rușii apărură aproape simultan în fața trecătoarelor de munte dela granița Ardealului. Corpul de armată al grupului de Nord, sub conducerea generalului Grotenhjelm, în care se'nglobară și trupele colonelului Urban din Bucovina, desferecă în curândă vreme stavilele durate de Bem la trecători și fărâmiță armata maghiară de sub conducerea colonelului Dobay, forțându-și drumul înspre Bistrița. Vestea despre dezastrul armelor maghiare îl ajunse pe generalul Bem la Cluj. Cedând impulsului său năvalnic, acesta apăru fulgerător în mijlocul trupelor bătute, dispuse arestarea lui Dobay – sub motiv că ar fi părăsit pozițiile în chip laș – și se hotărî să înfrunte cu ori-ce preț înaintarea pe mai departe a armatei rusești. Buletinele sale vesteau biruințe continue, numele localităților ce le pomenea întrânsele arată însă, mai bine decât ori-ce mărturisire, inexorabila cedare de teritor.

La 26 Iunie 1849, generalul Bem anunță plin de elan: „Am ocupat Bistrița, fără să întâmpin rezistență. Inamicul s'a retras și sper să-l pot urmări, isgonindu-l dincolo de granițele Transilvaniei” – ca a doua zi, la 27 Iunie 1849, să se rezume la raportul laconic: „Am înfrânt pe Ruși și mă aflu la Teaca.”

Procesul de desagregare a trupelor maghiare luă proporții cu toată opintirea disperată a generalului Bem, de-a opri retragerea, atât de fatală pentru destinele revoluției maghiare. Toate forțele disponibile fură concentrate în jurul comunei Teaca. Șoselele ce trec prin Reghin gemeau de trupe, artilerie și care furagere. Cu toată această formidabilă desfășurare de puteri, cetățenii orașului Reghin avură grabnic prilej să se convingă de șubrezenia și lipsa de elan a armatei maghiare.

În ziua de 6 Iulie 1849, pela amiază, apăru – parc'ar fi ieșit din pământ – o patrulă de cazaci compusă din vre-o optzeci de călăreți, dând iureș asupra escortei militare ce păzea în piața orașului transportul de alimente și articole furagere destinate armatei maghiare. Câteva pușcături oarbe au fost suficiente să împrăstie val-vârtej cele câteva sute de ostași, îngăduind patrulei să pună mâna pe întreg transportul și să facă la vre-o nouăzeci de prizonieri. Patrula fusese condusă de Samoilă Elsen – întâmpinat de concetățenii săi cu strigăte de vivat— în singura presupunere că trupele rusești sunt aproape. Entuziasmul clipnic a trebuit pe urmă răscumpărat cu noi suferințe, fiindcă săvârșirea bravurei și luarea pradei de către patrula rusească, îndârjise organele oficiale până la paroxism. Era ultima petardă a răzbunării, fiindcă în scurtă vreme, la 19 Iulie 1849, se auziră dintr'odată pușcături apropiate. Ulițele se umplură repede de glotași maghiari, cari coborau, în plină panică, strada deluroasa a orașului de sus, orientându-se înspre drumul către Târgu-Mureș.

„Tunet surd de tunuri se auzi de către dealul Lutului – scrie Martin Emmrich în cronica sa – care luă proporții, în timp ce grupuri din ce în ce mai compacte de fugari goneau pe ulița Kessel (azi strada Gh. Cosbuc) în jos, bulucindu-se în fața uliții bisericii (azi strada Ioan I. C. Brătianu) – la trecerea îngustă dintre ospătăria orășenească și casa Fritsch – ca în fața unui stăvilar, vrând să treacă unul peste altul înaintea. Un ofițer superior se silea, ce-i drept, să restabilească ordinea, dar de geaba – vârtejul de oameni îl apucă, măturându-l cu sine. Nimeni nu mai era în stare să pună rânduială în cumplita înțesare de trupuri omenești, care și cai, înfundați inestricabil în strada îngustă – și cu cât se apropia trosnetul tunurilor din spate, cu atât se învârtoșea aglomerarea de fugari, căutându-și fiecare în fugă besmetică, scăparea. În cele din urmă se destramă tumultul, ultimii fugari fiind urmăriți de vânătorii bucovineni, cari coborîră în salturi și șerpuiți înspre ulița bisericii. Intre timp hăuiau bubuiturile de tun de pe dealul unde este cimitirul românesc de-asupra caselor, iar infanteria rusească apăru în coloane dese cu fanfara în frunte, pe urma Ungurilor fugăriți. Câteva tunuri luară poziție pe colina dominantă, unde este podul temniții.”

Priveliștea maselor ce se tăvăleau în grupuri dese de-alungul șoselei din vale ce duce spre Târgu-Mureș, oferea tântă lesnicioasă artileriei rusești. Gurile tunurilor lansau însă obuzele numai în aer, ca să evite inutila vărsare de sânge. Un detașament puternic de cavalerie austriacă se ținea strâns de fugari, angajând lupta în fața podurilor ce duc peste Mureș. Un scurt spasm – o ultimă învăpăiere de focuri – un disperat duel de tunuri între Ruși și răsculați și resturile armatei ungurești se împrăștiară în toate direcțiile. Șuvoaiele destrămate îl duceau pe Bem înspre catastrofa finală; neînfricat, tenace până la ultima suflare și epuizând toate artificiile genului său, bătrânul general polon purta în piept amarul desamăgirii, că de adversar ireductibil avuse și de astă dată pe același Paschievici, care îl doborâse odinioară în răzmirița polonă. Capitularea generalului Gorgei la Vilăgos (Siria), în ziua de 13 August 1849, n'a fost decât ultima convulsie în spasmul agoniei. „Ungaria zace la picioarele Majestății Voastre” – putu să anunțe Paschievici, țarului, covârșit de satisfacție. Capii revoluției maghiare scăpaseră – împreună cu Bem – peste graniță și odată cu dispariția lor, opera de pacificare putea începe.

În Reghin – își mai ridică pentru ultima dată capul năpasta. În tabăra Rușilor prinse a secera holera, fără milă. Ostașii rău hrăniți apucaseră la legume necoapte și în oraș se răspândi vestea molimii cu iuțeala fulgerului. Hecatombele de cadavre fură îngropate – după ritualul ortodox – în cimitirul gr. cat. din deal; numai plecarea grăbită a Rușilor din oraș – întru stângerea ultimelor pâlpâiri revoluționare – feri pe cetățeni de teribila contagiune....

Anii s'au perândat de-atunci, plinind decenii de pacinică refacere. Ranele s'au încorțosit; suferințele s'au uitat; crucile de lemn au putrezit.

Numai șoapta de'nfiorare lăuntrică îl face pe om – când și când – să tresară din reverii și să intuiască logica Proniei, de-a dura, din jertfe și lacrimi, drepturi imprescriptibile. Reghin la 15 Iunie 1934.

Cronica evenimentelor din anii 1848-49 scrisă de protopopul gr. ort. Ștefan Branea din comuna Maierău

Transcrisă cu litere latine și comunicată de *Alexandru Ceușianu*.

Îmi va ierta doară succesorul pentru îndrăznirea, că am cuprins protocolul poruncilor bisericești cu alte lucruri, că aceasta am făcut-o din privința aceia, ca să 'aibă prilej, când va lua înainte protocolul a recugeta la cele trecute și semuind foarte pripita schimbare, să cugete și pentru viitor.

Branea.

21. 848 April 19/2 April 1. NAȚIONAL CONGRES : Să se facă în Blaj din slobozenia În. crăiesc guberniu No. gub. 5245. 1848. 17 April să se ție adunarea 3/15 Maiu 1848, Vivat nația română.

22. 1848 Maiu 2/14 adecă Duminecă. Mare mulțime s'au adunat în Blaj. Acolo s'au ținut slujbă foarte pompoasă; după slujbă ieșind din biserică tinerimea pe lângă steagurile galbene și negre cu pajură adecă a Austriei, foarte multe orații au ținut poporului român; neîncetate vivaturi împăratului Ferdinand și casei austriace precum și nației române. După amiazi am intrat numai partea mai cultă în biserică la conferință (conferenție). Acolo au orăluit foarte minunat Simion Bărnăuș și au pus temeiurile pe care să se zidească petițiile ; acolo pre dânsul între strigături de vivate l-au ridicat în sus apoi au orat mai mulți, apoi am ieșit.

A doua zi Mai 3/15 1848 s'au ținut dumnezeiasca slujbă: au slujit: Episcopul Lemeny cu 7 lângă sine. Apoi au ieșit afară și în piațul dinaintea bisericii, s'au ținut adunarea și s'au ales prezeșii adunării episcopii : Ioan Lemeny și Andrei Șaguna. viceprezeșii Simion Bărnăuș și Gheorghe Barișiu și mai încolo secretareșii și

notarii. De acolo s'au dus în câmpul care apoi s'au numit al Libertății. Acolo s'au ținut șederea întâia. Luni adecă 3/15 Maiu 848* fiind făcute tribune 'din care să oreze fiește-cine. Inșă readucere deaminte la semnul *ω*.

În Dumineca nainte la luminăția care s'au făcut în tot orașul au fost foarte de însemnat, seara.

2. 1. Steagul nației române au fost cu cruce în vârful, deasupra 2 petele galbenă și neagră. Pe dânsle scris : Vivat Ferdinand imperator Austrei și al Românilor. Apoi au fost steagul făcut din sus fața mierie' albastră, în mijloc față roșie, dedesubt față albă, pe dânsul era scris „Virtutea română reînviată.” În fereastra Seminarului au fost chipul lui Traian foarte frumos pus.

3. În altă fereastră au fost semnul mănăstirii pus și scris sub dânsul : „Solatium Rornanorum et decus nationis romanae. Iii. a R. Domini Joannes Lemeny et Andreas Schaguna v.vant”.

4. Intr'altă fereastră au fost scris: Divo Augusto Ferdinando I-o et Domui Austriacae imperium sempeternum in Daco Romana.

5. Apoi tinerimea au cântat viersuri foarte frumoase înaintea seminarului de acolo la episcopu și pre la mai mulți dintre cei mari.

6. Fiind de față bandiștele dela Aiud au gratulat peste tot și ei împreună cu tinerimea care au umblat cu lumini cântând, apoi s'au ținut joc, în mijlocul piațului foarte pompos, zic joc românesc și chiuete românești de inimi mișcătoare și așa s'au săvârșit seara aceea cu mare bucurie a națiunei române. Mai încolo Luni s'au ținut sesia și înainte de toate au depus homagiumul toată adunarea următoriu.

N. N. Jur în numele Tatălui și al Fiului și al Sf. Duh, Dumnezeuului celui viu, cum că voi fi pururea credincios împăratului Austriei și marelui principe al Ardealului Ferdinand I. și augustei case austriace, amicilor Maestății și ai patriei, voi fi amicu, și inamicilor inimicu cum că, 'ca 'Român voi susținea totdeauna nația noastră română, pe cale dreaptă legiuită și voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și «supriri. Nu voi lucra

niciodată în contra drepturilor națiunei române ci voi ținea și voi apăra legea și limba noastră română, precum și libertatea, egalitatea și frățietatea. Pe aceste principie, voi respecta toate națiunile ardeline, poftind egală respectare dela dânsese, nu voi încerca să asupresc pe nimene dar nici voi suferi să ne asuprească nimenea. Voi conlucra după putință la desființarea iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerciului, la păzirea dreptății, la înaintarea bunului umanității, a! națiunei române și al patriei noastre. Așa să-mi ajute Dumnezeu și 'să-mi dea mântuirea sufletului amin. Vezi aceasta s'au dat tipărit în chipul acesta.

Apoi au curs sesia Luni, Marti și Miercuri, iară Miercuri la 3 ceasuri între frumoase binecuvântări și orații s'au cetit 16 puncturi care le-au cerut nația și cântându-se „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace” etc. în versuri întru cinstea împăratului, binecuvântând amândoi episcopi norodul, după ce au fost aleși 30 de deputați sub prezidiul episcopului Andrei Șaguna ca să meargă la Viena la împăratul (episcopul nu s'a dus) iară ca 100 de deputați sub prezidiul episcopului Ioan Lemeny la Cluj, la dietă, care se va începe în 17/29 Maiu 1848, cari să aștearnă petițiile, rânduindu-se și un comitet care să fie în Sibiu din vre-o 15 persoane. S'au 'slobozit adunarea cu o mare bucurie a nădejdi viitoare. Și norodului i s'au dat poșuș tipărit.

„Hogy az oláh nemzeti gyülesben jelen volt nagy számú nép az egesz gyülés alatt csendesén és erkölcsösen magát viselte legyen ezennel bizonyittatik”. – Balásfalván, Május 16-án 1848.

Lemény János s. k.

Saguna András s. k.

Fogarasi püspök.

Görög n. e. püspök.

és a nemzeti közgyűlésnek elnökejei.

23. S'au început Dieta în Cluj 17/29 Maiu 1848. Acolo în ziua dintâia s'au deschis și s'au cetit deputații etc. A doua zi 30 Maiu după ce s'au declarat deputații unguri lângă unie cu țara ungurească și cei săsești au prirnit unia cu mare bucurie între steagurile naționale.

S'au și trimis ștafetă la împăratul Ferdinand ca să întărească unia fiind împăratul ieșit din țară și dus cu toată casa împărătească la Innsbruck gubernia Tirolului. – Și așa 18/30 Maiu aceasta e ziua îngropării Ardealului și iarăși aceasta a învierii poporului român în Ungaria cu asemenea drepturi, mare învoire pe prințipele libertății, egalității și a frățietății.

24. După hotărârile din Dieta din Cluj a încetat slujbele Domnilor în Dumineca dintâiu după Rusaliile anului 1848 Iunie 6/18 zile de atunci nu mai umblă oamenii la slujbele Domnilor – nici dau dijmă.

25. Întâmplare crâncenă s'au întâmplat la Mihalț, în 21 Maiu a mers execuție de cătane săcui și gardiste din Aiud pe Mihalț pentru că ar fi păscut niște contenituri domnești. Ei n'au vrut să sloboadă execuția ci au appellăluit până în 15 zile. Acolo în capul satului nu se știe până la investigat e din cine, numai au început a răsună pustele în oameni. Au căzut mulți morți, mulți fugind s'au înecat în Târnava. Au murit ca vr'o 12, s'au rănit ca vre-o 20 din cari tot mor, vor mai muri. Apoi s'au tras înapoi cătanele și pe câți români au întâlnit pe drum toți i-au bătut și i-au ciufuluit etc. Asta-i frățietate – mestecată cu sânge.

Din adunarea din Blaj națională s'au fost numit o deputăciune la împăratul acăreia prezeș M. episcopul Șaguna s'au proclamat. Aceasta deputăciune ajungând la Innsbruck fără de episcop au dobândit un valos numai verbal îndreptată fiind la ministeriul unguresc, iară cu aceasta neîndestulindu-se numitul episcop Prezășul s'au dus a doua oară la Innsbruck acolo cu ceilalți deputați având norocire a vorbi cu M. Sa împăratul au dobândit următorul valos, care și în tipar s'au milost Episcopul a ni-l trimite din Pesta, care urmează:

„Cu deosebită plăcere primesc eu încredințarea despre neclătita credință a sudiților mei români din unita acum cu Ungaria Transilvanie și în legătură cu data mea rezoluție din 11 Iunie vă descopăr vouă cum că naționalitatea voastră la propunerea ministeriului meu unguresc prin deosebită lege o să se asigureze și

o să se grijească de ridicarea școalelor naționale, cerute prin voi, egalizare a bisericii greco-neunite cu celelalte biserici din țară, precum și acoperirea lipselor bisericești și școlare prin spesele statului. Sunt îngăduite prin al 20 art. de lege comuna contribuție, prin a 8-lea ștergerea robotelor și a dijmei, prin a 9-lea libertatea tiparului și judecătoriile jurate, prin al 18-lea înarmarea poporului, prin al 22-lea art. de lege a cei din urmă Dieți ungurești, Ministeriul meu unguresc va avea grijă ca să se cerceteze și să se hotărască jalbele voastre locale și sudiții mei români să se aplice la toate ramurile publice administrăciuni după proporțiunea numărului și a hârnicii lor, așa precum și eu din potrivă aștept dela voi ca fiind voi credincioșii coroanei mele ungurești, veți încunjura tot ce ar produce împărechiere, pentrucă numai armonia cu ai voștri concetățeni vă poate asigura vouă întrebuițarea libertății prin mine vouă date care eu cu a mea împărătească milă și grație vă rămân aplecac”.

În urma acestuia ne-am învoit noi, popoarele din Maerău, Idicel, Hotmureș, Rus, Filea, Cuejdi, Hodac, Murăreni și Disnăeu ba puțini și din Râpa de jos și adunându-ne toți în biserica Maerăului în ziua 29 Iunie am făcut slujbă frumoasă și paradie cu 12 puști pentru sfânta și mult prețuita slobozenie. A fost gardă națională cari în gledă ne-au pușcat cu un răsunset mai multe rânduri comandăluindu-se de unul de ai noștri. Ieșind din biserică cu steagul național între doi prapori, după dânsule garda națională apoi noi, eu Branea, 2. Sovago Josef, 3. Chirii Dumbravă, 4. Paul Stoica, 5. Georgie Sava, 6. Maier Ilisie îmbrăcați toți, norod ca la 5.000 români, între cari și unguri, țigani și jidovi, toți cu piană de stăjer în colop, și ram de stăjer în mână am ieșit' în luncă. Acolo am ținut S. o. sfăștanie, apoi a orat Părintele și tractual notariu Josif Sovago, apoi i-am urmat eu, apoi în numele a toată iobăgimea românească am mulțămît lui D-zeu, În. împărat, bunilor Domni și ministeriului căroră le-au răsunset strigări din gurile popoarelor „Să trăiască”! În urmă am luat ziua bună dela toți posesorii în numele foștilor lor iobagi, și am numit locul acela cu un graiu: „Câmpul slobozeniei”!

Apoi ne-am desbrăcat și ne-am pus la masă ca vre-o 2500 până la 3000 persoane și 'cu îndestulare am mâncat și beut prăznuind „praznicul slobozeniei”. Apoi după prânz s'au pornit jocurile românești și chiuituri din vechime rămase și au fost mare veselie până seara, apoi s'au despărțit cu mare dragoste fără de a fi batăr ceva cârtire între românii noștri. „Vie nația română”.

27. Anul acesta 1848 poate fi cel mai însemnat în istorie. Libertatea s'au publicăluit, însă pentru români numai pe hârtie au rămas, iară o jale de tot schimosită, câte pacoste, câte execuții asupra românilor fără vină nu le poate scrie condeiful, destul că au urmat cele mai groaznice tiranii, la Șieu mare execuție militărească asupra curiaștilor pentru ce nu merg la slujbă unde cu tiranie au bătut oamenii până și câte 50 bote. Mai aproape la Petelea, la E. Săcal și Urisău-de-sus cătănesc brachium groaznic. Tot cugetam doară va fi destul sângele cel nevinovat vărsat în Mihalț (vezi No. 25) pentru slobozenie, ci numai ascultă.

28. Ministeriul au poruncit după hotărîrea Dietei din Peștea să se conscrie tineretul pentru recrutare dela 19 până 23 ani. Aceasta s'au și săvârșit prin mai multe comisii rânduite, afară de multe locuri unde s'au împotrivit satele, pentru că nu au crezut a fi cu porunca împăratului. Așa s'a întâmplat la Lona lângă Arieș n'au vrut să sufere comisia în sat până nu va arăta pecetele, pajura împărătească. În urma căreia fișpanul Torockoi Mikloș (tiran) au sculat execuție militărească pre oameni, i-au pușcat ca vre-o 20 au murit, mai mulți s'au ciungărit și așa au intrat în triumf în sat. Frumos lucru/adevărată frățietate. Se pare române ție ți-au rămas din moși de strămoși statornicia, tu mai bine de 1700 de ani de când ești aicea ai știut răbda, dar ți-ai și răsplătit, și-ți vei mai răsplăti încă, că-i vechiu proverbul „Ține minte”.

29. Sârbii încă din Aprilie a. c. s'au sculat asupra ungurilor. Bat, jefuiesc, cuprind sub ocârmuirea Banului Slavoniei Baron Jellasich. Au biruit în mai multe locuri groaznic pe unguri, au vărsat mult sânge, acum mai curând au cuprins Cetatea cea mare Fiume, Biserica Albă, S-toma Perlasu și altele. Au intrat peste apa Drauei

în Ungaria, cine știe ce va mai fi. (de cugetă – adevăr neinteresat, D. să-i ajute). Ba și un general ungar Teleki Adam cu mai multe mii s'au dat lângă dânsul.

Acum de mai curând în Vașarheiu s'au făcut nelegiuita tulburare. Voluntarii (önkéntesek) s'au dus la bolta lui Fogarasi Dimitrie român, i-au jefuit-o de toate. Pre el l-au bătut groaznic, și l-au băgat și în ariște. Pricina nu-i nemica, urma va alege ce pohibă vor mai pune – pue – pue – că acum au vreme.

N'au fost destul aceasta, s'au dus la amândoi protopopii românești, i-au jefuit, le-au spart ferestrele, abia ca prin pene au scăpat, ba bietul Partenie Trombitaş protopopul neunit, cu simțire adevărat românească, cu zilele amare, au alergat noaptea până la Sângeorz și de acolo până la Reghin. Câte scorniri că se scoală românii asupra ungarilor, numai să vezi bieții români numa așteaptă asupra lor croita primejdii, ci tot și românii nu se uită numa cu gura căscată ci se grijesc cu bărbăție.

31. S'au vestit că regimentul din Năsăud primește pe românii cari vreau a lua arme și a jura credință în împăratul Ferdinand I-ul. Numai cât s'au auzit, prins-au a curge românii din toate varmeghiile, din toate satele la Monor și Năsăud. Acolo i-au jurat, apoi i-au trimis acasă ca să fie în pace, că cât de curând nu le va mai porunci varmeghia, ci vor fi și ei cătane ca grănițerii. Ba din Maerău și ungurii s'au dus și au jurat frăție cu românii sub un steag galben și negru. Ce va mai fi dintr'aceasta urma va alege, destul că-i mare mișcare. Eu am dat aceasta în organ la Blaj.

32. Vestea întristată !!! Românii au avut adunare la Blaj, ca la 40 mii oameni au cerut trei lucruri.

1. Să se sloboadă prinșii;
2. Să se încete recrutația;
3. Să se dea adunare națională generală.

Cele două le-au amiruit, iară a 3-a numai de jumătate. S'au slobozit dară toți robiții români, mai încolo au dat voe ca să se facă gardă națională română. Pe câmpie s'au pus prefect pe 100 sate toate 10 sate un tribunat și un tribun peste ele. Așa fiind aceste s'au

auzit numai că în 30 Sept. au spânzurat pe un absolut fizic Popp Vasilie, nenorocitul fiu al preotului din Nasna. A fost ascultat și iarna trecută și cursul clerical. L-au spânzurat ziua în Vasarheiu pe la 5 ceasuri. Fie-i țărâna ușoară întâiului mucenic al neamului român. Acesta-i al 2-lea după Sft. Ștefan.

33. S'au vestit că se scoală ungurii asupra românilor, așa că Vasarheienii au început a face toate mișeliile. Au jefuit bolta lui Fogarasi Demeter, pe el l-au prins, l-au bătut, l-au robit, apoi s'au dus pe căsile protopopilor Trombitaş Partenie și Ilie Farago, i-au prădat pe amândoi mai tare decât turcii, așa 'cât mai ales la Farago n'au rămas portecă de 2 crețari. " În urma aceasta, și a spânzurăturii s'au sculat regimentul rom. din Năsăud, cu toți feciorii au venit în Reghin în 2 Oct. a. c. Acolo au venit poruncă dela vice colonelul D. Urban ca toate cătanele să se strângă acolo și cei ce au jurat toți la Reghin. Acum să vezi num-au început a curge toți oamenii din toate părțile la Reghin cu nădejde că se duc asupra Vasarheului, dintr'un sat și până la 100, toți armați cu lănci, puști etc. Ce va fi nu știm urmarea, destul că Mă'erăni astăzi 5 Oct. au pornit cu vre-o 60—70 până la 80 toți armați. — D-nul să le întărească brațele spre izbândă asupra vrășmașilor împăratului și patriei.

34. Jellașich banul Croaților s'au fost apropiat de Budapesta când iată tristă veste în Beciu (Viena) acolo s'au sculat revoluție, groaznică, au perit cătră 1000 suflete. Pe ministru de bătae Latour l-au omorât în casa lui, apoi l-au spânzurat, tocmai așa au făcut și cu Lemberg groful în Pesta pe care l-au fost trimis împăratul, cu putere deplină să facă pace în țara ungurească, l-au omorât pe podul Peștii. În urma acestia Jellașici s'au dus să facă pace în Beciu, iară împăratul îl denumeste pe el cu putere deplină în Ungaria și Dalmația etc. și în Ardeal prin manifestul din 3 Oct. anului curent 1848. În'urma acestui manifest comandă generală. Puchner Antonie, supune toată țara Ardealului sub lege cătănească. Ungurii aceasta nu le (!) primesc ci încep a jefui, ard, ucid, tae, omoară, toate barbariile le fac, cu bieții români de prin prejur de Vasarheiu. Se aude că mai mult de 14 sate întregi le-au aprins, din jos de

Vasarheiu. Mulți oameni au căzut sub ascuțișul săbiei, care au scăpat aceia au fugit la Reghin, însă ce au avut vite, oi, cai, toate le-au luat ungurii cu ei. Săracă țară ce ai ajuns, în timpul libertății!... Cine va da seamă???

35. Domnul Urban oberstleutenantu adună popor în Reghin mai cu seamă tineret. Ce va urma nu știm. – Au sosit un regiment de cătane și din Galiția, însă numai 2 tunuri au, de nu vor mai căpăta de acum. Pe Luni adecă 16/29 Oct. e pus terminul lovirii. Știe D-zeu – că precum se aude împăratul a ieșit din Beciu pentru revoluția întâmplată.

36. Am primit o provocăție dela D. Urban în care se roagă ca satele să trimită ajutor pe seama cătanelor nouă și pe seama poporului înarmat român. – Din Maerău s'au trimis Oct. 15/27 108 pite și 110 de mălae și 2 găleți de brânză.

Aici se intercalează darea de seamă a lui Lazar P. Emanoil – asupra evenimentelor din Ernot – raport cuprins între 37—43 inel.

37. În anul 1848 zi 1-ul Octobree stârnindu-se vestea, cumcă maghiarii (din adunarea dela Agyagfalva împrăștiindu-se, e șters) plini de cuvântări crâncene în contra românilor a-i pustii n'au lipsit și până la Ernot a străbătut vestea, cumcă în ziua mai în jos însemnată aprinzând Nirașteul, vor pe seară să aprindă și Ernotul, care bazat fiind pe drept, – s'au făcut înștiințarea la frații români câmpeni a veni întru ajutor. Iară în 8 Octombree au și venit cu o mulțime ca de 375 de inși.

Această mulțime poposând spre noaptea zilei viitoare în Ernot numai de cât după miezul nopții pe la 12 și o oră a venit nescari agârbicieni militari tot împușcând dela fâgădăul Ciucului până la noi unde fiind păzitor la capul satului, și honoșfiii întrebându-i numai decât au sosit cu puști și săbii asupra păzitorilor din cari pe unul l-au împușcat și îndată au și murit, pe altul în patru locuri foarte rău l-au rănit cu săbiile iară casele, cași unde era păzitori toți i-au găurit cu bombe. Destul această tristă întâmplare tot poporul întristându-se mai vârtos că în timp de noapte toți au

ieșit atară din sat, care încătrău, așa cât abia s'au adunat tot poporul la satul său a treia zi.

38. Iară în 10 zile alui October prefectura Mureșului cu vre-o 10.000 de inși formând logăr în Ernot am cuprins curia Ernotului, în care zi am și desarmat Curia emeritului comite Grof Haller Ignat dela St. Paul și tot atunci nevrând un preot romano-catolic anume Kolosi ca să se desarmeze și curia gînerului Groff Haller Lai, ba încă împușcând în contra româmânilor, toată curia în oare cât s'au păgubit, iară împușcătoria fiind cu vre-o câțiva voluntari maghiari cu o caleșcă aii fugărit i-au vătămat destul de rău.

39. Iară în ziua mai jos însemnată sara pe la cină împreștieții maghiari dela adunarea din Agyagfalva au aprins Nireșteul de toate părțile și l-au ars, cât n'au rămas numai vre-o oarecâteva case pe de lături de sat. Iară această aprindere domnii prefecți după ce pe la apusul soarelui poporul prin cuvântări de pepturi drept simțitoare l-au și inimat, numai decăt văzând focul au pornit cu toată puterea cătră Nirașteu și așa puterea de 10,000 inși adunată în Ernot parte s'au dus cu dânsii, parte s'au împrăștiat, parte au rămas la Ernot.

Iară în 11 aceiași Luni cam pela 9 ore poporul român(a) tăbărit la Chirileu, năvălind asupra-i maghiarii cu turbare au început a-i bate și omorî, iar poporul spăimântat au luat-o la fugă cu puțini rămași și au trecut Mureșul cum au putut către Câmpie. E de însemnat cumcă tocmai atunci un tribun anume Bonta Petru viind și dânsul cu praf și cu bombe de o sută de găuri (?) și vre-o 530 de inși, maghiarii l-au prins și tot bucăți l-au tăiat, precum și pe onor. frate Tămaș Aron paroh gr. cat. din Borda, părinte a opt prunci mici, în'crîșmă dimpreună cu fratele său l-au împușcat și mort gol l-au lăsat pe șesul Ogri precum și pe ceilalți' români pe șesul Chirileului, mîncare păsărilor cerului și cânilor, neîngropați.

41. Iară în tot aceia zi nescari voluntari ca până în 16 au aprins mai multe case pe câmpul Ogri, iară grupa maghiarilor mare mulțime ca de câteva mii au năvălit asupra Ernotului și au cuprins ei curaj Ernotului iară eu cu grijă rămas, am fost silit a da dosul de viața a-mi apăra.

Sunt de însemnat următoarele :

a) Maghiarii din Ernot cari împreună cu românii au depus jurământul fără nici o osebire, au ridicat flamura albă și s'au dat în puterea veniților maghiari.

b) Iară curial știle fiind convocați a depune jurământ pe lângă constituția maghiară și bolnăvitul minister, pe unul dintrânșii Simon Ioan podarul curii, pentru că pe mine dimpreună cu feciorul meu ni-au trecut peste Mureș, l-au împușcat și l-au țipat mort vrăjmași'.

42. Iară în noaptea spre ziua următoare fiind noi sătenii duși din sat au jefuit tot satul, așa cât pe mai mulți români avuți i-au făcut mișei și cerșetori' și fugiți în toate părțile. Cu pruncii mici, anumit în pădurea Iclandului mare, am văzut pe o muere care a născut doi prunci și amândoi fără moașă fiind născuți, au murit nebotezați. Văzurăm și patru prunci mici (a parohului din Șeuța, pe carele aprinzându-l mai întâiu, după aceea tot bucățele' tăindu-l) umblând ținându-se de mână și plângând.

43. Ars-au sate mai multe cărora locul nu se mai poate ști. Fără eu așa înfricat prin mai multe sate prin bunafacere a românilor am'ajuns la S. Reghin în 17 a lui Octobrie ca la un asii. Aici poposind până în al 20 Octobrie am fost silit a mă duce pe Mureș la deal până la Maerău, – pentru că în acea zi au năvălit maghiarii și asupra S. Reghinului fără nici o pricină în contra lor. Și așa avutul oraș și orașenii căzând jertfă în mâna barbarilor au rămas fără averi și fără case, căci în 21 October i-au dat foc orașului.

Lazar P. Em.

44. Domnul Urban a avut o lovitură la Hodoșa unde au fugărit tare pe unguri – le-au luat un car cu pite, un steag și odoară. În 28/16 Octobrie.

45. Domnul Urban au avut o lovitură sângeroasă la 29 Octobrie la Șarpotoc, acolo au căzut mulți lănceri parte pușcați de onkenteșii maghiarilor, parte înecați în Mureș fiind strâmtoriți asupra apii într'atâta cât cătanele noastre și-au pierdut tot curajul lăsând dintre sine 7 morți (unii spun mai mulți unii mai puțin, în adevăr nu se poate ști) și vre-o 50 de lănceri căzuți, dar și din

partea săcuilor pe atâția, că bravele noastre cătane s'au purtat cu toată bărbăția vrednică de laudă.

46. În 31/19 Octombrie iară s'au atacat ai noștri cu ungurii la Sântioana (Vajdaszentiván) acolo iară au căzut mulți de ai noștri, dar și acolo mai mulți dintre săcui. Au prins pre procuratorul Lorinczi, carele era maiorul önkénteșilor din Vasarhei pușcat, au luat un steag și așa seara târziu s'au întors la Sas-Reghin cu triumf.

47. Iară în 1/20 Novembre adecă Miercuri au venit până la 25 mii de săcui și unguri, s'au apropiat de Reghin pe trei locuri, – o parte de cătră Petelea, o parte dela Apafaia, iar altă parte de cătră Breaza. Domnul Urban încă și-au ordonat trupele cele foarte puține spre atac, – ci văzând atâta de mare numărul vrășmașilor au aflat cu cale a se retrage și chiar când erau de o pușcătură de parte iară numai au reterat fără de a se împotrivi, cât de puțin. Așa maghiarii au cuprins Reghinul fără nici o lovire. Polițaiul cu vre-o câțiva au ieșit înaintea lor rugându-se de pace, însă mai marele lor Berzentzei au poruncit între groaznice juruituri că de nu vor da peste patru ceasuri 50 mii de florini argint și mâncare la 30 mii de oameni va arde tot orașul zicând: „Aceștia pentru mine apoi ceilalți vor vedea ce vor face.” Din care se vede, că măcar cum tot căuta să se prădeze orașul deși da suma poftită. Abia s'au întors orășenii din loagărul maghiarilor, îndată au intrat în oraș, toată noaptea au jefuit iară 2/21 Nov. Joi pela 10 ceasuri au început a arde orașul și l-au ars de tot.

Ars-au bisericele, turnuri, clopotele, cu un cuvânt toate. De însemnat este că în biserica românilor au pușcat ca vre-o 100 de pușcături și nu s'au aprins și așa au rămas nearsă zicând și ungurii: „Hagyjuk hát ha az Isten akarja hogy megmaradjon.”

N. B. Caută tot de preoți zicându-ne câini, – ca să-i omoare, cum au fost omorât în ziua mai dinainte pe Paterul dela Apafaia, anume că omoară pe cel românesc popă.

48. După ce au luat toate dobitoacele, porcii și tot ce le-au trebuit și, după ce l-au pustit orașul prin foc, – Vineri dimineața s'au pornit înapoi și trecând prin Petelea; după ce și de-acolo au jăfuit tot ce au fost mai bun pușcând mai mulți oameni bătrâni și

mueri nevinovate precum făcuseră aceasta și când ardea Reghinul, au dat foc și la acest sat frumos, l-au ars de tot până la temeliile caselor, n'au rămas nimic.

De însemnat că D-zeul popoarelor au cruțat și aici pe români, a lor case au rămas; ce-i mai mult, precum la biserica românească din Reghin și aici, niște săcui întrând în biserică au tăiat sfintele vesminte și icoanele, după aceea au pușcat cu sa-litru întrânsa ca să se aprindă, (că toate pușcăturile lor era cu salitru și acesta aprindea tot) și neaprinzându-se și-au umplut pușca a doua oară și nenorocitul se pușcă pe sine singur umplându-și pușca, și căzu mort unde și astăzi se află, luându-l canonul fărădelegilor sale, că-l mănâncă câinii și paserile.

49. Acum era lumea ungarilor, când iată numai în 5/24 Novembre Dumineca se aud pușcături la Vașarheiu. Au venit un general maior Gedeon cu maiorul Clocovean (intercalat: cu regimentul I.-fi dela Orlat) cu 18 tunuri au pușcat de 57 de ori, însă de două ori au pușcat în săcui, cealelalte în paradie pe de-asupra lor le-au slobozit. Au mai slobozit și o haubiță. Au început a se împrăștia săcuii în toate părțile și au fugit și așa au luat Vașarheiu, iară Gedeon au dat îndată o proclamaciune în care poștește că decăt 6 chizeși să se trimită din cei mai de frunte în Sibiu, cari si fie răspunzători precum și magistratul și scaunul, că de va fi numai ceva mișcare îndată Clocovean să poată aprinde orașul cu o haubiță ce o are în cetate, iară săcuii s'au cărat. Vașarheiu îndată au pus armele jos și au ridicat steagul galben negru.

50. Apoi Domnul Urban s'a rătras până la Aldorf, din sus de Bistrița, acolo i-au sosit ostile de mult așteptate din Galiția cu tunuri și general-maior Wardener. De acolo au pornit cătră Dej și Gherla, acestea amândouă le-au luat cu mână voinică. De-acolo au pornit cătră Cluj, acesta încă s'au supus și toate au scos steagul galben și negru, apoi au ieșit vre-o 14 mii de unguri din țara ungurească la Strâmba, pe aceștia i-au fugărit 2 companii de ai noștri și le-au luat 2 cară de muniție, – de-acolo iară au ieșit 14 mii cu 16 tunuri, pe aceștia i-au bătut d. Urban și i-au alergat din Dej, unde s'au fost

încuibat. Apoi aflând necredința în locuitorii dela Someșfalău, i-au ars Urban și au tăiat pe mulți așa cât câinii și porcii îi mănca; acum a crezut că-i pace, ci focul iară au izbucnit.

51. Dela Dej și Someșfalău s'au întors domnul Urban cătră Királyhágó, acolo iară au aflat șănțuiți pe unguri, i-au dudit și de-acolo, mai încolo la Feketeto, iară s'au strâns, au mers într'acolo și i-au dudit și de-acolo cu mână bărbată, – însă iară s'au întors. Vezi la No. 55.

52. De însemnat, în 5/24 Novembre au luat românii Vașarheiul, într'această zi adecă Duminecă și Luni și Marți au jăfuit oamenii curțile toate la Ieci, la Fălfălău, Disnăieu, Holtmureș, Maieru, ba și pe alte mai multe locuri precum și Șieul mare, Idecu de jos, Gurghiu ș. a. Jaf ca acela cași care nu s'au mai auzit decând lumea. Ce-au putut duce, precum castene, scaune, mese, ferestre, uși, cuptoare, toate le-au stricat, – cucuruzul, grâul, tot l-au dus de prin coșuri, așa cât n'au rămas preț de 6 crețari, în curți, în afară decât pereții; cei mai mult atâta s'au înverșunat oamenii cât au început a se jăcui unul pe altul; au jecuit pe preoții ungurești și la Idecu și pe jidovi de toate ce au avut, cât ticăloșii au rămas la sapă de lemn. Între altele, Marți seara (intercalat 7 Novembre curent) au început a se lăuda satele vecine și mai ales rusenii și filenii că vor jăcui și pe popa cel românesc și toți au început a sări asupra mea cu cuvinte, că mă vor jecui și pe mine zicând că eu țin cu domnii, alții ziceau că la mine vor căpăta unsoare bună destulă. Temându-mă dară și eu de cele ce se putea întâmpla, am aflat cu cale a fi, ca să mă depart puțin, să fug dinaintea răului. Așa Luni seara fui silit a-mi pune preoteasa și pruncii cei mai mari, și cu cei mai mici doi gemeni betegită numai de o săptămână în car și a o trimite în puterea nopții la Idicel la bunul meu șogor Iosif Brancovan unde șazurăm până în 18/30 a lunii lui Decemvre, când ne-am întors iară în Măierău.

53. Domnul Urban a bătut Clujul, Dejul, Gherla și peste tot cu ajutorul prefectului celui previteaz Iancu dela Abrud. Acest Iancu au ars Vințul de sus de tot, au ars Zlatna foarte tare, pe mai

mulți unguri i-au tăiat cu mână română. Într'acesta mai mult decât în toți sperează nația română ca într'un bărbat eroic vrednic de aducere aminte.

54. Însă să se știe, nația noastră și-au statorit Comitet de împăcăciune a națiunei române în Sibiu, la acest comitet sunt bărbați vrednici prezideluind prea vrednicul Barițiu. Acest comitet fu întărit de comando General Anton Puchner. Acest comitet dădu rânduială pentru înarmarea poporului român: împărți Ardealul în 20 de prefecturi sau legioane, în tot legionul 100 și mai multe sate, în toate 10, mai multe sau mai puține sate un tribun și vicetribuni. Așa în prefectura sau legiunea noastră XII. fu numit prefect Constantin Roman-Vivu, vice tribun onoratul părinte Ștefan Moldovan, amândoi din Pintic. Aceștia și-au numit 104 sate din legiunea sa mai mulți tribuni, au strâns loagăr ca vre-o 6000 oameni, au pornit și au desarmat pe ungurii din satele cele de prin prejurul Bandului, Pănet, Filea, Cuieșd și alte din Scaunul Murășului.

55. Acum pela Crăciunul ungurilor iară au venit mulțime de unguri din țara ungurească. Au intrat în Cluj și Dej și Gherla, le-au cuprins fără de lovire, – iară domnul Urban au reterat până la Bistrița, acuma iară s'au înnoit lumea ungurilor, tocmai atuncea căpătarăm o poruncă dela stimatul Andrei Șaguna ca pe 16 a lunii lui Decemvre K.(alendar) V.(echi) să ne aflăm la sinodul general la Sibiu toți protopopii, preoții cei mai harnici, și din mireni partea inteligentă. M'am pornit și eu cu șogorul Iosif Brancovean și cu Cornea Dimitrie din Potoc, însă auzind de intrarea ungurilor iară în Ardeal ne-am întors temându-ne a merge. Vom vedea de-acum ce va urma, că revoluția-i foarte groaznică, sânge s'au vărsat și se varsă tare mult.

56. Am auzit, că au avut lovire sângeroasă tabăra maghiarilor cari sub comanda generalului Bem au venit din țara ungurească, cu domnul Urban. Domnul Urban le-au prins Kassa maghiarilor cu bani. Însă fiindcă generalul Wardener au vândut pe Urban, cât era gata, fiind încunjurat să-l prindă și numai cu o politică plină de tactică au scăpat cu armata sa și au tot reterat până ce au ajuns în

Bucovina în Câmpulung. Iară Wardener generalul văzându-se rușinat s'au otrăvit și au murit.

57. Ungurii de-acolo din Bistrița s'au întors cătră Vasarhei însă au dat o proclamare, ca să dea cheltuială scaunul Bistriței 104 mii de zloți argint, 40 de cară câte cu 4 cai și regimentul român 96 mii de arginți, sub pierderea satelor prin foc și spân-zurarea mai marilor satelor. Compagnia Monorului au și dat 8 mii de zloți de argint – arginți aruncați pe ei. – Biraelor din tot regimentul le-au poruncit tabăra ungurilor, ca să asculte întru toate de ei să le fie supuși lor.

58. Ungurii s'au dus până la Galfalău, acolo au fost o lovitură foarte sângeroasă, însă cu ce fruct nu am putea ști, că ungurii spun paguba cea mai multă din partea românilor, iară de alți se aude, că din partea ungurilor au pierit 800 pe cari Comando Generalilor Puchner i-au lovit cu tunurile de pe deal. Destul că d-l Puchner au reterat și s'au retras cătră Șeica Mare, acolo se va vedea ce va mai fi, – încă.

59. În 5/17 se aude cum că bravul prefect Iancu au atacat Aiudul, l-au aprins și fără de milă l-au ars omorînd cea mai mare parte a locuitorilor lor dintrânsa, de-acolo au venit la Cuci, acolo se aude că au ars curtea lui (loc gol).... din Cuci în 9/21. Iar noaptea de acolo au venit cătră Ernot, acolo au avut o lovire crâncenă, ci până acum nu știu cu ce fruct.

60. Mă vei întreba cetitor: Oare ce-i pricina revoluției acesteia așa sângeroasă? la care îți voi răspunde cu comparația Nr. 29. (Probabil 63) din care accurat se vede că ungurii nu vreau să cunoască pe noul împărat Francisc Iosif I, nici nu vreau a fi supuși casei austriace.

61. La Șeica mare încă au avut lovire, – cu ce fruct nu știu, destul că au reterat Puchner până la Sibiu, acolo au fost lovire determinată de ambe părțile atâta de strașnică ca și care n'au fost decând Ardealul, însă nu știu cu ce fruct.

NB. Cetitoriu! îmi vei ierta că eu n'am voit a scrie nimic din interese, ci am spus după cum am auzit de ambe părțile, făcând

combinare mijlocie. Dee D-zeu ca să poci scrie de acu și ceva de pace, că doară e destul sângele până acu, vărsat.

62. Vezi No. 54. Prefectul Constantin Romanu-Vivu, când au reterat Urban, dânsul încă au pornit după dânsul, ci i-au închis ungurii drumul și așa ei au căutat a se întoarce dela dânsul pe la Budac de acolo la Sebeș, la Râpa de sus, de-acolo la noi de aci cu vre-o 17 tribuni s'au tras la Gudea. Acolo în 8 zile a lui Ianuarie 1849 s'au slobozit vre-o 60 de săcui călăreți, i-au încunjurat casa și din casa deregătorului Kontal Zaharie l-au prins împreună cu pe fostul protopop Ștefan Moldovan, cu doi tribuni Maier Ioan din Huduc și Nasta din Băița, amândoi feciori de popă. I-au prins zic pe 4 inși, i-au dus legați la Ditrău, cu mare durere. Iară ceialalți tribuni s'au împrăștiat toți în toate părțile ca apostolii lui Isus, când l-au prins pe dascălul lor jidovii. Ce va mai fi știe D-zeu, destul că e durere mare revoluția sângeroasă.

63. No. Exh. 497. 1848 Sinod 4 Decern. 1848. Episcopul nostru Andrei Șaguna face cunoscut, mulțămirea fostului și bunului nostru împărat Ferdinand I care au fost în Olmütz în 2-a lunii lui Decemvre a. 1848 și de-odată pășirea pe tronul împărăției tot în aceeași zi a împăratului Francisc Iosif I. și de-odată ne îndatorează ca să-l pomenim sub acest nume de acuma înainte pe tânărul împărat la S. Liturgie. Doamne păzește întru mulți ani și supune-i la picioare pe tot vrăjmașul și pizmașul !!! Nația maghiară nu vrea să-l cunoască, ci încă tot crește revoluția.

64. Generalul maghiarilor Bem au mers către Sibiu, acolo au fost lovire foarte sângeroasă, au pierdut Bem foarte mulți unguri dintre ai săi, n'au putut lua Sibiul ci fu silit a retera cu rușine, acela carele zicea: „Nem hiszem hogy kétszer 24 óra alatt ne tudjam bevenni Nagyszeben”. De-acolo însă într'o lovire au fost prins vre-o 50 de sași, pe aceștia i-au adus la Vasarhei. Acolo când au auzit de fâlnica soarte a maghiarilor, au năvălit la Sechaz unde era[u] închiși, asupra lor mai mulți zeci de oameni unguri lănceri și au omorât dintre dânșii, ca pe niște câni turbați, vre-o 11-12. Săracă soarte.

65. Nefericitul prefect Roman Constantin fu dus la Vasarhei pe la Praid. Acolo fu deținut în cetate până în 28/9 Ianuarie 1849 Vineri când fu silit împreună cu Ștefan Moldovan, amândoi prin mijloc de batjocură, a se sui într'un car cu 2 vaci. Acolo fură legați și petrecuți până la hotarul Sângeorzului lângă căpâlna de-acolo și acolo îi omorîră, fără de milă cu bote, pari, lănci ș. a. și trupurile lor le prăvăliră în șanț unde fură până a treia zi când apoi tot de Vasarheeni fură îngropați nu știu unde. Ci luare aminte. Mai întâi omorîră pe bătrânul, pe Moldovan; acesta câte lovituri toate le-au răbdat numai ce se ruga cu mâinile unite neîncetat lui D-zeu, ca sfântul Ștefan mucenicul să-l ia. Iară Constantin fostul prefect când au văzut că se apucă și de el neîncetat zicea: „Ne öljetek meg barátim, ne öljetek meg” și așa s'au sfârșit iată acum doi prefecți din prefectura XII-a Bătrâneau și Roman și un vice tribun.

66. Iară acum mai decurând un căpitan Baro[n] Heidte au bătut pe unguri la Mediaș; – acolo au prins mulți din ei; ungurii încă au prins pe un căpitan de lănceri pe care în 2/14 Febr. Miercuri l-au zdrobit în mijlocul Vasarheiului în piață. Falnică soarte. Mulți rabdă și răbdăm nevinovați. Câți tribuni tinerei și preoți nu umblă fugăriți pe la noi, și mai cu seamă se țin în grădini.

De pomenire sat Idicel pre cari și eu cât am putut și poci și D-zeu iară mai mulți decât toți i-au grijit și grijește ca un tată adevărat vrednicul preot Brancovean, carele pe sine se puse în primejdie pentru dânșii împreună cu neuitații lui poporeni. Ci neuitată poate să fie mult onorata Maica românilor Doamna Görög Fira soața d-lui Șerban Lupu; aceasta nu numai când sta prefectura în sus și era prefectul cu mai mulți tineri tribuni cu cai ș.a.

În mai multe săptămâni ca o danie adevărată au danieluit pe români cu multă și neprețuită osteneală și cheltuială, ci și după prinderea prefectului ca o mamă adevărată au grijit de bieții tribuni în Idicel. Acolo le-au trimis o femeie găzdoaică, le-au trimis grâu, vin, vinars, pită și alte victuale tot. În tine o lume! Naște și crește mai multe ființe adevărate ca aceasta care-i vrednică de aducere și pomenire în viitor de muere eroică. Soața Abigailii.

67. În 2/14 Februarie 1849 au venit sub comanda lui Macskási Pál ca vre o 600–800 maghiari la Gurghii și de acolo prin satele Ibănești și Hodac și Cașva, acolo au jăfuit pe români. Precum aud eu au mănât vre-o 130 de boi, mai multe care încărcate cu jafuri. Ce-i mai falnic au prins pe popa lui Toader din Hodac cu mai mulți oameni lângă el, pe cari i-au adus până din jos de Jabenita, acolo au pușcat pe nenorocitul și vrednicul preot și mai mulți români împreună cu el cu totu 80 până la 100.

68. Domnul Urban au prins cu totul mai mulți ofițeri dela Bărgău, Murășeni și pe aiurea; au prins pe maiorul lor și pe un obeșter Riczko împreună cu 3 tunuri și peste tot mai mult de 1000 unguri, mai multe cară cu jafuri și 2 cu praf. Acestea le-au prins în 5/17, 6/18–7/19 Februarie și au și dat domnul Urban o proclamație în care amenință groaznic asupra rebelilor, oprește nici a se împrietini cu ei.

69. În 7/19 Febr. s'au slobozit ca vro 45 de unguri hoți dela Glăjărie pe valea Pueștilor la Idicel. Au jăfuit pe bieții românii noștri, le-au luat slănini, brânză, haine și altele, iară a doua zi auzind bravele noastre cătane dela Rus și Murăreni îndată s'au adunat și au ieșit la Idicel ca să prindă pre hoți, dară ei s'au fost dus.

Vezi aceasta-i dragoste că nu se lasă unul pe altul până la cea mai de pre urmă picătură de sânge. Bieții preoți și tineri tribuni, preoți de pe râu toți, iară unul din Pintic, Dimitrie Moldovan iară tribunii din lumea și țara toată adunați și până acum ocrotiți (vezi No. 66) s'au speriat că-i vor prinde și așa pe la miezul nopții ei căutară a fugi la Rus cu toții, de acolo în 9/21 Februarie ei au pornit cu toții cătră domnul Urban plini de năcazuri, goli de haine și încălțăminte. O Doamne, trimite-ne din cer păzitor.

70. Iară la noi din sat de toate părțile așteaptă frică. Ungurii se înfrichează de cătanele române de prin vecini, iară românii noștri se înfrichează de unguri, cari se tot făgăduesc că vor veni în sus să jăcuiască pe români. Doamne, oare aceasta când va avea sfârșit? Oare până când te-ai mâniat pe noi!??

71. Au venit poruncă în 10/22 Februarie dela solgăbirăul Boer Elek vszolgabiró ca să dea satul nostru porția toată, a căruia a 4-a parte o au și dat. Să dea ilișul tot, care cu 10 stânjeni de lemne cu tot trage bani mai mult decât 800 de husoși arg. Mare lovitură de-odată, dar cine-i poate sta împotriva.

72. Despre țara ungurească nu se știe nemică, cum stau lucrurile despre Sibiu și de aiurea de prin țară încă nu se știe nemica alta, fără tare mult pierzând, fură siliți a se retrage cu mare rușine înapoi. Iară despre bravul prefect Iancu și Axente se aude că să fi ars și Turda toată în 28 Ianuarie a. c. și să o fi bombăluit cu tunurile toată, încât poate fi adevărat nu se poate ști. Comunicația așa de tare-i ciontată, cât nice până la Sas Reghin nu e siguranță a putea umbla. (însemnare ulterioară): N'au ars Turda.

73. În Bistrița era acum d-l Urban, iară ungurii auzind că ce au făcut cu ei Urban, cum i-au prins și i-au trimis la Cernăuți, au trecut Duminecă în 13/25 Februarie toată armata ungurească cu generalul Bem prin Monor, acolo au și puscat doi oameni. De-acolo s'au dus la Urban și nu știu avut-au lovitura sau ba, destul că Urban iară au reterat la Tihuța, iară Bem generariul ungarilor îndată s'au întors numai singur cu câțiva ofițeri către Vasarhei și au trecut prin Monor în 16/28 Februarie Miercuri. Acolo niște nenorociți au puscat după un adjutant Teleki Sándor și după Bem, pentru care s'au mâniat și s'au dus în Batoș. De acolo au trimis o grămadă de cătane numite vadászcsapat, au înconjurat Monoru, Gledinu și Șieuțu (intercalat: au șazut acolo până Duminecă în 20 Febr.) în 17 Febr. au jăfuit tot ce au avut, nu le-au lăsat nemica. Dobitoace, oi, porci, cai, haine etc. cu un cuvânt tot, iară oamenii care unde i-au găsit i-au puscat, cum spun mai mult de 80 au puscat, iară pe mulți care i-au prins, i-au dus la Vașarhei și acolo i-au puscat pe toți din sus de Vașarhei în comuna Vert de către maghiari într'un tău. Săracă umanitate.

74. Iară în 21 Februarie c. vechi Luni au venit la Maiereu ca vreo 2400 unguri tot Vadászcsapat din Marosszék. D-zeu numai poate spune, iar condeiu nu mai poate scrie ce am pățit eu, și prin

câte am trecut de cum au venit până s'au dus. Iară mai ales Luni toată noaptea, batăr ar avut un fecior căprar cu 15 lângă el „salva guarda”, în mai multe rânduri numai D-zeu m'au mai ținut de am putut scăpa. Dela tata i-au deschis cureaua cu bani depe trup. A 2-a zi Marți 22 Febr. pe Toader l-au ținut arestat nu știu pentru ce.

75. În 22 Febr. Marți au fost ziua cea falnică și plină de asprime. De dimineață s'au dus cu toții la Rus, Murăreni și Dumbrava, acolo pre toți oamenii cari cum i-au găsit i-au pușcat cu cea mai mare tiranie, a căroră număr nu se știe, fără e trecut peste 100, jăfuit-au tot ce au găsit prin căsi, prin poeți etc. n'au lăsat nici găini, care numai le-au putut prinde, cizmele, sumanele, cojoacele și altele din picioarele muerilor le trăgeau jos și le lăsa ticăloasele desbrăcate și desculțe pe omăt. Sara au venit cu foarte multe prăzi, dobitoace nenumărate etc. au început a vinde vite și oi câte cu un florint argint. Cine oare dintre creștini s'ar lacomi să cumpere; ci cumpără tiranii cei ce erau tăvăliți în sângele cel nevinovat al românilor.

76. Acum cugetam, că au trecut ziua năcazului. Ticăloșii cari au scăpat câte cu vreo două vite în pădure, acum se socoteau scăpați, ci în 23 F. Miercuri iară porniră o parte cătră Rus, iară alta pe Ciscău în sus, au încunjurat poenile acolo, i-au vânat tot ce au găsit, au pușcat dobitoacele, le-au adus în sat toate și le-au mânat. În toată tufa era om mort pușcat. Plângere de copii, de mueri, văduve și de bătrâni neputincioși, au dus foarte multe dobitoace. Fânurile le-au aprins, tot ce au găsit au mânat carăle încărcate. Oamenii au rămas morți ca niște fiare sălbatice pușcați.

77. Însă între arestanții cari i-au prins Marți era și Toader fratele meu. Pe el l-am scos cu multe rugăciuni, fără pe ceialalți ca vre-o 24 Ruseni, Morăreni și Dumbrăveni i-au scos seara când se mestecă ziua cu noaptea din jos de sat și acolo i-au împușcat și i-au măcelărit pe toți într'o grămadă în tău Zălăuașului și i-au ținut în apă. Iară Miercuri când au vădăsluit prin păduri încă au prins ca vro 29 de arestanți pre cari Joi i-au pornit către Teaca.

În dealul Luerului, între Sâplac și Lueriu, i-au pușcat pe toți într'o grămadă, între cari au fost și Tăpșan Ștefan din Măierău, bărbat nevinovat, muriră și el cu ceilalți. Fie-le țărâna ușoară adevăraților mucenici.

78. Joi în 24 Februarie au pornit cu toții, unii cătră Teaca iară unii la Sas-Reghin, după ce au tras după toate satele dej prin prejur dela Filea 500 F. aramă, 100 coți pănură și vro 2001 coți pânză dela Idicel, 100 f. de argint dela Huduc, Dumbrava etc. Dela toate pe rând dus-au jafuri nenumerate. Iară ticăloșii cari au mai rămas în viață nu cutează nici a se apropia cătră sat ci prin munți și crepăturile pământului se chinuesc, flămânzesc. Doamne, nu ne lepăda până în sfârșit.

79. Noi gândeam că numai aici e zbiciul lui D-zeu, ci pe atâția încă. Tot Vadászcsapat s'au băgat pe râu în sus la Gurghiu tot în 21 Febr. Luni acolo precum auzim au pușcat mai mult de 100 de oameni bărbați și mueri în Hodac, Ibănești și Cașva. De-au jăcuit tot ce au avut, n'au rămas bieții copii cu nemica. Cari au mai rămas în viață, așa de tare i-au apăsut cu jafurile și cu omorul cât mai amar pahar n'au putut bea nici mucenicii pe vremea tiranilor împărați de demult, învie Doamne și să se risipească vrășmașii.

80. După aceste cruzii ne mai auzite depărtându-se de pe la noi armata lui Jenei cea omoritoare și jăfuitoare abia am mai răsuflet câte o țără când iată ne vin porunci aspre să dăm porția după rectificația anului trecut. Se înființează în toate satele garda națională Őrsereg, însă pe români batăr înfricoșați de groaza morții se îmbia, totuș nu vreau să-i primească. Și-au ales ofițiri și în toate zilele se exertăluia. Pe la noi în compania Első Torda megyei nemzetőri század au fost Gál Boldizsár din Maierău căpitan (százados). Aici la noi era vardă în casa lui Tamási Joan. Apoi în vardă tot întins plin de români pe cari îi băteau îi jă-cuiau de bani, de haine etc. Săraca dreptate.

81. Acuma tot sperăm că doară vom mai rămânea batăr cu viața, când numai sosesc niște ofițeri de ai lor, cari verbuăluiesc feciorii să meargă cătane adăogând, că cine nu merge de voe, îl vor

duce de silă, făgăduind că celor ce vor merge le vor da moșii (adecă ale românilor.) Acum de-odată s'au învoit bieții unguri de pe la noi, parte îndulciți de lăcomia jafurilor care au văzut că le-au făcut cătanele frații lor pe la români, parte pentru făgăduințele că le vor da moșii, care le vor plăcea, pe când vor veni acasă. De bună voie s'au dus în cătane pe seama unguirilor 68 feciori din Măierău numa, între care de frică și vro câțiva români.

Acum deplin nădăjduim că nu vor mai veni iară să ne jă-cuiască.

82. An. 849 Apr. 19 s'au ciontat de tot țara ungurească cu Ardealul de cătră casa austriacă. S'au făcut republică independentă după ce au bătut toate cătanele împărătești din țara ungu- rească și Ardeal, numai Bălgradul stă încă, și prefecturile lui Iancu, Axente și Prodan, aceștia toți în mijlocul a la 2 țări fără arme numai cu lănci, bâte și puține puști de vânat au omorât mai mult de 12,000 de cătane ungurești și nici cum nu s'au su- pus unguirilor. Aceștia au apărât și Bălgradul de nu l-au putut lua. Aceia săracii au ținut foc din toamna 848 până cătră luna lui August când au intrat muscalii. Săracii, când auzeam cu ce furie merg de toate părțile unguirii asupra lor, cu a inimii putere priveam la vestea cea mai proastă, că doară n'or putea și n'a îngădui D-zeu ca să-i poată bate. I-au și apărât D-zeu, că dacă n'au avut ei arme și-au căpătat dela unguri destule și arme și muniție și tunuri destule. Acum ca republicani și-au pus pe Kossuth Lajos dictator president a republicii. Să fi văzut și auzit ei câte cântece, că împăratul e bitang, că mamă-sa e curvă. Câte cuvinte și cântece să piară toate națiile și numai cea maghiară să rămână. O Doamne, până când!!!

83. În luna lui April alt csapat a lui Nagy Sándor százados din Beica aici la noi, tot secui, și oricine cu înfricoșări l-am așteptat. Acesta au jăfuit pe popi de-arândul apoi român n'au rămas nejăcuit nice unul. Dar pe câți îi bătea câte 50 ba și câte 100 bote peste izmene. Pe cei mai vinovați (batăr că toți erau nevinovați ci numai după a lor părere era vinovat) îi trimitea la Sântioana, acolo apoi îi judeca pre moarte și îi pușca acolo. Au pușcat mai mulți de 200.

încă ce nu s'au mai auzit, pe mulți îi lega buzduș și-i trimitea lângă Mureș și așa legați îi țipa de vii în Mureș și se înecau. Acest csapat a șezut la noi 15 zile în care timp au tot jăfuit de pe la oameni. O Doamne! Totuș csapatul acesta nici dela noi n'au omorît pe alții fără pe un ticălos de român din Solovăstru. Acesta batăr eu în mai multe rânduri m'am rugat pentru el lui Boer Elek szolgabíró și lui Késmárki esküdt ca să-l sloboadă totuș l-au trimis la alszolgabíráu și pe drum fu pușcat la Hotmurăș.

84. A. c. Mai 1, 2, 3 și mai încolo au recrutat penumăruș. Ungurii au strâns foarte multe cătane din toate satele cu numărul dela 18 până la 32 ani.

85. Acuma era lumea ungurească „magyar köztársaság” iară bani de ai lui Kossuth mulți tare, umblă őrserég, garda națională maghiară, cu niște cănaci pe coloape și pe șapce cât cozile cailor, când iată se aud pușcături cătră Bârgău. Acolo când au venit bravii de muscani au fost o bătae crudă, au căzut mulți dela ambele părțile. Au reterat ungurii până la Bistrița, apoi de-acolo au început a tot retera ungurii.

Tot pe acel timp au ieșit muscanii cu austrieii uniți pe la valea Timișului pe apa Prahovei. Acolo era supremcomandant a muscanilor Lüders generalul, iară aicea la Bârgău Grottenhielm. Săraci unguri. Voi ați dat proclamație și poruncă, ca să ținem sărbători în s. Joi și Dumineci după Rusaliile noastre și Miercuri după Rusalii să postim și să tragem în toate aceste zilei clopotele de două ori să le ajute D-zeu unguirilor, ca să ne vieij muscanul să ne strice republica și iată că D-zeul unguirilor nu numai nu v'au ascultat, ci încă împotriva rugăciunii voastre au-dat biruință muscanilor de v'au bătut ca să ne scoată pe noi de sub ascuțimea săbiei cei barbare. Să trăiască împăratul Nicolae!

86. Garda națională dela Măierău, Disnăieu, Hotmureș etc. sub comanda căpitanului Gál Boldizsár, toată au ieșit la Sas Reghin, când iată într'o Duminecă vine ca vr-o 90 de cazaci se duc în Sas Reghin, – aleargă pe toți ungurii cătane de acolo, prind dintre ei 144, – ca vro 300 de puști și pe la Disnăieu, Râpa îi duc cătră

Bârgău. Apoi iată că se adună ca la 24 mii de armadie ungurească din toate părțile la Reghin, – stau gata a merge în contra muscanilor și bravii muscani, pe la Batăș, la Dedrad la Reghin și Petelea până la Curtifaia voinicește i-au bătut, le-au luat și două tunuri prinzând ca vro două companii dintre ei. La Reghin au șezut muscanii ca vro 12 zile, deacolo au pornit la Vașarhei, aici n'au aflat pe nime; de-acolo s'au dus cătră Cluj, Gherla iară la Banfi-Huniad au avut o bătae grea, acolo au pus ungunii armele jos. O parte au pus armele la Arad, o parte la Timișoara, toate le-au supus muscanii în patru săptămâni și în Ardeal și în țara ungurească, – numai Komaromul au rămas neluat. Bravi sunt muscalii, moarte și biruință; însă pe mulți i-au săcerat colera, care tare domnea în timpul acela pe la noi.

87. Ungurii de pe la Gurghiu și Glăjărie au jăfuit foarte tare, aceștia pe vremea ungunilor până a nu veni muscanii. Auzind că popa Dimitrie Angel este la noi, carele în urma proclamației lui Csáky László se trăsesse la mine; că Csáky au fost dat o proclamație hoțească în care scrie tuturor iertare păcatelor, de se vor întoarce acasă și aceasta numai pentru aceea, că venind românii acasă să-i poată mai bine prinde și omorî. Au venit într'o noapte ca vro 60 cu solgăbirăul lor Bocskor Misi: mi-au încunjurat casa, m'au jăfuit de multe ale mele, mi-au dus multe și au prins pe bietul prea vrednic popă din Gurghiu legat cu mâinile la spate, l-au dus la Gurghiu, de-acolo la Vașarhei și de-acolo la Turda și acolo în temniță au șezut vro trei luni, până apoi de frica muscalilor l-au slobozit ungunii mai mort. Acolo au murit și blândul preot dela Șarpotoc, Leon Cornea. Acolo s'au topit trupurile mai multor preoți și Tribuni.

Tu române știi răbda, a ta-i răbdarea, dar și statornicia, – tu în toate acestea nu te-ai lăsat de al tău împărat, ai voit a fi jăfuit, a muri, orice a răbda, mai bine decât să te tăgăduiești de cătră împărat. Ție nu ți-au mai rămas alta decât statornica credință, dar mai ai tu un proverb românesc: „Ține minte.”

Ștefan Branea, protopopul ortodox al Văii Mureșului Superior

Elena MIHU

Preoții acestor meleaguri de legendă și istorie de pe Valea Mureșului Superior, au fost învățătorii neamului, care de la amvonul bisericii au trecut atunci când vremurile au cerut-o, la lupta socială și de acolo la cea națională - îi găsim pe „Câmpia Libertății” de la Blaj, în focul luptei anului 1848-1849, sau pe „Câmpul lui Horea” de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Mai mult de un secol familia Branea din Aluniș a dat văii Mureșului Superior: dascăli, preoți și doi protopopi¹.

Pe protopopul Ștefan Branea, istoricul Gr. Ploeșteanu îl înscrie în rândul memorialiștilor mureșeni, în articolul său „Memorialistul Ștefan Branea”² prin a sa „*Cronică a evenimentelor din anii 1848-1849*” publicat de Al. Ceușianu în „Vremuri de osândă – Revoluția de la 1848/49 din perspective unui oraș ardelenesc”³.

Totuși – spunea istoricul Gr. Ploeșteanu – parohul Alunișului continuă să rămână o figură necunoscută sub aspect biografic.

¹ Acest articol „*Ștefan Branea, protopopul ortodox al Văii Mureșului Superior*” a fost susținut la sesiunea de comunicări de la Toplița în anul 1997; Elena Mihu, *Preoți mureșeni, slujitori ai bisericii, cărții și neamului. Însemnări de carte veche românească*, în „Reghinul cultural. „Studii și articole”, II. Reghin, 1994, p. 52; Elena Mihu, *Date noi privind biografia protopopului ortodox al Reghinului, Zaharia Matei*, în „Reghinul cultural”, V, 2001, 208–210.

² Articol publicat în „Reghinul cultural”, V, 2001, p. 114-129.

³ Publicat în „Țara Bîrsei” 1934–1935.

Ștefan Branea provine dintr-o familie cu tradiții cărturărești: Ioan Brancovici, era protopopul ortodox al Idicelului, pe la anul 1795, menționat pe filele Cazaniei lui Varlaam (Iași, 1643)⁴, 1801⁵ și 1809⁶.

Preotul Teodor Branea am fi dorit să fie tatăl lui Ștefan Branea, după afirmațiile prof. Mircea Păcurariu „fii de preot din același sat”⁷. Dar în „Protocolul botezaților”, găsim notat că în 24 dechemvrie 1817 se naștea Ștefan, fiul lui Branea Gavril, dascăl și cantor în Aluniș⁸.

Preotul Teodor Branea, îi era unchi. Pe când era preot al satului Aluniș, în anul 1800, va arde biserica cu tot ce era în ea, așa cum va consemna în Protocolul cununărilor (forțat 1): „În anul 1800, 14 august din lucrul lui Adam Țiganul s-au aprins focul la șura lui Oltean Chirilă, după aceea grajdul, șura, apoi s-au aprins biserica, casa lui și au ars și a mea cu toate ce am avut, toate cenușă s-au făcut și am rămas la cea de la urmă șărăcie. Eu popa Todor Branov[ici].

De la el aflăm că: s-a născut în 8 februarie 1763, și s-a căsătorit la vârsta de 20 de ani „în luna brânzii”, anul 1788, cu Marișca, care avea „de la nașterea sa, până la căsătorie 15 ani”, și că în anul 1797 „am primit preoția în 25 iunie prin Prea Sfinția Sa Pavel Avacomovici, episcopul Aradului”. În anul 1800 îi va răposa preoteasa Marișca, la vârsta de numai 27 ani, cu care preotul Teodor Branea avut mai mulți copii: Agaftia, Gavril, Elina, care se căsătorea în anul 1818 cu Iacob Mărian din Filea, pe care o cununa preotul Ioan Cornea din Potoc [Deleni], și Mărina, care se căsătorea

⁴ Proprietatea parohiei Maiorești.

⁵ Milandolina Beatrice Dobozî, *Biserica și școala românească pe Valea Mureșului Superior. Secolul al XIX-lea*, p. 138.

⁶ Idem

⁷ Prof. Mircea Păcurariu, *Revoluția Românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuța Bisericii*, Sibiu, 1995, p. 120.

⁸ ANSJ Mureș, *Colecția registre de stare civilă*. Dos. 19, p. 10v.

în 1821 cu Bani Ion din Aluniș, fiind tinerii cununăți de Ion Dima, preotul din Dumbrava.

Preotul Teodor Branea ne va lăsa pe filele Protocolului, date necunoscute, deosebit de importante și despre ceilalți preoți care slujeau în satele de pe Valea Mureșului, în acei ani⁹:

„Preotul Ion Popovici, fostul paroh la Râpa de Jos au preoțit 48 de ani, au murit 11 dechembrie, s-au îngropat în 14 dechembri, prin 9 preoți și 3 dascăli, sub târnațul bisericii în anul 1829, 14 decembrie.”

„Preotul Ion Maer din Huduc [Maiorești] au preoțit 35 de ani neunit, au trecut la uniație, la 4 ani au murit. S-au îngropat prin preoți uniți 1821.”

„Preotul Ioan Cornea din Potoc au preoțit ani... au murit 3 zile august [1]847, s-au îngropat prin preoți lângă preoteasa sa în tîntirim.”

”Preotul Mihail Boer din Rușii Munți, moare în 19 iulie 1813 la vârsta de 70 de ani. Și îl înmormânta preotul Ioan Ladoși prot[opop ?] «împreună cu 7 preoți»”.

În anul 1817 preotul Teodor Branea, mai scria tot aici: „Mă aflu de vârsta 54 ani trecuți ai vieții mele și o a[m] venit la cărunteță, și o a[m] întors cătră slăbie.” Și în anul 1836 în 12 august „o moarte năprasnică” îl ia la vârsta de 73 ani, 6 luni și 1 zi, după ce a slujit ca „preot al Măierăului” timp de 39 de ani, o lună și 14 zile. Îl înmormântau următorii preoți: „Preoți au fost popa Grigorie din Kraifalău [Crăiești], P. Ioan [Cornea] din Potoc, P[opa] Chirilă din Rus [Rușii Munți], P. Irimia din Adrian și P. Pavel din Filea.”

Popa Teodor Branea între anii 1801–1831, va încerca să umple golul lăsat de focul care a mistuit biserica, cumpărând peste 12 cărți vechi românești,¹⁰ printre care : *Chiriadromionul* (Alba Iulia, 1699), *Evangelhia* (București, 1723) și ultima va fi *Octoiul*

⁹ ANSJ Mureș, *Colecția registre de starea civilă*, doc 20, coperta 1.

¹⁰ Elena Mihu, *Preoți mureșeni, slujitori ai bisericii, cărții și neamului*, în „Reghinul cultural” III, Reghin, 1994, p. 51–52.

(București, 1743, cumpărat în anul 1830, ce a făcut parte din biblioteca preotului Nicolae Panovici, cel ajuns protopop al Brașovului, primul învățător al școlii ortodoxe din Târgu-Mureș, cel care n-a obosit alergând de la Sibiu la Cluj pentru a obține aprobare pentru ridicarea în anul 1783-1784, a unei Bisericii de lemn „Sfinții Arhangheli” de care se slujesc românii ortodocși din Târgu-Mureș și astăzi. Și în anul 1828 adună *„Verșuri la îngropări după starea omului”*¹¹, unele compuse de el. În anul 1805 îl găsim copiind un „Miscelaneu de omilii”¹² de o rară frumusețe, un scris mărunț și îngrijit, ce era destinat celor mulți și necăjiți, cum ne spune în *Predoslovia către cititori*: *„Bucurați-vă dară fraților întru Domnu iubiților. Să nu vă pripiți a da hulă sau ponos, pentru că cuvintele cărții aceștii într-însa sânt cu prostie, nu cu grai înalt. Pentru că eu cu prostie și cu puțină învățătură fiind”*. Să nu uităm că la acea vreme la Reghin era protopop greco-catolic Petru Maior. *„M-am învrednicit a intra în grădina sfintelor scripturi, după cum mi-au fost priceperea și după starea locului, silindu-mă mai mult pentru norodul mirănesc (sărac) ca să înțăleagă . Cât mi-au fost puțină, de acele flori mirositoare am adunat, ca să ândemn sufletele creștinilor pre faptele cele bune, aducându-mi aminte că la înfricoșatul județ, de acelea vom fi întrebați.”*

Un alt preot din familia Branea, este Moise Branea, fiul dascălului și cantorului Gavril Branea, care a fost mai întâi dascăl normalicesc, care pe când înmormânta în anul 1836 septembrie 23, era „dascăl de normă, nefiind preot”, în 16 ianuarie 1837 se semna „Moise Branea, candidat [la preoție] Măierău”. În 2 februarie se va căsători cu tânăra Dochîța, după care va fi hirotonit, ca preot de episcopul Vasile Moga în 19 februarie 1937 „de aici începe preoția

¹¹ Din care s-a păstrat un fascicol Elena Miha, *„Pe Mureș și pe Târnăvă”*. *Manuscrise folclorice de la începutul secolului al XIX-lea, în „Marisia”, p. 132–145.*

¹² B.A.R. București Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol III, București, 1992, p 161.

mea”¹³. Dar va sluji ca preot, numai 6 ani și 18 zile, murind la numai 32 de ani, în 7 ianuarie 1844. La înmormântarea sa, așa condus pe ultimul drum de 100 de preoți, iar „la astrucare «au slujit» 15 preoți”. Despre înmormântarea fratelui, va scrie cu durere viitorul protopop Ștefan Branea¹⁴: „S-au mutat către Domnul bunul nostru frate Moysi Branea, având de la naștere sa 32 ani, 4 luni și 10 zile, fiind hirotonit preot de Prealuminatul episcop Vasile Moga în anul 1837 în 22 ianuarie , adecă marți, fiind căsătorit în 2 februarie 1837, adecă marți, și s-au asztrucat <în mormântat> Cin[stiții] preoți: 1. Mate Zaharie <protopopul din Nadășa>, 2. Pop Chiril, 3. Pop Dumitru, 4. Todor Mate, 5. Ioan Popovici, 6. Pavel Stoica, 7. Kiril Dumbravă, 8. <preotul> din Mor[ăreni], 9. Hodoși Irimie; 10. Ioan Cornea, 11. Savago Josef, 12. <preotul> din Râpa de Sus, 13. <preotul> din Disnajo, 14. <preot> din Magaro cel unguresc, și doi <preoți> din Kővesdi <Pietriș>...”

În 24 iulie 1849, va muri un alt frate al viitorului protopop, *Daniil*, „Dulcele meu frate de holeră, au murit în Toldal și l-a adus acasă mort cu carul. Daniil, era tribun în Legiunea a XII-a a prefectului Constantin Romanu-Vivu, care avea numai 20 de ani , 7 luni și 10 zile , necăsătorit, care „au ascultat Retorica la Vasarheiu, și cursul clerical la Sibiu, să să facă popă”.

Pe filele Protocolului găsim date ce fac referire la Ștefan Tăpșan, de 31 de ani, 6 luni, căsătorit, care a fost „pușcat împreună cu 29 de români în dealul Luieriului de armata ungurească nu știm pentru ce vină. Numai oamenii l-au astupat în pământ”.

„1849 februarie 22 sara la Seleoăș din jos de sat s-au pușcat prin unguri 21 de oameni și s-au aruncat în apă toți într-un loc, a 3-a zi s-au îngropat fără clopot și preoți și coporșeu, acolo numai oamenii i-au astupat.” „1849, 22 și 23 februarie s-au pușcat foarte mulți oameni la Rus, Morăreni, Dumbrava- mai mulți de 100.”¹⁵

¹³ Cum se semna în Protocolul cununaților.

¹⁴ ANDj Mureș, *fond Colecția Registre de stare civilă*, doc.20, f. 21.

¹⁵ Idem, p. 25.

Protopopul Ștefan Branea s-a născut în 24 decembrie 1817, fiul dascălului Gavril Branea, botezat de preotul din Glodeni, Leon Cornea, preotul martir omorât în iarna anului 1849 în temnița Turzii, menționat și în a sa Cronică: „Aici au murit și blândul preot Leon Cornea din Șapartoc.” Dascălul Grigore Branea a avut mai mulți copii: Grigore Branea ajunge preot la parohia II Toplița, Teodor, învățător în sat, arestat în anul 1848, Nastasia, Zenovia și Daniil, tribunul, care a învățat Retorica în Târgu-Mureș, și teologia la Sibiu „să să facă popă”. Nu știm dacă Ștefan Branea a studiat la Târgu-Mureș, dar știm sigur că a făcut teologia la Sibiu, pentru că ajuns la Sibiu, în anul 1837 în 8 februarie 1837, intră în gazdă la „Onea Imbăruși cu plată pe lună 8 husoși”. Și din puținii bani pe care îi avea, după ce și-a cumpărat carne, pită și „talpă pentru cizme” i-au rămas câțiva bănuți cu care își va cumpăra cu 12 zloți și 25 creițari o „*Alexandrie*” <Istoria lui Alexandru cel Mare, Sibiu, 1794> și un Moral <Moise Fulea, *Cărticica moravurilor bune*, Sibiu, 1837> cu un zlot și 12 creițari.

Din vremea studenției de la Sibiu ne-a rămas *Manuscrisul cu poezii populare*¹⁶ adunate de pe Valea Mureșului și a Gurghiului¹⁷. Multe sunt creații proprii, în care va aduce elogiu școlii și directorului Moise Fulea, ca în *Verșul scolasticilor*: „Domnul director ce trăiește/Moisii Fulea se numește/Școalele să le întărească/Și mulți ani să ne stăpânească/.../Spre sporiul celor ce învață/ Spre binele neamului/ Spre folosul clerului/.” Iar poezia *Verș la 3 sfinți* este închinată episcopului Vasile Moga: „Pre al nost sfânt arhieru/Doamne păzește-l de rău/ Și-i dă zile îndelungate/Foarte mare sănătate/Zile multe dăruiește/Vasile să numește”. În *Verșul celor cinci dieci*, compusă împreună cu 5 colegi de teologie, în anul 1837, 28 februarie: „Într-a postului lăsare/O!Vai ce dragoste mare,/Dragoste nedespărțită/ Și din

¹⁶ B. A. București, mss. rom 1165; vezi Gabriel Șrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 1, p. 246.

¹⁷ Elena Mihu, op.cit., p. 129–130.

Scriptură Întărită./Am Avut-o noi cinci inși/De văsălie cuprinși./Adecă Branea Ștefan,/ Și cu Samson Moldovan¹⁸/Simion Pop, Bucur Ioan/Vasile Moldovan. /Noi cinci inși ne-am adunat/Și acest verș l-am așezat/.../8 sute treizeci și șapte/Anul de la H[risto]s iaste/ a lui februarie lună/28 zi bună.” În *Verș de glume*, își face portretul: „Auziți ce am a spune/ Că eu îs creștin în lume/Că voi să mai și glumesc/Măcar și lucru prostesc./Că în cuvintele mele/ Să nu aveți gânduri grele/Ci să faceți veselie/Pentru vorba ce să fie/Întru care m-aș ruga/Pace bună de mi-ați da. /Până ce voi isprăvi/Vă rog în liniște a fi/Lăsând toate, voi începe/După cum mă voi pricepe./Știți creștini buni ce voi spune/Mi-ați auzit de nume/Că sunt om înalt la minte/Precum mă vedeți la frunte/La ochi sunt cam negricios/La sprâncene drăgăstos/La nas și la gură, iată/Fizionomia mă arată/Barba îmi este cam subțire/Voi să scot ceva din fire/Glume voi să grăiesc /Pre toți să vă veselesc/Cari la această masă/Vă aflați astăzi în casă.” Preocuparea pentru creațiile populare, n-o să dispară în preocupările viitorului protopop. În anul 1856, episcopul Andrei Șaguna le va cere protopopilor să adune creații populare culese de la credincioșii din satele românești, Protopopul Ștefan Branea le va scrie preoților din protopopiatul Reghin următoarele: „Cinstiții preoți și cu deosebire dascălii sânt pofțiți a ispiti cu deamăruntul și a scrie toate poeziile ce le vor afla în gura poporului de rând ; în gura tineretului/ adecă verșuri, colinde și chiuituri/ și a mi le trimite scrise curat cel puțin până-n în sărbătorile Crăciunului. Branea.”¹⁹

Viitorul protopop ortodox va fi nevoit să treacă prin toate tristețele evenimente ale războiului civil 1848–1849, pe care o va denumi „revoluție sângeroasă”. Participă la adunarea de la Reghin din 26 aprilie/8 mai 1848 prezidată de protopopul greco-catolic

¹⁸ Care în anul 1849 va fi numit preot ortodox în satul Oarba.

¹⁹ ANJS Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, dos.11, fila 140.

Mihail Crișan²⁰, delegat la Blaj, la Marea Adunare Națională de pe Câmpia Libertății, unde s-a formulat programul revoluției din Transilvania, pe care îl va numi „Congres național”. Aprecia că: „Anul acesta 1848, ar putea fi cel mai însemnat din istorie”. Salutând ideile generoase de speranță din primăvara anului 1848, va compune câteva poezii patrotice, păstrate într-un *caiet cu poezie cultă*²¹: În poezia „*Verș național*” întrezărea o „epoca cu totul nouă” care urma să înceapă și pentru români: „Murăș, Murăș apa lină/ Prea de mulți streini ești plină/Someș apa ta-e prea rece/Ca de veacuri zece./Împrejurul tău n-am soare/N-am bine și-n destulare/Ah,ce supărare./Arieșul se răcește/Oltul tot se mai jelește/Streiul,seacă,ostănește/Nici una nu crește./ Târnăvile-s prea sărate/Tulbure-n(ă)mol înglodate/Ah,ce răutate./Munți(i) reci fără simțire/Câmpii fără de rodire/Toate-mnbracă altă fire/Ah,tristă privire./Trecem fraților dincoace/Unde clima toate coace/Zefir suflă pace./Pace lumii,pace voao/_Epocha cu totul noao/Acum, fiți cu mângăiere/Dreptul vostru nu pierē./Trecem pustiu înainte/Cererea noastră fierbinte/E luată aminte!”. Constatând discrepanța dintre principiile proclamate de revoluționarii maghiari și măsurile represive folosite împotriva românilor, aceste sentimente la va exprima în poezia *Oh! Libertate*: „Oarecum oh, libertate/Și până când vei suporta/Dacă e fără nici o dreptate/Unguri(i) ni-or persequa./Num-acuma ești prochimată/Numele încă-ți mai stă/Dar legea ta-i călcată/Libertate prea sfântă/Mă miru nu se rușinează/De atâta nedreptate/Și ei tot încă sperează/A via egalitate!/Vreau să zic,de personală/Libertate a multora/Cari sunt sub criminală/Pe batjocura a unora/Libertate ești prea blândă/ Și te pociescu foarte rău/Nu li frică de osândă/Pentru sfântu numele tău./Lasă frate să

²⁰ Ioan Ranca, *Punctele „Petițiunii nașionii române” în discuția adunării populare din 8 mai 1848 din Reghin, premergătoare Adunării Naționale de la Blaj*, în „Revista arhivelor”, I, vol XXXV, Supliment, București, 1973, p. 53–64

²¹ E. Mihu, *Preoți mureșeni, slujitori...*, p. 52.

resuflu/Că mă doare de părinți/Ceriul cu vaiet să-l umplu/Pentru frați[i] cei robiți./In-născuta datorință/Căruia legați era:/Și-asupriților dorință/Pe dreptate o cerea./Asta-i vina pentru care/Frați[i] noștri sunt arestați?/Au cu astfelu de tractate/Libertatea o apărați?/Libertate ești prea blândă/De te pociescu așa rău/Nu l-i frică de osândă/Pomenindu numele tău./Socotescu che prin tocmente/Vor face ceva cu noi/Dar aduce-și ei aminte/Că Romani[i] sânt eroi./Pentru-aceia tu iubită/Tinerimea nații/Arată-ți a ta virtute/Tiranilor Patrii./Arată-ți statornicia/Viața de te-a consta/Că de-a-n flori *Romania*/Numele-n veac v[a] exista./Iar tu sfântă libertate/Spune l-a [a] tăi cinstitori/Și-n cete fără dreptate/ Robi de-ai noștri frățiori./Nu ne ațâțe spre mânie/Romani-s suferitori/De ne poftiți spre tărie/ Nu știu care om fi victor!”. Ca un fiu devotat și credincios împăratului Ferdinand, probabil de ziua acestuia<n. 19 aprilie 1793>, va compune poezia *Verșul împăratul*: „Doamne caută-ndurare/ Din lăcașul tău cel sfânt/ Spre al nostr[u] Dom[n] Înalt și Mare/Și prin el spre acest pământ/ Apără pe el că tare/ Muma sa l-au înălțat/ Și-i dă binecuvântare /Lui Ferdinand împărat./Casei lui cei strălucite/toată darea bună dă-i/ Și pre a lui cărări trimite /Doamne toți îngerii tăi /Fă lumina cea cerească/ Dreptul cel adevărat/ Ca-ntra lui piept să-nflorească/ Întru noi în veci curat./Fruntea lui cea-mpărătească / Cu finicu de-nvingătoriu/ Luminos să strălucească / Cu al păcii scutitoriu/ Iar în timpuri de bătaie / Ca o stea sus așezat/ Mângăind fă să răsaie/ Globului înviforat./Pace dă și îndestulire/ Subt toiaagul lui cel bland/ Pre a popoarelor iubire/Tronul lui stă nemișcând/ Și aceasta învoire / Ca un nod nedeslegat/ Să-i strigăm cu o glăsuire:/ Cătră al nostru bun Împărat.”

În toamna anului 1849, guvernatorul Ludovic de Wolhgwymuth prin Înalta Ordinațiune” nr. 851 din 15 octombrie 1849²² le cerea celor doi episcopi români, ca fiecare preot să

²² Elena Mihu, „Un apel pentru cei mulți”. *Rapoartele preoților greco-catolici 1848-1849*, Blaj, 2012, p. 35, 37.

întocmească: Consignația privind numărul morților din fiecare sat, văduvele și orfanii, invalizii, averea păgubită și cea rămasă. Iar episcopul Andrei Șaguna le trimite adresa nr. 51 din 13/20 octombrie 1849, episcopul Andrei Șaguna le cerea protopopilor, și lui Zaharia Matei din Nadășa lista românilor omorâți, a văduvelor și orfanilor *așisderea și oamenii cei chiloviți și neputincioși rămași în timpul revoluției*, precum și paguba avută și averea rămasă.

În 2 septembrie 1849 protopopul Zaharia Matei trimetea Consistoriului din Sibiu un memoriu cu cele pătinite de el și familia sa în timpul revoluției.²³ Dar și situația din satele Aluniș, Filea, Pietriș, Hodac, Ibănești, Glodeni, Gornești, Sîngeru de Pădure era întocmită de preoți și expediată la Sibiu în data de 9/21 decembrie, însoțită de o adresă semnată de protopopul Zaharia Matei. Lista victimelor și a păgubiților din Dumbrava (numărul cel mai mare) era expediată cu 10 zile mai târziu, cu motivația: *preotul fiind dus ca să-și mai caute prin sate vite din cele făjuite*²⁴.

Documentul de la Aluniș: Adeverință

„În anul (1)849, în luna lui februarie în 24 de zile în dealul Lueriului /Löver/ de cătanele insurgente conduse de maiorul insurgent Jenei Iosza s-au pușcat: *Tepșan Stephan* (Tăpșan Ștefan, n.n.) din Magaro (Aluniș, n.n.), singur pentru a sa neclă(n)tită credință către legiuitul nostru împărat. Rămânându-i văduva Timar Gaciția în stare jalnică și miserie”. Despre care în cunoștința sufletului mărturisesc. În Magaro, 29 noe[mbrie] [1]849, Stephan Brania (Ștefan Branea, n.n.), preot[ul] româ[n] [al] Magareului”.

²³ Mircea Păcurariu, *Revoluția româneacă din Transilvania și Banat în anii 1848-49*, Sibiu, 1995, p.159.

²⁴ Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, Dosar 12/P.R. 1848–49. Vezi și Elena Mihu, *Documente privind anul revoluționar 1848-1849 pe Valea Mureșului Superior și a Gurghiului* în „Marisia” XXVI, 2000 Târgu-Mureș, p. 269–272.

După înfrângerea revoluției și instaurarea regimului neoabsolutist, abuzurile împotriva preoților și intelectualilor români vor continua, care se vor solda cu nenumărate persecuții și arestări. Despre arestarea protopopului Zaharia Matei din Nadășa în anul 1850, vor scrie un memoriu în apărarea protopopului, preotul Ștefan Branea din Aluniș și Iosif Brancovanu din Idicel, cerând eliberarea „nevinovatului protopop”²⁵.

În anul 1852, episcopul Andrei Șaguna prin decizia nr. 356 îl va numi pe preotul din Aluniș, administrator protopopesec, ajutor dat bătrânului protopop Zaharia Matei din Nadășa. În ședința consistorială din 8 și 10 martie 1852, se specifică următoarele: „Deoarece s-au făcut din partea Consistoriului aceea băgare de seamă, că în locurile officioase de admnistrațiunea Prototopopească a tractelor Kohalmului, a Gurghiului și a Cetății de Baltă de Sus, strâns țiitoare, atât din privința bătrânețelor respectivilor protopopi Stan Iosif, Zaharia Mate[i] și Ioan Fechetici, cât și din neafierea acelora în murstările de față, provin multe scăderi, s-au aflat de neîncunjurată lipsă, atât spre ajutoriul acelora, cât și spre încunjurarea ori căroră scăderi în administrațiunea protopopească, a se rândui:Protopopilor Zaharia Matei al Gurghiului și Ioan Fechetici al Cetății de Baltă de Sus, să li se deie de namesnici protopopești: dintâiu, parohul din Măierău, Ștefan Branea, iară la al doilea parohul din Almaș, N[icolae] Almășanu”²⁶. În 7 mai 1852 preotul Ștefan Branea îi va mulțumi episcopului pentru numirea sa ca „namesnic al tractului gr. răsăritean al Gurghiului, angajându-se să slujească și să dea ascultare în toate „spre binele și folosul drept mărturisitoarei Maicii noastre bisericii”: „Cu adâncă bucurie am primit astăzi prin domnul protopop tractual Zaharia Matei, adresat-am officioasa hotărâre a Prea Sfinții Tale și a Sfântului Consistoriu, din 8 și 10 martie a.c. [nr.]356 al tractului nostru spre ajutori bătrânului și neputinciosului nostru protopop. O nouă dovadă a

²⁵ Elena Mihu, *Preoți mureșeni*, ... anexa 1.

²⁶ A.M.A, *fond Consistoriu*, dos. 596/1852.

părinteștii îngrijiri a Prea Sfinții Tale, atât spre mine , cât și spre protopopiatul nostru. Pentru care prin aceasta primește umilit-am fiasc-am mulțumire pe lângă sărutarea dreptei Prea Sfinții Tale, care duhovnicescul Prea Sfinții Tale fiu, adevăratului său părinte, cu cea mai adâncă plecăciune ți-o întinde, promițând pe lângă supuincioasa ascultare că tot ce va fi spre binele și folosul drept mărturisitoare Maicii noastre bisericii–Voi face! Și a se face prin alții. Voi conlucra împreună cu bătrânul nostru protopop – încât pentru lucrurile consistoriale oficioase, ca să nu pătimească întâzieri, și prin acesta scădere. Și fiind eu mai aproape de Sas Reghin, unde descarcă poșta. De ar fi cu plăcerea prea Sfinții Tale și a sfântului Consistoriu, aș lua înrăzneala a mă ruga ca să se adreseze de-a dreptul mie - de la carele să va pofti poate și răspunderea. <fapt ce va aduce nemulțumirea bătrânului protopop Zaharia Matei, care se va plânge episcopului²⁷>. Cu cea mai adâncă plecăciune rămânând al Prea Sfinții Tale. Plecat duhovnicesc fiu, Ștefan Branea. Măierău, 28 Ap[rilie] [1]852”.

Preotul Ștefan Branea în viață personală, a avut parte de multe nenorociri: S-a căsătorit în 22 ianuarie 1839 cu Irina, care va muri în 13 aprilie 1854, la numai 28 de ani, fiind înmormântată de preotul Mihail Fulea din Săcalu de Pădure. N-a avut parte nici de copii, care i-au murit la vârste foarte fragede: 1. Rafila născută în 6 martie 1841; 2. Agaftia în 2 mai 1843, născută în Sîngeru de Pădure, moare la vârsta de 14 ani și 8 luni în 8 septembrie 1857; 3. Ioan în 22 septembrie 1845; 4. În toamna anului 1848 se nasc în 16 octombrie cei doi gemeni Ștefan și Maria, care mor la numai o lună, în 23 decembrie Maria, iar Ștefan în 30 decembrie 1848, pe care îl înmormânta preotul reformat din Aluniș, Albert György ; 5. Iulius

²⁷ Vezi Elena Mihu, *Date noi privind biografia protopopului ortodox al Reghinului, Zaharia Matei*, în „Reghinul cultural”, V, Reghin, 2001; Elena Mihu, *Alegere de preot ortodox la Deda*, 1859 în Vol. Tradiție , cultură, spritualitate în Deda și împrejurimi, vol.1, Sfântu Gheorghe, 2014.

născut în 19 februarie 1850, joi pe la 10 ore, fiindu-i nașii „domnul maior Papp Ioan caesa[ro] Regiment ... cu doamna Șerban Lupoaie Fira și alți mulți cumetrii”, și îl boteza protopopul greco-catolic al Reghinului Mihail Crișan. Care moare de „tusă groaznică” în 6 iulie 1851, la 1 an și 4 luni, fiind înmormântat de preotul Iosif Brancovean din Idicel; 6. Iuliana în 15 mai 1852; 7. Berta se naștea în 13 aprilie 1859, și „o boteza Iosif Brancoveanu, paroh Idicel”. Moare și ea în 22/1 ianuarie 1860²⁸. În memoria sa tatăl, va înființa o fundație numită „Monumentu al Elisavetei Branea”, urmând ca din dobânzile adunate se preciza ca „să se prevadă în tot anul cărți scolastice pentru fetițele de școală ale Măierăului”²⁹.

Preotul Ștefan Branea, pentru meritele sale, episcopul Andrei Șaguna prin adresa nr 32 din 30 ianuarie 1856, îl va numi protopop ortodox al Gurghiului, răspunzând cererii credincioșilor din protopopiat trimisă la Consistoriu, prin care îl cereau pe preotul Ștefan Branea să le fie protopop: „Cinstitei Preoțimi al Tractului Gurghului! După ce sfințiile voastre prin cererea cătră acest Scaun episcopesc așternută, ați cerut a se întări Cinstia Sa P[ărintele] Administrator Ștefan Branea, de protopop. Așa nici eu n-am lipsit aflând de bine a încuviința această cerere, și pre susnumitul hirotonindu-să întări de protopop actuale în Protopopiatul tractului Gurghiului, care vi se aduce la cunoștință cu aceea : Ca de azi înainte să vă arătați numitului și hirotonitului protopop, pre lângă cinstirea cuvenitei supunere și ascultare, împlinind cu o... și cu cea mai mare punctualitate împărtășitele prin trânsul ordinațiuni episcopesti, precum și cele de dânsul în interesul binelui de obște, în favoarea bisericească și școlară slobozite. Cu un cuvânt, să concurați spre înaintarea intereselor bisericești și școlare, ca așa împlinind datoriile și corespunzând din destul chemării să vă asigurați și statorniciți atât viitoriul vostru cât și a următorilor voștri

²⁸ ANSJ Mureș, Colecția registre de stare civilă, *Protocolul cununațiilor*, dos. 1071.

²⁹ „Amicul școlaei”, I, 1860, p.261–263; vezi și Gr. Ploșteanu, *art.cit.*, p. 120.

agonisindu-le totdeodată și mântuirea sufletelor voastre și a poporului păstoriei voastre încredințat. Sibiu în 30 ianuarie [1]856. Andrei Ep[iscop]op”³⁰.

Ca proaspăt numit protopop, Ștefan Branea își va îndrepta prioritățile spre consolidarea bisericii și dezvoltarea școlii ortodoxe pe Valea Mureșului și Gurghiului. În anul 1856 reușește să pună „Piatra fundamentală” a noii bisericii³¹. În 8 martie 1857, cere aprobare episcopului pentru ridicarea bisericii de piatră, în mijlocul satului. La care episcopul îi răspunde: „Cu bucurie mare am văzut năzuirea cea sfântă ce o ai prea cinstia ta cu poporul nostru din Măierău pentru zidirea unei bisericii nouă. Eu din tot<sufletu> vă poftesc binecuvântarea Tatălui ceresc, la această sfântă deprindere.” După un an și jumătate ajunge cu zidirea „deasupra fereștilor, lipsind numai acoperișul și înălțarea turnului”. Îi va cere ajutor episcopului să o poată termina, scriindu-i că biserica se putea termina de anul trecut, – dar „mica dar evlavioasa noastră obște” a terminat banii. Îi cere ajutor episcopului: „Excelenție! Precum miluiește tatăl pre fiu, au miluit Domnul pre cei ce sântem... că el au cunoscut zidirea noastră. De la cine să cerem noi ajutoriu, doar de la conlocuitorii noștri unguri? Că în loc de ajutoriu mii de pedece ni-au pus, și să nevoiesc a ne pune. Toaca și clopotele noastre încă să fie unde au fost și până acum, exilate în lătura satului. Nicăieri nu avem altă nădejde numai la Excelenția voastră.” Cere 1500 zloți în argint, împrumut pe 3 ani. Episcopul îi spune că nu poate, pentru că el știe că „Episcopia n-ar fi o visterie”, dar poate că „va da Domnul și aceasta dar mai tâziu”.

Protopopul Ștefan Branea se va preocupa ca copiii din protopiatul său să nu rămână fără „fără hrană și învățătură”, în toate cele 24 de comunități se vor înființa școli populare. Pentru ca școlarii să nu mai aibe și în viitor, rezultatele slabe cum au fost cele constatate de consilierul școlar Dr. Pavel Vasici la inspecția școlară

³⁰ A.M.A. Sibiu, *fond Consistoriu*, doc. 596, f. 63.

³¹ Gr. Ploșteanu, *art.cit.*, p. 119.

făcută în anul 1858, când a constatat că elevii „N-au putut arăta un sporiu prea mare”³². Protopopul aduce ca scuză că „părinții învățăceilor îs săraci, care unii nu pot câștiga batăr câțiva cruceri pentru câte o cărțulică la copiii lor”. În anul 1853 protopopul va cumpăra 300 de abecedare, ce erau aduse de la Sibiu „de fratele-m[eu]” Grigoriu Branea, preotul din parohia II Toplița. În anul următor va cere 200 abecedare pe datorie din tipografia diecesană din Sibiu.

Episcopul Andrei Șaguna trimite credincioșilor săi: *Circulara nr. 447 din 8 iulie 1854*³³, în care le arată, binefacerile pe care le va aduce acțiunea pornită din inițiativa împăratului Franț Iosif I – *Împrumutul împărătesc din 1854*– din dobânzile căruia credincioșii vor putea să-și ridice noi școli. Pentru a impulsiona ritmul înscrierilor, s-a dat ca exemplu, înscriindu-se cu 4000 florini, amintindu-le, de binele pe care împăratul l-a făcut românilor, eliberându-i pentru totdeauna din iobăgie: Ștefan Branea, preotul din Aluniș, va întocmi „Conspectul” cu persoanele din satele protopopiatului său, care au depus în obligațiuni, la acest împrumut o sumă substanțială de 39.170 fl.m.c.³⁴

Conspectul <General>

Despre persoanele din comunele de Protopopiatul greco-oriental a Gurghiuului țitoare care în urma Ordinaciunii episcopoești

³² Idem, p. 120.

³³ ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, nr. inv. 848, dos. 8, f. 150.

³⁴ ANDJ Mureș, *fond Protopopiatul Ortodox Reghin*, dos. 8, f. 121–122v.; Vezi Elena Mișu, *Contribuția Bisericii Ortodoxe Române din Protopopiatul Reghin la împrumutul împărătesc din anul 1854*, în vol. *Profesioniștii noștri 2. Liviu Boar la 60 de ani*, Sfântu Gheorghe, 2011 p. 299–321

din 8 iuliu a.c. Nr. Cons. 447, au subscris la împrumutul împăărătesc și despre sumele făgăduite.

Nr.	Numele	Suma făgăduită în m[onedă] c[onvențională]		
			zloți	cr.
1	Măierău <Aluniș>	Ștefan Brania administrator <protopopesco>	100	
2		Ecleejia greco răsăriteană	50	
3		Petru Brania	50	
4		Georgiu Timari	50	
5		Brania Ionu Ilea	20	
6		Ionu Oltian	20	
7		Ștefanu Costinu	20	
8		Maței Ladoși	20	
9		Mitrea Stoica	40	
10		Petru Stoica	20	
11		Nistoru Mathe	20	
12		Georgiu Cumpenu	20	
13		Ioniță Murășanu	20	
14		Vasilii Precup	20	
15		Niculaie Olteanu	20	
16		Maximu Jude	20	
17		Ignat Buta	20	
18		Ilisie Vindereu	20	
19		Teodoruu Trifu	20	
20		Ioane Țira	20	
21		Ioane Câmpenu	20	
22		Costanu Kadaru	20	
23		Georgiu Tăpșanu	20	
24		Ioanu Tamaș Brania	20	
25		Vasilica Oltianu	20	
26		Chirilă Bui	20	
27		Efremu Țira	20	

28		Petru Boșca	20	
29		Petru Brania Ichim	20	
30		Toma Vancu	20	
31		Toader Tamașu	20	
32		Toaderu Brania Ilii	20	
33		Costantin Murășan	20	
34		Ioniță Jude	20	
35		Florea Bancu	20	
36		Ștefan Ichimu	20	
37		Ioan Olteanu lui Grrigor	20	
38		Moisi Șulea	20	
39		Geogoriu Trifu	20	
40		Toaderu Brania	20	
41		Gavrilu Murășan	20	
42		Gregoriu Oltian	20	
		Brania Petruț	10f.	
	<i>Suma de Măierău</i>		<i>1050</i>	
43	Râpa de Sus ³⁵ <Vătava>	Biserica greco răsărit.	300	
44		Ioan Popovici paroh	40	
45		Gregoriu Popovici dascăl	50	
46		Cassa ...sătească	40	
47		Filipu Toma	50	
48		Nechiforu Șandor curator	50	
49		Ioan Nițu	50	
50		Ignat Petruț	40	
51		Ioan Necurat	40	
52		Simion Gherman	30	
53		Georgiu Bondrea	30	
54		Ilie Pașcu	30	
55		Trifan Gherman	30	
56		Niculă Cioată	30	
57		Nechita Cioată	20	

³⁵ În anexă tabelul cu 78 de poziții- nume (f. 138-139).

58	Cozma Pașcu	50	
59	Samson Petruț	30	
60	Gregoriu Șandru	20	
61	Savul Tătărău	30	
62	Ignat Cioată	30	
63	Vasiliu Ștefu	30	
64	Vasiliu Todericu	20	
65	Iosifu Netia	20	
66	Simion Ștef Bondrea	40	
67	Giorgiu Bondrea	20	
68	Nichiforu Pașcu	30	
69	Ignat Tatarău	30	
70	Cosma Miria	40	
71	Toaderu Bondrea	20	
72	Ștefanu Necuratu	30	
73	Petru Tatarău	30	
74	Ioanu lui Ghermanu	20	
75	Ioan Toma	30	
76	Dumitru Badie	20	
77	Nichiforu Badie	20	
78	Petru Cioată	20	
79	Simion Sasu	30	
80	Vasilica Popii	20	
81	Simion Ghermanu	30	
82	Gregoriu Bodia	30	
83	Gregorie Ghermanu	30	
84	Gregoriu Petruț	20	
85	Filipu Cracia	20	
86	Nechiforu Anton	30	
87	Petru Bondrea	20	
88	Iosifu Necurat	30	
89	Iacobu Sasu	20	
90	Ioan Șandru	30	
91	Simeon Ștef	20	
92	Cimeon Cioată	20	

93		Ioan Bondrea Nicolae	20	
94		Demetriu Ștef	30	
95		Ștefan Todea	20	
96		Tolomeia Ștef	20	
97		Vasilu Bogu	20	
98		Vasilica Petruț	20	
99		Ioan Anton	20	
100		Ilarion Boilă	20	
101		Simeon Natea	20	
102		Gavril Boilă	20	
103		Florea Petruț	20	
104		Mihail Bondrea	40	
105		Demetriu Cioată	40	
106		Ștefan Todia	20	
107		Toderică Tatarău	20	
108		Ilie Todirică	20	
109		Vasilie Anton	20	
110		Sofia Boilă	20	
111		Floarea Gherman	20	
112		Costan Boilă	20	
113		Iacob Gherman	20	
114		Ghriștoriu Gherman	20	
115		Ursoaie Olteanu	20	
116		Ilie Boilă	20	
117		Nicolae Anton	20	
118		Vasilie Cioată	20	
119		Mihaiu Cioată	20	
120		Simeon Sorlea	20	
		Suma din Râpa de Sus	2410	
	Urisiu de Sus ³⁶	Simeon Pop paroh	25	
		Întreaga comună	825	
		Suma din Urisiu de Sus	850	

³⁶ În anexă tabelul cu 76 poziții–nume (f. 124 v)

	Idicel	Iosif Brancovean paroh Biserica Întreaga comună Din Idicel suma	40 40 2300 2380	
	Ibănești	Demetriu Cornea paroh Biserica Întreaga comună Suma	20 50 3060 3120	
	Toplița ³⁷	Teodor Popovici paroh Comuna Din Toplița suma	200 7150 7350	
	Râpa de Jos ³⁸	Vasiliu Popovici paroh Comuna Suma	40 1690 1730	
	Dumbrava	Ioane Popovici paroh Comuna Suma	20 1500 1520	
	Meșterhaza <Stânceni>	Comuna	2090	
	Polăți	Comuna	810	
	Răstojnia <Răstolița>	Comuna	800	
	Deda	Comuna	4350	
	Cuiejd <Pietriș>	Comuna	1120	
	Filea	Comuna	1690	
	Săcal	Comuna	1700	
	Luieriu	Comuna	1070	
	Potocu <Deleni>	Comuna	1140	

³⁷ În anexă tabelul cu 163 poziții-nume (f. 131–133)

³⁸ În anexă tabelul 30 poziții-nume (f. 129-130)

	Jabenița	Comuna	1230	
	Hodac	Comuna	2750	
	Suma sumariului			39.170 fl.m. c.
	Măierău <Aluniș>25 august [1]854 <Ștefan > Branea			

Prin circulara 580 din 5 august 1854³⁹, episcopul Andrei Șaguna va cere să se înceapă în toată eparhia, Inventarul bunurilor „nemișcătoare” a bisericilor. Preoții având obligația „să conscrie” toată averea <pământurile> parohiilor, pentru că, asemenea inventar nu s-a făcut niciodată.

Protopopul Ștefan Branea, printr-o adresă cu nr. 136 din 23 august 1854 le cere să facă Inventariul „pentru toate moșiile sfințitei biserici și școală, indicându-le și mărimea hârtiei” să va scrie apoi, însă într-o pagină pe hârtie, de mărimea acestui cerculariu episcopesc alăturat, lăsându-să loc gol jur împrejur de câte un deget”. Ștefan Branea va completa situația din parohiile Aluniș și Văleni.

Măierău <Aluniș>

Inventariu

Preste Moșia bisericeii româno-resăritene din Măierău precum și preste Moșia preoțească – Canonica Porția – întru acestu tipu făcutu în urma Cerculariului Escelenții Sale Prea Sfințitului Părinte

³⁹ Arhiva Mitropoliei din Sibiu, *fond inventare*, inv. 1854 și 1855, cutiile 44D și 45 vezi și Ana Grama, *art.cit*, p.206.

Ep[isco]pu Andreiu Barone de Șaguna din 5. August [1]854, № Consistr[orial] 580 în 30 August anul 1854.

1. Biserica cu țintirimul său îngropătoare comunale, are stînjini în lungime 72 $\frac{1}{2}$, în lățime la capetul despre amiază zi 1, despre miazănoapte 18 $\frac{1}{2}$. Să mărginește de cătră resărit cu locurile: lui Ichim Stefanu și a mai multora care vin cu capetele în țintirim, de cătră miazăzi cu locurile Petrișorenzilor și a lui Sas Ghiurca Minea, de cătră apus cu grădina lui Ioan Oltean, de cătră miazănoapte cu Drumul Satului.

2. Locul Eclejii pe care mai [î]nainte au fost Biserica, iar acum este Casa cantorelui Gavriil Branea, are stînjini în lungime 20, în lățime 15 $\frac{1}{2}$. Totu de acesta se ține un loc dela ecleja gr. unită Ladoși Maftei schimbatu, care are stînjini în lungime 13, în lățime 8.

Să mărginește de cătră resărit cu Oltean Ioann, de cătră amiazăzi cu locurile: lui Murășan Ioaniță și a mai multora, care vin cu capetul întru sus numitu loc eclesiastic, decătră apusu cu ograda lui Mafteiu Ladoși, decătră miazănoapte cu ulița Satului.

Tot de acesta se ține: Grădina cu móara, care are stînjini în lungime 26, iar în lățime 7.

Să mărginește decătră resărit cu grădina lui Oltean Ioan , decătră miazăzi cu ulița satului, de cătră apus cu grădina Ecl[ejii] reformate, decătră miazănoapte cu părau.

3. Casa Eclejii în care lăcuiește țarco[vnicul] are în lungime 8, în lățime 4 stînjini.

Să mărginește de cătră resărit cu grădinuța eclejii gr[eco].resăr[itene] de cătră miazăziuă cu ulița satului precum și de cătră apus, iar de cătră miazănoaptea cu Ioan Oltean cel tiner.

4. Casa Eclejii în care lăcuiește Olariul Gabor și Stefanu Cîmpeanu cu grădinuțele sale, are stînjini în lungime 13, în lățime decătră resăritu 10, iar la capet decătră apus 4.

Să mărginește decătră resărit cu locurile lui Costin Ioanica și Precub Vasilie, de cătră amiazăzi cu ulița satului, decătră apus casa

eclejii de sub N. 3, iar decătră miazănoapte grădina lui Oltean Ioan cel tineru.

5. Casa Eclejii în care lăcuiește Teodoru Murășan cuprinsă în țintirim și este măsurată sub № 1 cu țintirimul.

6. Rîtul Eclejii așa numit, de după „Șaț”, are în lungime 63 $\frac{1}{4}$, în lățime la capetul decătră resărit 6, la mijloc 20, la capetul de cătră apus 35 $\frac{1}{2}$ stînjini.

Să mărginește decătră resărit cu locul lui Vagner Gheorghe, de cătră amiazăzi cu locul lui Balint Mihai și Varga György, decătră apus cu delnițele sătești împărțitoare, de cătră miazănoapte cu rîtul lui Teodoru și Ioanne Branea. Donat de cătră possessori înaintea cu vro 30 ani.

7. Delnițele Eclejii cele preotești, care au stînjini în lungime 70, în lățime la capetul decătră amiazăzi 45 $\frac{1}{2}$, la capetul pămîntului lui Sas Ferent 38 $\frac{1}{2}$, la capetul de cătră miazănoapte 56 de stînjini.

Să mărginește de cătră resărit cu locurile lui Teodor și Ioanne Branea decătră amiazăzi cu locurile lui Țira Ioan și Efremu, decătră apusu cu locurile lui Sas Ferent și Oltean Ioan, decătră miazănoapte cu locul eclejii, care s-au dat schimb lui Ladoși Maftieu pentru locul de sub № 2.

8. Delnițele Eclejii care le folosește Biserica au în lungime 115 $\frac{1}{4}$, în lățime la capetu decătră amiazăzi 26 $\frac{1}{4}$, la mijloc drept cu mijlocul pămîntului lui Murășan Ioaniță 33 $\frac{1}{2}$, la capetul de cătră miazănoapte 23 stînjini.

Să mărginesc decătră resărit cu locurile lui Teodor și Ioan Branea și cu a lui Jigmond Minea, decătră amiazăzi cu locul – Delnițele Eclejii de sub № 7, de cătră apus cu locurile lui Sas Iancu și a eclejii reformate, de cătră miazănoapte cu locul lui Branea Mihăilă.

9. Huceagul din Tătaru Hagău, care are în lungime 160, în lățime la capetul de cătră resăritu 47, la mijloc în vîrfu Dîlmii 40, la capetul de cătră apus 2 stînjini.

Să mărginește de cătră resăritu cu pădurea satească, de cătră amiază zi cu locurile lui Varga Gheorghe și Andriș de cătră apus cu

părau „Tătahagăului”, decătră miazănoapte cu pădurea sat[ului /Falu Kerekillese/ Donat de Dascalul din Magyaró, Petru Branea în anul 1852.

10. Rîtul Eclejii în [h]otarul din sus are stînjini în lungime 94, în lățime la capetul din sus cătră resărit $21 \frac{1}{2}$, la capetul de cătră apus $28 \frac{1}{2}$, acesta se folosește pe seama Eclejii. Tot de acesta se ține rîtul care îl folosește preotul, are în lungime 70, în lățime 29 stînjini.

Să mărginește de cătră resărit cu locul lui Buiu Chiril, de cătră amiazăzi cu locul lui Oltean Ioan și un rozor-Dălmădealungul Rîtului, de cătră apus cu locul Varga-eștilor, decătră miazănoapte cu locul Comitelui Lazar Moriț.

Nota. Locurile de sub Nrii. 7, 8, 10 sînt cumpărate în veac de la Comunitate cu învoirea possessoratului în anul 1844, cu 300 dăraze douăzeci argint.

11. Rîtul Eclejii din Lapaș, are în lungime 68, în lățime la capetul de cătră amiazăzi 13, la capetul de cătră miazănoapte $24 \frac{1}{2}$, stînjini.

Să mărginește de cătră resăritu cu părauțu Pangî, decătră amiazăzi cu Rîtul Tăpșăneștilor și unu loc de iobașul lui Ajtai țitiuriu, de cătră apus cu rîtul lui Oltean Vasilica, de cătră miazănoapte cu Rîtul lui Ințe Peter.

12. Rîtul din Chișhaitaș, are în lungime 209, în lățime preste tot 83 stînjini. Acesta Rîtu (locu de pășune huceag nefolositoriu) e donat pe seama eclejii decătră Murășan Simion cu soția sa Sia, de cătră Gavriil Branea, și decătră Ioane Branea a lui Petrișor.

Să mărginește decătră resărit cu Rîtul lui Ioan Branea lui Petrișor, de cătră miazăzi cu drumul de pe vîrful Dealului, ce desparte [h]otarul Măierăului de al Idicelului, decătră apus cu Rîtul lui Branea Ioan Tamaș, decătră miazănoapte cu părau „Chișhaitașului”.

13. Locul în mijlocul Satului cumpărat dela Branea Simion lui Avraam și Chiril Buiu, care are în lungime 19, în lățime $9 \frac{1}{2}$ stînjini.

Să mărginește de cătră resărit cu grădina lui Buiu Chiril, de cătră miazăzi cu casa lui Branea Ioan Ilea, de cătră miazănoapte cu ograda lui Simion Avraam Branea, de cătră apus cu ulița satului.

Față cu acestu loc întră ulițele Satului este casa Școalei, a cărei locul cuprinde în lungime 8, iar în lățime 6 stînjini.

Să mărginește de cătră resărit, apus și miazănoapte cu ulița Satului, iar de cătră miazăzi cu grădina lui Sas Ferent.

S-au scris în Măierău în 30 August, anul 1854.

Ștefan Branea parohul loc. Și Administ. Prot.

Teodor Branea, curator

Daniil Branea, făt

Petru Branea, Dascălu și juratu biser.

Ioan Branea I. Petrișor, Titori biser.

Toma Banc.

Disnăieu <Văleni>

Inventariu

Preste Moșia bisericeii gr.resăritene din filialul Disnăiu, precum și preste Moșia preoțească (Canonica porția) întru acestu tip făcut în urma Cerculariului Escelenții Sale Prea Sfințitului Părinte Ep[iscop[ului] Andreiu Barone de Șaguna din 5 August [1]854 № Const[isto]r[ial] 580 în 30 Augustu 1854.

1. Biserica cu țintirimul său îngropătoare comunale, are stînjini în lungime 30, iar în lățime 25.

Se mărginește de cătră resărit cu Floria Suca, decătră amiazăzi cu Ciuma Marți, decătră apus cu Nagy Péter și Micloș, decătră miazănoapte cu Nagy Mihai.

2. Locul pe care este casa Diecească dimpreună cu grădina ei, are stînjini în lungime 40, în lățime 10.

Se mărginește decătră resăritu cu Sas Andriș, de cătră amiazăzi cu ulița satului, decătră apus cu o delniță satească, iar de cătră amiazănoapte tot cu drumul Satului.

3. Locul arătoriu numitu Gödérhát, are în lungime 60, în lățime 24 stînjini.

Se mărginește decătră resărit cu Jigmond Mihai, decătră amiazăzi cu un locu sătesc, decătră apus cu pădurea satească, decătră miazănoapte tot cu așa numitul Gödérhátu sătesc.

4. Locul pe care sau [h]otărît a se zidi o nouă biserică, care sau donatu spre acestu scopu de cătră Panga Tanasie și Nicolae are în lungime 20, în lățime 12 stînjini.

Se mărginește decătră resăritu cu iazul morii „Țobaloai”, decătră miazăzi cu ulița satească, de cătră apus și miazănoapte cu grădina lui Panga Tanasie.

Sau scris în Măierău în 30 August 1854.

Ștefan Branea, parohul loc[al]. și Adm[ministrator]proto[pesc].

Mihail Jude, curator

Tanasie Panga, făt

Ichim Vasilie,

Ștefan Mirica

Mașteiu Isaic, jurații biser[icii].

Protopopul Ștefan Branea la numai 45 de ani, se va stinge din viață în 22 octombrie 1861, fiind înmormântat de șogorul său Iosif Brancoveanu, „notariu tractual”.

Istoricul Gr. Ploesteanu în articolul său, va scrie că: „Protopopul ortodox al Reghinului, Ștefan Branea, va rămâne în memoria posterității prin a sa valoroasă „*Cronică a evenimentelor*

din anii 1848–49⁴⁰, scrisă pe filele „Protocolului poruncilor bisericești”, descoperită și publicată în perioada interbelică și primită cu deosebit interes. În care, la început își cere iertare „succesorul <preotului care venea după el n.n.> pentru îndrăznirea, că am cuprins protocolul poruncilor bisericești cu alte lucruri, că aceasta am făcut-o din privința aceia, ca să aibă prilej, când va lua înaintea protocolul a recugeta la cele trecute și semuind foarte pripita schimbare, să cugete și pentru viitor. Precizând că, sursa însemnărilor *Cronicii* a constituit-o experiența sa personală din anii revoluției, dar și informații de la alte persoane publicate în presa vremii *Organul Național* și *Gazeta Transilvaniei*, circulare episcopale, integrand și relatarea protopopului greco-catolic al Iernutului, Lazar P. Emanuel care descrie evenimentele din Iernut și împrejurimi.

Cronica începe cu descrierea participării sale la Marea Adunare Națională de la Blaj. Redă impresia puternică pe care a produs-o discursul rostit în Catedrala de *Simion Bărnuțiu*, ideologul revoluției și au pus temeiurile pe care să se zidească petițiile. Bucuria care domnea în rândul celor prezenți la Blaj: „S-au slobozit adunarea cu o mare bucurie a nădejdi viitoare.”

Cel de al doilea eveniment descris de preotul memorialist, a fost Dieta reunită la Cluj în 17/29 mai 1848, care a votat „Uniunea” Transilvaniei cu Ungaria: „Și așa 18/30 mai aceasta e ziua îngropării Ardealului și iarăși aceasta a învierii poporului român în Ungaria cu asemenea drepturi, mare înnoire pe principiile libertății, egalității și a frățietății.”

Referitor la hotărârea Dietei din 8/18 iunie 1848 de desființare a iobăgiei, a prestațiilor feudale, va scrie: „De atunci nu mai umblă oamenii la salujbele domnilor, nici dau dijmă.” Ziua

⁴⁰ Ștefan Branea, *Cronica evenimentelor din 1848-49*, în *Țara Bârsei*, anul VI, 1934, nr. 5, p. 395–413; anul VII, 1935, nr. 1, p. 28–39.

slobozeniei a reținut atența și a altor memorialiști, Isaia Moldovan⁴¹ și Teodor Tolan⁴².

„Praznicul slobozeniei” s-a sărbătorit la Aluniș printr-o impresionantă adunare populară: „În urma acestuia ne-am învoit noi, popoarele din Măerău, Idicel, Hotmureș, Rus, Filea, Cuiejd, Hodac, Morăreni, și Disneu, ba puțini și din Râpa de Jos și adunându-ne toți în biserica Măerăului în ziua de 29 iunie am făcut slujbă frumoasă și paradie cu 12 puști pentru sfânta și mult prețuita slobozenie. Ieșind din biserică cu steagul național între doi prapori, după dânsle garda națională, apoi noi: 1. Eu Branea, 2. Savago Josef, 3. Chiril Dumbravă, 4. Paul Stoica, 5. Georgie Sava, 6. Maier Ilisie îmbrăcați toți, norod ca la 5000 români, între cari și unguri, țigani, jidovi, toți cu peană de stăjer în colop, și ram de stăjer în mână, am ieșit în luncă. Acolo am ținut o S[fântă] sfăștanie, apoi a orat părintele și tractual notariu Isavago, apoi i-am urmat eu, apoi în numele a toată iobăgimea românească am mulțumit lu D-zeu, În[ălțatului] Împărat, bunilor Domni și ministeriului căroră le-au răsunat strigări din gurile popoarelor „Să trăască.” În urmă am luat ziua bună de la toți posesorii în numele foștilor lor iobagînși am numit locul acela cu un grai :„Câmpul slobozenie”. „Apoi ne-am desbrăcat și ne-am pus la masă ca vreo 2500 până la 3000 persoane și cu îndstulare am mâncat și beut prăznuind „praznicul slobozenie”. Apoi după prânz s-au pornit jocurile românești și chiuituri din vechime rămase și au fost mare veselie până seara, apoi s-au despărțit cu mare dragoste fără a fi batăr ceva cârtire între românii noștri, adăugând „Vie Nația română”. Mulți contemporani au sperat că anul 1848, va putea fi un an epocal, dar curând iluziile s-au destrămat, optimismului și bucuriei luându-i locul deziluzia și amărăciunea. După Întâmplarea „crâncenă” de la Mihalț<2 iunie

⁴¹ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu. *Memorialistica revoluției de la 1848*, Editura Dacia, 1988, p. 242–288.

⁴² E. Mihu, *Conica preotului Teodor Tolan din Murgești* (I) în „Cuvântul liber”X, nr. 35, 20 februarie 1998.

1848 n.ns.> unde soldații secui și gardiști din Aiud au ucis țărani români, nota: „asta-i frățietate mestecată cu sânge”, pentru ca aflând de execuțiile militare de la Șieu, Petelea, Săcal, Urisiu de Sus, să scrie: „libertatea s-a publicăluit, însă pentru români numai pe hârtie au rămas, iară o jale de tot schimonosită, câte pacoste, câte execuții asupra românilor fără vină nu le poate scrie condeiu, destul că au urmat cele mai groaznice tiranii... Și din nou, după întâmplările sângeroase de la Luna<septembrie 11-13 1848> unde au fost uciși români care au refuzat să se supună recrutării ordonate de la Pesta, fără consimțământul împăratului, nota sarcastic: „Frumos lucru, adevărată frățietate „Consemnând” și „mișeliile” de la Tg.-Mureș, ca și spânzurarea <în 12 octombrie 1848 n.ns.> a tribunului Vasile Pop, fiul preotului din Nazna, întâiul „mucenic al neamului roman”. Le însoțește o reflecție amară: „săracă țară ce ai ajuns în timpul libertății”.

În aceste excese și acte de violență, mulți români se înrolează în Regimentul II de graniță Năsăud, la chemarea locotenentului-colonel Urban, consemnând amploarea fenomenului scrie în a sa „Cronică”: „Începură a cure sate și popoare nenumărate din toate părțile, din toate comitaturile prin pregiur ca norul, între cari de pre unele locuri și sași, ba și unguri.”

Va face referire și la jefuirea curților domnești în luna octombrie-noiembrie 1848, de către români, relatând că în 5-7 noiembrie țărani români „au jăfuit oamenii curțile toate la Ieci, la Falfalău, Hotmureș, Măierău.

Menționează apoi ciocnirile militare de la Hodoșa, Șarpatoc, Sântioana, incendierea Reghinului de secui, a satului Petelea, dar și arderea cu care au fost învinuiți românii, Vințu de Sus, Zlatna și Aiudul, sătul de atâtea nenorociri va scrie: „Dee D-zeu ca să poci scrie de acu și ceva de pace, că doară e destul sânge până acu vărsat.”

Impresionantă este evocarea tragediei Prefectului Constantin Romanu-Vivu, comandantul Legiunii a XVII-a, care a paarticipat la dezarmarea populației maghiare din satele mureșene. Prins de

husarii secui <la sfârșitul lunii ianuarie 1849, 28-29 n.ns>, el a fost ucis împreună viceprefectul Ștefan Moldovan <protopopul gr. catolic a Fărăgăului>, în hotarul localității Sângiorgiu de Mureș. Apoi a tragediei unor întregi comunități românești supuse barbariilor și jafurilor comise de „trupele de vânători” <vadás csápot> care au ucis zeci de locuitori din localitățile Ibănești⁴³, Hodac⁴⁴, Cașva⁴⁵, Rușii Munți⁴⁶, Morăreni⁴⁷ și Dumbrava⁴⁸, iară „ticăloșii care au rămas în viață nu cutează a se apropia către sat ci prin munți și crăpăturile pământului se chinuiesc, flămânzesc”, scrie memorialistul, rămas cu credința în Dumnezeu „Doamne nu ne lepăda până în sfârșit”.

Remarcabil a surprins Ștefan Branea sentimentul de insecuritate, teama reciprocă, deopotrivă la români și la unguri „ungurii se înfrichează de cătanele române de prin vecini, iară românii noștri se înfrichează de unguri. Pe acest fundal al evenimentelor de la 1848-1849, apare figura aureolată a lui Avram Iancu, prefectul „cel prea viteaz”, simbol al demnității, bravurii și eroismului românesc „într-acesta mai mult decât în toți sperează nația română ca într-un bărbat eroic, vrednic de aducere aminte”.

⁴³ Elena Mihu, „Apel pentru cei morți”, p. 73–74; Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848–1849*, Cluj- Napoca, 1996, p. 139; vezi și *Revoluția transilvană de la 1848-1849. Date, realități și fapte în documentele bisericești ortodoxe 1848-1849*, București, 2011, p. 214–215.

⁴⁴ Elena Mihu, *op.cit.*, p. 75–83.

⁴⁵ *Idem*, p. 45.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 87–91; vezi și Ion Bolovan, Adrian Onofrei, *Revoluția de la 1848-1849 în zona regimentului grăniceresc. Contribuții istorice și demografice*, Cluj-Napoca, 2003, p. 196-197.

⁴⁷ Elena Mihu, *op.cit.*, p. 97–98, vezi și I. Bolovan, A. Onofrei *op. cit.*, p. 225-226.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 53-55.

S-au strecurat – spune Gr. Ploeșteanu – și unele inexactități în însemnările din „Cronică” dar numai când relatează fapte la care nu a fost martor și care nu le afectează autenticitatea⁴⁹.

Pe când era preot al satului Aluniș, completează *Protocolul pentru însemnarea morților pe sama bisericii neunite*.⁵⁰ Trecându-l la decedații din anul 1849 și pe: *Ștefan Tăpșan, pușcat împreună cu 29 români în dealul Luieriului de armata ungurească, fiind prins dar nu se știe pentru ce vină. Însmormântat în 24 februarie 1849, fără preot numai oamenii l-au astupat în pământ. Erau trecuți în Protocol și cei uciși din satele vecine; Febr(uarie) 22 și 23/(1 și 2 martie), 1849 s-au pușcat foarte mulți oameni la Rus (Rușii Munți n. n.) Murăreni, Dumbrava mai mulți de 100. Pentru cei din data de 22 s-a făcut o nouă precizare: Feb(ruarie) 22, 1849 la Seleoș (apa Zălăuașului n. n.) din jos de sat s-au pușcat prin unguri, 21 de oameni. A 3-a zi s-au îngropat fără clopote și preoți și coporșeu acolo. Toți căsătorii. Numai oamenii i-au astupat în pământ.*

Și însemnările de pe cărțile vechi românești descriu cele întâmplate în aceste sate. Pe filele unei *Psaltire* (Alba Iulia, 1651)⁵¹, dascălul Mihail Ladoși nota: *În anul 1853 am însemnat aici cum că în anul 1848 și 49 au fost crâncenă revoluție întră poporul din Transilvania și întră Ungaria, adecă români și unguri și nemți. Românii și cu nemții n-au biruit până n-au venit muscanu cu oastea lui. Tot în acei ani mai sus scriși am lăsat cășile cu tot ce ie în dânsle și am fugit prin păduri, Zăspadu vr[r] câteva zile tot pribeag am umblat de frica unguirilor, fiind ei cu armandia și pe la Rușii (Munți), au pușcat mulți bărbați nenumărați. Tot atunci au pușcat și pe Ștefan Tăpșan din Măierău (Aluniș n. n.), șinul (finul n.n.) nostru. Am scris în Magaro (Aluniș n.n.), 20 zile, oct(ombrie), 1853. Mihail Ladoși, învățătoriu. Pe un Antologhionul (Rîmnic,*

⁴⁹ Gr. Ploeșteanu, art. cit. p. 122-127.

⁵⁰ *Arhivele Naționale. Direcția Județeană Mureș, Colecția registrelor de stare civilă*, nr. 20.

⁵¹ Parohia Ortodoxă Rușii Munți.

1705)⁵² apare: *...făcut-au preoții rugăciune (în 1857 n.n.) pre acest loc (Podășel n.n.) întru odihna sufletelor creștinilor la număr 127 din aceste sate pușcați de unguri în timpul revoluției. Atunci au adus muscanii la noi în sat doi bouri pușcați în Bistra și Călimani.*

În Protocolul Cununaților⁵³ < coperta 2>, Ștefan Branea ne lasă o valoroasă însemnare, un fel de rezumat – o sinteză – a cronicii sale <cronică care din păcate s-a pierdut>:

„[1]849 revoluție groaznică în Ardeal și Ungaria. Iară după ce a o alergat ungurii toată armanda <armata> împărătească din Ardeal, după ce au fost vadas ceapatu <trupe de vânătoare> lui Jenei <József> pe la noi, au pușcat, jăfuit, omorât mai mult de o sută de oameni <subl. ns.>, apoi s-au dus aceștia, și au venit alții sub comanda căpitanului Nagyi Șandor, acestea au fost în luna lui aprilie [1]849, au șezut la Măerău <Aluniș> 15 zile, aceștia încă au jăfuit pe mai multe locuri oamenii, însă aici la noi n-au pușcat fără numai pre un nefericit din Solovăstru, și pe acesta la Hotmureș întră hotară în șanț.

Au dus 63 de feciori din Măerău cătane, între cari mulți însurați, întră ei <unii> s-au băgat de bună voie: frică mare a morții ca tribun <în legiunea a XVII-a a prefectului Constantin Romanu-Vivu>:/ și fratele meu Dănilă Branea. Întră ei au dus și români.

[1]849 Maiu 30 „au dus sutașul Paol Boldijar din garda națională din Măerău, 60 de oameni mai toți căsătoriți, între cari și 4 români toți căsătoriți.

[1]849, 19 Maiu, 1-2-3 ei au strâns cătane cu numărș foarte multe di pe toate satele și românești și ungurești, de la 18 până la 32 ani.

[1]849, 1 Aprilie, au dat Dieta un manifest prin care vestește exilată Casa Lotherinie Halsburgăla din Țara Ungurească și Ardeal,

⁵² Parohia Ortodoxă Dumbrava.

⁵³ ANDJ Mureș, *fond Colecția de registre de stare civilă-cununați*, nr. 1071.

și vestește republică, căreia presidente-i este Koșut Lajos, și așa împărat nu-i mai mult, nici poate va fi.

S-au vestit post miercuri după Rusaliile noastre și joi sărbătoare, pântru slobozenia de cătră casa împărătească. Acestea le-am ținut și noi, și avem poruncă ca în 3 dumineci și joi, să tragem clopotele și să facem slujbe pântru ca să nu poată veni dușmani străini în pământul nostru, adică muscalii. Adă-i Doamne!!!”

Cronica sa, continuă să rămână o sursă la care apelează istoricii revoluției de la 1848, și astăzi, imortantă fiind reeditarea ei⁵⁴ mărturia valorii ei, asigurându-i preotul din Aluniș, Ștefan Branea locul meritat între memorialiștii revoluției⁵⁵.

⁵⁴ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *op.cit.* p. 269-286

⁵⁵ Gr. Ploșteanu, *art. cit.*, p 127

Alexandru Ceușianu s-a întors să moară la Reghin. Activitatea publicistică și literară

Melinte ȘERBAN

Viața și activitatea lui Alexandru Ceușianu s-au întrepătruns strâns cu marile evenimente ce au frământat conștiințele în perioada interbelică și postbelică, lăsând moștenire nu numai o operă durabilă, dar și o pildă de admirație și dragoste pentru locurile natale, pentru oamenii acestora, asemeni multor intelectuali transilvăneni. Despre opera sa ne-au rămas puține mărturii contemporane. Dacă, la un moment dat, era socotit omul care „*a creat o atmosferă nouă în acest oraș (Reghin), un ritm de viață mai vioi și mai harnic*”⁵⁶ sau „*un literat care, cu toate atacurile ce i se dau, va avea un loc de prestigiu într-o viitoare istorie literară a Ardealului*”⁵⁷, nu rare au fost clipele de uitare nedreaptă.

S-a născut la Reghin, la 24 mai 1898. Aici va urma clasele primare la vechea școală românească, apoi cursurile gimnaziului săsesc. Pleacă la Blaj pentru a urma liceul. În anul 1917 absolvă cursurile liceale și se înscrie, găsindu-ne în plin război mondial, la Academia Militară de la Moedling. Se vede că nu prea l-a atras viața cazonă, fiindcă, la sfârșitul războiului, abandonează Academia și se înscrie la Facultatea de Științe Juridice din București. Totuși, ceva din viața militară îl va marca toată viața și aceasta va fi disciplina și ținuta ireproșabilă, dublate de sentimentul valorii. Își ia licența în drept în 1920, iar doi ani mai târziu își susține și teza de doctorat la Universitatea din Cluj. Se reîntoarce în orașul natal,

⁵⁶ Alexandru Moldovan, în *Credința*, Reghin, 1933, nr. 2, p. 3.

⁵⁷ Nicolae Albu, *Însemnări literare și pedagogice*, Târgu-Mureș, Tip. „Ardeleana”, 1935, p. 29.

unde profesează avocatura, activează în cadrul Despărțământului ASTREI, ca unul dintre primii membri. Imediat după război scrie poezii, proze scurte și colaborează la revistele reghinene și la cele din țară. Începe să fie cunoscut și apreciat. Face parte din principalele cadre ale ASTREI, ale Societății Tinerimii Române, conduce două decenii, ca președinte, Societatea culturală a micilor meseriași, iar în 1931 pune temelie, printre primii din țară, Căminului de ucenici, unde muncește cu osârdie pentru educarea tinerelor vlăstare, fără nici o remunerație. În 1928 este ales deputat în Cameră și membru al Comisiei parlamentare de politică externă. În același timp, Alexandru Ceușianu publică mult pentru un om ocupat în atâtea funcții: Zaharia Stancu îi face o selecție de poezii în Antologia poezilor tineri, în 1934, apoi, în 1935, Octavian Șireagu îl include cu un portret poetic în Noua lirică ardeleană; îi apar lucrările dramatice: „Epistola albă”, Reghin, 1934, „Craiul Munților”, Brașov, 1936; studiul istoric „Vremuri de osândă”. Revoluția din 1848 – 1849 din perspectiva unui oraș ardelenesc, Brașov, 1934, romanul Cremene, Sighișoara, 1940. I se joacă mai multe piese de către trupe de prestigiu, este apreciat ca dramaturg de regizori, actori și critici.

În 1940, vremuri barbare îl alungă în refugiu la Sibiu, de unde se întoarce în toamna anului 1944, imediat după eliberarea Reghinului. Încearcă să se integreze, acomodându-se noilor condiții: reface trupa de teatru, traduce din literatura sovietică, se apropie de tinerii muncitori. Îi este însă tot mai greu. În 1949 părăsește avocatura și devine profesor la școala de ucenici mecanici forestieri. Dar nici aici nu poate sta mult. La înființarea Regiunii Autonome Maghiare, în 1952, este supus unei cercetări continue și îndelungate, fără însă a i se putea aduce mari învinuiri ca celorlalți scriitori și intelectuali reghineni. De aceea, pleacă definitiv la Sibiu, ocupându-se de acum înainte numai de scris. I se mai publică sporadic câte ceva, dar prea puțin, iar în martie 1952 este exclus dintre membrii Uniunii Scriitorilor Români pentru inactivitate literară. Forurile în drept ori nu-i răspund la multele memorii, ori

când o fac, vorbesc de „neputința transfigurării artistice”, „limbaj arhaic”, „didacticism” nepotrivit cu vremurile noi⁵⁸. A pătimit și el alături de mulți alți scriitori români neacceptați de noul regim comunist. Se stinge din viață la 17 ianuarie 1970.

Alexandru Ceușianu e prezent în presa vremii cu studii și articole politice, economice și sociale, îndeosebi în revistele *Societatea de mâine* și *Țara Bârsei* ori săptămânalul reghi-nean *Sămănătorul*, publicistică apreciată în epocă de cronicarii vremii datorită intransigenței, înaltei conștiințe civice și, nu în ultimul rând, dorinței manifeste de schimbări în viața socială românească. Bazate, în mare parte, pe observații și constatări proprii, acestea puneau în discuție racilele sociale, politicianismul exacerb și steril⁵⁹, degradarea mediului social, pauperizarea, în ultimă instanță, soarta sistemului capitalist. Spre deosebire de alți publiciști, Alexandru Ceușianu nu se limita doar la observații pertinente, ci

⁵⁸ *Memoriu*; înaintat C.C. al P.M.R., la 24 ianuarie 1961, în mss. la subsemnatul; Editura Tineretului către Alexandru Ceușianu. Adresa nr. 620 din 2 februarie 1968 și comitetul de Stat pentru Cultură și Artă. Consiliul Teatrelor. Adresa nr. 235 din 7 martie 1968.

⁵⁹ Alexandru Ceușianu a publicat câteva critici ascutite la adresa politicianismului contemporan, lată un exemplu din articolul *Orizonturi spirituale*, publicat în revista clujeană, *Societatea de mâine*, 1934, nr. 1 – 2, p. 24: „Politicianismul, care pentru lumea naiva îmbracă haina de dreapta și atotsalvatoare virtute de stat, a absorbit ca o formidabila ventuză toate mințile și energiile creatoare”. Și mai departe: „în apoteoza demagogică s-au eclipsat toate celelalte rosturi sufletești. Creația artistică a fost coborâtă la rangul unei deprinderi instructive pentru minori, iar cultul gândirii este lăsat în grija școlarilor, educați de profesori gripați și divizați între ei de dihonie politică. În apele politice s-a statornicit legea gravitațională: elementele ușurele plutesc la suprafață, iar cele de calibru mai greu dispar la fund. De pretutindeni își ridică glasul epigonii mesianici și falșii salvatori ai nației, pentru a se îndepărta din ce în ce de etica spirituală”

căuta soluții, propunea variante, cu exemplificări din viața altor țări, chiar a altor sisteme sociale⁶⁰. Observând că „*prea sunt grozave deosebirile sociale între deținătorii bunurilor și cei avizați la efortul de muncă*” îndeosebi în timpul crizei economice, o dovadă de altfel că „*s-a stins limita capacității de organizare a sistemului pur capitalist*”, el propune „*o nouă concepție economică*”, prin care să se realizeze naționalizarea tuturor resurselor generatoare de producție, bineînțeles, în limitele statului burghez. În acest caz - comentează Alexandru Ceușianu – „*munca ar deveni o funcție socială și s-ar putea porni fără frică la industrializarea unei țări care în forma ei actuală – ca țară agricolă – este cumplit lovită în toate așezările ei existente*”⁶¹. Ceea ce ar impune trei elemente dominante: „*munca recunoscută drept o funcție socială, producția pusă sub controlul strict al statului și mijlocul de schimb garantat de contribuția colectivă*”⁶². Alexandru Ceușianu vine astfel cu idei îndrăznețe în epocă, găsind „*noi orizonturi puținței de evoluție a omenirii*”, în condițiile când „*capitalul s-a dovedit la toate popoarele și în toate ocaziunile eveniment hrăpăreț, laș și trădător*”⁶³.

Alexandru Ceușianu a fost și un bun organizator, nu numai de societăți, cămine și asociații, dar și la conducerea unor gazete. I-a ajutat pe tinerii reghineni în editarea revistei *Credința*, dar a și condus, o vreme, săptămânalul *Sămănătorul*. După îmbolnăvirea poetului Simeon Rusu, prin anii 1930, într-o vreme de puternică recesiune economică, va încerca să slujească gazeta la înălțimea înaintașilor. Va scrie majoritatea articolelor politice și notele despre acțiunile culturale, artistice ori administrative. Dar, din lipsa

⁶⁰ *Conștiința de stat*, Societatea de mâine, 1928, nr. 9 din 15 mai.

⁶¹ *Etatizarea producției și Mijlocul de schimb*, Brașov, Tip. „Unirea”, 1933, p. 4.

⁶² *Ibidem*, p. 13.

⁶³ Ioan Chiorean, *Alexandru Ceușianu*, Reghinul cultural, II, 1990, p. 122.

fondurilor, Sămănătorul intră în agonie sfârșind în polemici sterile cu cealaltă foaie reghineană, Glasul poporului.

Cu toate acestea, Alexandru Ceușianu rămâne un publicist de seamă al Reghinului⁶⁴.

Poezia publicată în *Țara Bârsei, Gândirea, Gând românesc, Azi, Societatea de mâine, Viața românească, Jar și slovă, Progres și cultură* i-a fost apreciată pentru versurile impregnate de un suflet cald, vibrând de sensibilitate și nostalgie, multe fiindu-i reținute în antologiile epocii, fără însă să și le poată aduna într-un volum. În general, opera sa atestă un pronunțat sentiment al istoriei prin formația sa intelectuală în orașe ca Reghin și Blaj. Atât narațiunea istorică *Vremuri de osândă*, cât și piesele de teatru *Craiul Munților*, *Iobagii* sau *Vălvătaia*, refac în planul artei momente ale istoriei poporului român, nu neapărat dintr-o dorință de evadare din cotidian, cât pentru a găsi fapte, figuri umane și valori care să ajute la acea lucrare a unirii spirituale a neamului, să țină în permanență treze conștiințele.

*Vremuri de osândă*⁶⁵ se bazează pe izvoare istorice, cărți, manuscrise germane ori mărturii orale și recompune istoricul

⁶⁴ Vezi: Floarea Sălăgean, periodicul reghinean „*Sămănătorul*” (1925–1938), în „*Reghinul cultural*”, II, 1990, p. 71-76.

⁶⁵ *Vremuri de osândă. Revoluția din 1848/49 din perspectiva unui orașel ardelenesc*, Brașov, Tip. „Unirea”. Extras din revista Țara Bârsei. Alexandru Ceușianu a consultat și manuscrisele unor memorialiști sași 1.) Geschichte, Saechsich Reghens in den Jahren 1848 und 1849, An den Faden seiner personlichen Erblnissen dargestellt, von Martin Emmrech, Burger in Saechsich - Reghen. (Istoria Reghinului Săsesc din anii 1848 și 1849. Firul experiențelor personale prezentate de Martin Emmrech, cetățean din Reghinul Săsesc); 2.) Meine Erlebnisse am 1 und 2 November 1848, von Daniel Iosif Schuller (Experiențele mele din 1 și 2 noiembrie 1848); 3.) Erlebnisse aus dem Feldzuge gegen die Insurgenten während dem Kriege in Siebenbürgen im Jahre 1848/1849" von Samuel Elsen aus Saechsich-Regen (întâmplări din campania militară împotriva insurgenților în războiul din

evenimentelor ce au marcat orașul Reghin și împrejurimile în Revoluția de la 1848. Ceușianu narează faptele, dramatice prin ele însele, cu simplitate, cu artă, iar în finalul studiului, publică pentru prima dată, în extenso, Cronică evenimentelor din anii 1848 – 1849, scrisă de protopopul Ștefan Branea din Măierău (Aluniș), un document zguduitor, texte de o mare putere sugestivă, în fapt mărturii contemporane asupra evenimentelor revoluționare petrecute în Reghin și în satele din jur. Vremuri de osândă se structurează mai puțin ca o istorie propriu-zisă a evenimentelor ce-au marcat anul revoluționar 1848, și totuși este istorie. Mai adevărată decât orice istorie tradițională. Este plină de omenesc, de prezența permanentă a omului, cu ideile, trăirile și suferințele lui. Este, în fond, o povestire încărcată de dramatism, în fraze scurte, abrupte, așternute pe hârtie de pana scriitorului, a dramaturgului, care știe să exploateze situațiile tragice ori unduirile de liniște, dintr-o răsuflare, fără a face mereu apel la documente, dar respectând adevărul istoric. Chiar și titlurile capitolelor evită tradiția. Ele sunt ale unui scriitor: *Uniunea, Se tulbură apele, Volbura, Curge sângele, Vin secuii!, Jaf și devastare, Vălvătaia* etc. Scrisă la Reghin, Alexandru Ceușianu și-a încheiat cartea, la 15 iunie 1934, cu un dur, dar adevărat avertisment: „*Anii s-au perindat de-atunci, plinind decenii de pacinică refacere. Ranele s-au încorțosit, suferințele s-au uitat, crucile de lemn au putrezit.*

Numai șoapta de-nfiorare îl face pe om – când și când – să tresară din reverii și să intuiască logica Proniei, de-a dura, din jertfe și lacrimi, drepturi imprescriptibile”.

Poemul Craiul Munților a fost jucat la Teatrul Național din Cluj, în noiembrie 1936, iar pe urmă, cu mult succes, într-un lung turneu prin țară. Poate că buna primire⁶⁶ a fost asigurată de

Transilvania în anii 1848/1849); 4.) Cronică Johann Bürger 1848/1849 (Cronică anilor 1848/1849, de Johann Bürger).

⁶⁶ Olimpiu Boitoș, *Gând Românesc*, 1936, nr. 2, p. 132; Răpunzând unui prieten al dramaturgului, care-i cerea să intervină pentru a introduce

personajul central, Avram Iancu, văzut ca un erou ce-și conduce poporul la luptă pentru dezrobire națională. Portretul eroului se completează pas cu pas, în scene dramatice, unele transpuse din istorie, prin versuri răscolitoare, viguroase, cu puternice accente de revoltă, spre deosebire de cele din poezia lirică. Iată un exemplu grăitor:

„Tu, Doamne, fii-ne-un sfânt ocrotitor...
Ascultă rugăciunile, Stăpâne,
Ce le -nălțăm spre Tine... Dă-nc-un mâne
Mai vrednic de trăit... Vrem alt destin
Pentru urmașii noștri... Suferim
De prea mult timp în ocna milenară...
Vrem să scăpăm din jugul de ocară
Zdrobind cătușa noastră de rugină...
Vrem lege și dreptate... vrem lumina.
Fă ca din vatra munților să crească
Biruitoare... ginta românească⁶⁷.”

Celelalte poeme dramatice, *Iobagii* și *Vălvătaia*, oglindesc un alt episod din istoria noastră, răscola din 1784. Alte două piese au mai văzut lumina rampei: *Zestrea trecutului*, pusă în scenă de Ion Olteanu, fost elev al Reghinului, la Naționalul clujean, în refugiul

piesa în repertoriul Teatrului Armatei, actorul George Vraca îi răspunde că poemul Craiul munților „este o piesa bine scrisă și cu o temă interesantă. Am dat-o consiliului artistic s-o citească (Teatrul Armatei) și a fost primită cu căldură. Directorul teatrului, însă, care are obligația să reprezinte piese pe profilul Teatrului Armatei, deși a găsit-o – de asemeni – o piesă valoroasă, n-a putut-o înscrie în repertoriul teatrului, complectat deja cu alte piese cu caracter militar”. Iar în final: „Un lucru rămâne sigur! Domnul Ceușianu este un bun dramaturg – și-i păcat să nu fie jucat.”

⁶⁷ Alexandru Ceușianu, *Rugăciunea lui Iancu*, fragment din poemul dramatic „Craiul munților”, actul III, scena a V-a, p. 61.

său timișorean, în 1941, și *Soacra fără voie*, jucată la Reghin, sub îndrumarea autorului cu o trupă de amatori. Cu excepția primei, care a avut un frumos succes la premieră, piesele scrise ulterior, unele rămase în manuscris – *Poemul înfrățirii*, *Caritas*, *Păcală la colectivă* nu ating valoarea artistică a poemelor de inspirație istorică, lipsindu-le un adevărat conflict dramatic.

Alexandru Ceușianu ne-a lăsat și o importantă operă epică, într-o cronică din 1940, Mihai Beniuc așază romanul *Cremene* într-o serie aparte, socotindu-l deosebit de toate lucrările închinat primului război mondial, pe considerentul că autorul nu e preocupat nici de relatarea unor fapte de arme, nici de scrutarea unor conștiințe în întâlnirea lor cu moartea. Simțind vâltoarea evenimentelor ce vor urma, Ceușianu și-a îndreptat atenția spre război pentru a găsi și aici fapte și oameni, exemple demne de urmat. *Cremene* este de aceea un roman eroic și tocmai în acest permanent suflu eroic sălășuiește marea forță a scrierii, inegal valoric, dar cu „pagini atât de admirabil scrise, cu atâta putere sugestivă în tablouri de o copleșitoare pregnanță, încât poate face mândrie oricărui scriitor”⁶⁸. El excelează în descrierea situațiilor, în creionarea grupurilor, lăsându-ne „o carte de prețioasă afirmare epică”⁶⁹ cu „excepția a câteva, rare, expresii de vocabular și sintaxă – scrie același Perpessicius la apariția volumului – specifice provinciei de dincolo de munți, romanul domnului Alexandru Ceușianu e scris într-o limbă susținută, elegantă, literară, presărată cu ingenioase și foarte cumpătate metafore și mai ales cu vigoarea și ritmul, pe care o astfel de dramatică povestire le cereau”. În mănuierea dialogului, romanul *Cremene* rămâne astfel o lecție de patriotism, cu eroi luați din legendele noastre populare. Este un roman „de cult” – după expresia sintetică a lui Eugen Lovinescu – de ucenicie în patriotism, dreptate, cinste și

⁶⁸ *Meșterul Manole*, București, 1957, p. 150.

⁶⁹ Perpessicius, *Opere*, 8. *Mențiuni critice*, București, Ed. „Minerva”, 1978, p. 400–401.

corectitudine, principii etice fundamentale ale poporului. La apariția sa, în 1940, romanul viza trezirea conștiințelor, urmărind un ideal, un țel pozitiv pentru care luptaseră secole de-a rândul generații întregi. Acesta e de fapt mesajul important lăsat de Alexandru Ceușianu posterității, iar dacă ceea ce spunea Perpessicius când definea istoria literară drept „*arta de a întreține candelă aprinsă la mormintele scriitorilor*” este nu numai o definiție admirabilă, dar și o poruncă a istoriei, atunci generațiile de azi suntem datorate să păstrăm permanent flacăra aprinsă pe mormântul lui Alexandru Ceușianu, care s-a întors, după multe urcușuri și coborâșuri, după multe umilințe, să moară în Reghinul natal, să odihnească alături de osemintele strămoșilor.

Contribuții bibliografice privitoare la Alexandru Ceușianu

Dimitrie POPTĂMAȘ

Cu greutate ne putem face astăzi o imagine cât de cât completă asupra vieții și activității cărturarului reghinean, Alexandru Ceușianu (1898-1970) care, o lungă perioadă de timp a acționat pe multiple planuri, îmbinând profesiunea de avocat cu activitatea politică și mai ales cu pasiunea pentru literatură, practicând toate genurile literare, de la exprimarea artistică în versuri de mare sensibilitate poetică, la schițe, nuvele, povestiri, romane cu tematică pretențioasă și de aici la dramaturgie. Concomitent cu aceste pasiuni el rămâne și un veritabil publicist al timpului. A colaborat la numeroase reviste între care *Viața Românească*, *Societatea de mâine*, *Azi*, *Gândirea*, *Țara Bârsei*, *Gând Românesc*, *Vremea*, etc, publicații de primă mărime ale culturii românești ca și la prestigioasele publicații locale

Credința (Reghin), *Progres și Cultură* (Târgu-Mureș), *Sămănătorul* (Reghin) ș.a.

Opera sa a rămas până în zilele noastre mai puțin cunoscută, ascunsă în paginile atâtor periodice, devenite și ele rare. Cele câteva contribuții biobibliografice, studii și articole ale unor merituoși cercetători mureșeni între care Melinte Șerban, Ioan Chiorean, Al. Matei, sunt departe de a ne dezvălui întreaga sa operă ca și viața sa zbuciumată frântă la apogeul puterilor creatoare de un război mondial, urmat de un regim în care scrisul a devenit o comandă subordonată unei politici totalitare.

Cu greu am izbutit să înmănunchiez într-o bibliografie o bună parte a scrisului său risipit în cărți și mai ales în presa vremii. Am elaborat această bibliografie dintr-o cerință de informare care să conducă la restituirea operei lui Alexandru Ceușianu în dimensiunile ei reale și la inițierea unor studii critice de valorificare a acesteia. Bibliografia nu are pretenția de exhaustivitate și nici nu este selectivă.

Bibliografie

I. CĂRȚI

Etatizarea producției și mijlocul de schimb. Brașov, Ed. „Unirea”, 1933. (Extras din *Țara Bărsei*)

Epistola albă. Comedie în două acte. Reghin, Librăria Nouă, 1934.

Vremuri de osândă. Revoluția din 1848-49 din perspectiva unui orașel ardelenesc. Brașov, Tip. „Unirea” S.A. [1935], 81 p. (Extras din *Țara Bărsei*)

Craiul Munților. Poem dramatic în patru acte. Brașov, Ed. Unirea, 1936. (Extras din *Țara Bărsei*)

Cremene. Roman. Sighișoara, Ed. „Miron Neagu”, 1940.

II. ÎN ANTOLOGII

Stancu, Zaharia. *Antologia poezilor tineri*. București, Fundația pentru literatură și artă --Regele Carol II”, 1934, p. 33-36.

Prezentare bio-bibliografică și poeziile: *Copila mea, Mă tem, Desnădejde, lamă istovită*. Preluări din: *Viața Românească, Azi și Gândirea*.

Șireagu, Octavian. *Noua lirică ardeleană*. Cluj, Institutul de arte grafice, 1935.

III. IN PERIODICE

A. LITERATURA

Copila mea. [Poezie], în *Viața Românească*, XXV, nr. 1, 15 ian. 1933, p. 26.

Isuse. [Poezie], în *Țara Bârsei*, V, nr.3, mai-iunie, 1933, p. 276.

Voi anta rut. [Povestire], în *Țara Bârsei*, V, nr.5, sept.-oct. 1933, p.445-451;

Jar și slovă, I, nr.2, mai 1937, p. 8-14. *Privesc*. [Poezie], în *Țara Bârsei*, V, nr.5, sept.-oct. 1933, p. 452.

Epilog. [Povestire], în *Țara Bârsei*, VI, nr. 1, ian.febr. 1934, p. 78-55.

Castelul [Poezie], în *Progres și cultură*, II, nr. 7, sept. 1934, p. 41.

Schitul. [Poem], în *Progres și cultură*, II, nr.8, oct. 1934, p.36-38.

Trandafirii. [Schiță], în *Progres și cultură*, III, nr. 3, mart. 1934, p. 22-25.

Buzele tac. [Poezie], în *Gând Românesc*, III, n. 3, mart. 1935, p. 161.

Povestea unui fapt divers, [Nuvelă], în *Gând Românesc*, nr.8, dec. 1933, p. 387-401.

Victima, [Povestire], în *Progres și cultură*, III, nr. 4, 1935, p.30-31; nr.5, p. 28-31.

Craiul Munților. Poem dramatic, în *Țara Bârsei*, VII-VIII, 1935-1936, VII, nr. 3, mai-iun. 1935 (Actul I); nr.4, iul.-aug. 1935 p. 360-373 (Actul II); nr. 5, sept.-oct. 1935, p. 482-495 (Actul III); nr. 6, nov.-dec. 1935, p. 383-594 (Actul III, continuare); nr. 1, ian.-febr. 1936, p. 54-64 (Actul III, continuare); nr. 2, mart.-apr. 1936, p. 169-179. (Actul IV)

Câmp de luptă; Pe-un soclu [versuri], în *Progres și cultură*, IV, nr. 7-8, sept.-oct. 1936, p. 35-36.

Destin. [Schiță], în *Azi*, nr. 21, 1936.

Deșertăciuni, Codru, [Versuri], în *Jar și slovă*, I, nr. 7/8 oct.nov. 1937, p. 24.

Reîntoarcerea. [Poezie], în *Țara Bârsei*, IX, nr. 2, mart.-apr. 1937, p. 170-171

Petiția. [Piesă radiofonică într-un act], în *Jar și slovă*, nr. 1, 1937, p. 12-20.

Și clipele. [Poezie], în *Țara Bârsei*, IX, nr. 3, mai-iun. 1937, p. 263.

1918. [Poezie], în *Gând Românesc*, VIII, 1940, nr. 1-4, ian.-apr. 1940, p. 1.

Indurare. [Poezie], în *Gând Românesc*, VIII, 1940, nr.1-4, ian.-apr. 1940, p. 1.

Roata. [Poezie], în *Vremea*, XIII, nr. 597, 6 apr. 1941, p. 7.

Tu; Cântare. [Versuri], în *Vremea*, XIII, nr. 600, 11 mai 1941, p. 7, 8.

Implorare. [Poezie], în *Vremea*, XIII, nr. 605, 15 iun. 1941, p. 1.

De dincolo, [Poezie], în *Vremea*, XIII, nr. 608, 6 iul. 1941, p. 5.

Fluieru. [Nuvele], în *Vremea*, XIV, nr. 650, 31 mai 1942, p. 9.

Paza; Ceas dârz, [Versuri], în *Vremea*, XIV, nr. 653, 21 iun. 1942, p. 3.

B. STUDII ȘI ARTICOLE

Pacea, în *Sămănătorul*, II, nr. 2, 7 ian. 1926 *Veleatul cârmuirii liberale*, în *Sămănătorul*, II, nr. 11, 11 mart, 1926.

Basarabia, în *Sămănătorul*, III, nr. 9, 15 mart. 1927 *Tâlcuri din cartea legii*, în *Sămănătorul*, III, nr. 7, 24 febr. 1927; 5 aug. 1927.

Curțile militare de judecată, în *Sămănătorul*, III, nr. 7, 24 febr. 1927; nr. 22, 5 aug. 1927.

Tratativele româno-germane, în *Societatea de mâine*, V, nr. 5, 15 mart. 1928, p. 106.

Latura politică a chestiunii optanților, în *Societatea de mâine*, V, nr. 6, 1 apr. 1928, p. 126-127.

Interviul lui Mussolini, [În legătură cu interviul acordat lordului Rothermere apărut în ziarul englez Daily Mail], în *Societatea de mâine*, V, nr. 7/8, 15 apr. și 1 mai 1928, p. 150-151.

În prada corbilor, în *Sămănătorul*, IV, nr. 9, 5 apr. 1928 *Sub flamura unirii*, în *Sămănătorul*, nr. 10, 15 apr. 1928, 6 mai 1928, în *Sămănătorul*, IV, nr. 1 K 25 apr. 1928 *Conștiința de stat*, în *Societatea de mâine*, V nr. 9, 15 mai 1928, p. 240-241.

Pastile apusului, în *Societatea de mâine*, V, nr. 12/13, 1/Î5 iul. 1928, p. 240-241.

Serbările cântului, în *Societatea de mâine*, V, nr. 1928, p. 292.

Supremația navală, în *Societatea de mâine*, VI, nr. 4, 1 mart. 1929, p. 51-52.

Ce am văzut în străinătate I-2, în *Sămănătorul*, IV, nr. 28, 15 oct. 1928; nr. 30, 5 nov. 1928.

Trup de stâncă, în *Sămănătorul*, VI, nr. 4, 1 apr. 1930.

Interimatul românesc, în *Sămănătorul*, VI, nr. 11, 7 iun. 1930.

Nu primește, în *Sămănătorul*, VI, nr. 23-24, 1 nov. 1930 *Simion Rusu. Flori de mai*. [Recenzie], în *Societatea de mâine*, VII, nr. 23-24, 1-15 dec. 1930, p. 417.

Pensionarii, în *Sămănătorul*, VI, nr. 27, 1 dec. 1930 76.

Năframa, în *Sămănătorul*, VI, nr. 29, 24 dec. 1930; nr. 1, ian. 1931.

Anul politic 1930, în *Sămănătorul*, VI, tir. 1, 1 ian. 1931 *Masca adevărului*, în *Sămănătorul*, VII, nr. 3, 20 ian. 1931 *Necazuri apăsătoare*, în *Sămănătorul*, VII, nr. 5, 10 febr. 1931.

Găinarii, în *Sămănătorul*, VII, nr. 7, 1 mart. 1931 *Republica Turcească*, în *Societatea de mâine*, VIII, nr. 5, 15 mart. 1931, p. 147-148.

Scandal în spiritul negru, în *Sămănătorul*, nr. 8, 18 mart. 1931.

Demisia guvernului G. G. Mironescu, în *Sămănătorul*, VII, nr. 9, 12 apr. 1931.

Alegători, votați lista P.N.Ț., în *Sămănătorul*, VII, nr. 11, 20 mai 1931.

Scrisoare deschisă către dr. Eugen Nicoară, în *Sămănătorul*, VII, nr. 12, 15 iul. 1931.

Întreitele zăgazuri, în *Sămănătorul*, VII, nr. 13, 20 iul. 1931.

Renașterea polonă, în *Societatea de mâine*, VIII, nr. 16/17, 1-15 sept. 1931, p. 308-309.

Dreptul la muncă, în *Țara Bârsei*, III, nr. 6, nov. 1931, p. 563-569.

Criza de partid, în *Sămănătorul*, VII, nr. 15, 1 oct. 1931
Răscrucea, în *Sămănătorul*, VII, nr. 17, 25 dec. 1931 *Etatizarea producției*, în *Țara Bârsei*, IV, nr. 2, mart.-apr. 1932, p. 180-183.

Să nu ne mai plângem, în *Sămănătorul*, VIII, nr. 1, 14 apr. 1932.

Hristos a înviat!, în *Sămănătorul*, VIII, nr. 1, 14 apr. 1932 *Din trecutul meșteșugurilor*, în *Țara Bârsei*, V, nr. 2, mart.-apr. 1933, p. 143-149.

Dorințele tinerei generații, în *Credința*, I, nr. 1, 16 apr. 1933, p. 2.

Pentru monumentul „Petru Maior”, în *Credința*, I, nr. 3, 16 mai 1933, p. 6.

Mijlocul de schimb, în *Țara Bârsei*, V, nr. 3, mai-iun. 1933, p. 249-257.

Domnule învățător! [Chemarea dascălului], în *Progres și cultură*, I, nr. 1, oct. 1933, p. 19-21.

Un poet al Câmpiei Ardelene [Simeon Rusul, în *Progres și cultură*, II, nr. 9, nov. 1934, p. 53-54.

Vremuri de osândă: Revoluția de la 1848-49 din perspectiva unui orașel ardelenesc [Reghin], în *Țara Bârsei*, VI, nr. 4, iul.-aug. 1934, p. 318-335; nr. 5, sept.-oct. 1934, p. 395-413; nr. 6, nov.-dec. 1934, p. 530-550.

Branca Ștefan. *Cronica evenimentelor din anii 1848-49 scrisă de protopopul gr. ortodox Ștefan Branca din comuna Maierău [Aluniș] I* [Publicată de Alex. Ceușianu], în *Țara Bârsei*, VI, nr. 6, nov.-dec. 1934, p. 551-559; VII, nr. 1, ian.-febr. 1935, p. 28-29

El, în *Sămănătorul* nr. 4, 10 apr. 1935.

Delavrancea și Coșbuc, în *Țara Bârsei*, X, nr. 4-6, iul. dec. 1938, p. 334-336.

Sonorități efemere [Menirea artistului], în *Vremea*, XIV, nr. 657, 19 iul. 1942, p. 1.

TEATRU în manuscrise

(Semnalate de I. Chiorean și M. Șerban) *Zestrea trecutului*. Dramă în trei acte. Teatrul Național din Cluj-Timișoara. Premiera a avut loc în 2 dec. 1941 în regia lui Ion Olteanu.

Iobagii. Piesă istorică în trei acte. Teatrul Național Cluj-Timișoara. Premiera a avut loc în anul 1941.

Limpeziri. Piesă de actualitate, 1960.

Poemul înfrățirii. Prolog și trei acte. Scrisă la Sibiu, 1961.

Soacra fără voie. Comedie în trei acte. Teatrul Muncitoresc din Reghin, 1947.

Zăpăcita. Teatru pentru copii. Teatrul de păpuși „Licurici” din Sibiu, stagiunea 1966/1967.

Caritas. Comedie în trei acte.

Ovidiu. Piesă dedicată exilatului de la Tomis.

Păcală la Bogata sau Păcală la colectivă. Comedie în trei acte.

Vălvătaia. Poem dramatic în versuri.

TRADUCERI

Smirnov, I. *Oameni ruși*. Teatrul Muncitoresc din Reghin, 1946. Trupă de amatori, în regia traducătorului.

Tolstoi, L. *Învierea*. Traducere și dramatizare. Radiodifuziunea română, 1950. În regia lui Mihai Zira (Teatrul Studio).

Pușkin, *Boris Godunov*. Teatrul Muncitoresc din Reghin, 1946. Trupă de amatori. În regia autorului.

REFERINȚE

Sărbătorirea d-lui deputat Dr. Alexandru Ceușianu.

Banchetul de sâmbătă seara – Discursurile admiratorilor -răspunsul emoționant al sărbătoritului, în *Credința*, I, nr. 2, 1933, p. 3.

Albu Niculae. *Alexandru Ceușianu*. Vremuri de osândă, în *Progres și cultură*, III, nr. 1, ian. 1935, p. 22 (Recenzie).

Cantemir, Ion. *O piesă binevenită: Craiul munților*, în *Țara Bârsei*, IX, nr. I, ian.febr. 1937, p. 71-72.

Netea, Vasile. Vremuri de osândă, în *Glasul Mureșului*, nr. 6, 6 ian. 1935 Chinezu, Ion. *Alexandru Ceușianu; Vremuri de osândă, În Gând Românesc*, III, nr. 2, feb. 1935, p. 124-125.

Nicoară, A. *Alexandru Ceușianu. Cremene*, în *Jar și slovă*, III, nr. 1/4, 1940, p. 56-57 (Recenzie).

Predescu, Lucian. *Enciclopedia Cugetarea*, București, Ed. Cugetarea-Georgescu Delafras, 1940, p. 186.

Netea, Vasile. *Un scriitor provincial*, Alexandru Ceușianu, în *Vremea*, XII, nr. 629, 30 nov. 1941, p. 8.

Lucrețiu, Victor [Vasile Netea]. *Teatrele din provincie*. Teatrul Național Cluj-Timișoara: Zestrea trecutului de Alexandru Ceușianu, în *Vremea*, XIII, nr. 631, 11 dec. 1941, p. 7.

Ș[erban], M[elinte]. *Alexandru Ceușianu*, în *Vatra*, XII, nr. 9, 20 sept. 1982, p. 5.

Chiorean, Ioan. *Alexandru Ceușianu*, în *Reghinul Cultural Studii și articole*, Vol. 2, 1990, p. 121-125.

Șerban Melinte. *Alexandru Ceușianu – personalitate de seamă a Reghinului*, în *Gazeta Reghinului*, IX, nr. 5, 1988, p. 1.

Matei, Al. *Statuie în mișcare* (dedicație lui Al. Ceușianu), în *Gazeta Reghinului*, IX, nr. 5, 1998, p. 1.

Indice de nume

A

Adam Țiganul.....	100
Ajtai.....	122
Albert György.....	110
Albu, Nicolae.....	147
Alexandru cel Mare.....	104
Almășanu, N[icolae].....	109
Angel, Dimitrie.....	98
Anton, Ioan.....	117
Anton, Nicolae.....	117
Anton, Vasilie.....	117
Avacomovici, Pavel.....	100
Axente.....	93, 96

B

Badie, Dumitru.....	116
Badie, Nichiforu.....	116
Baldacci.....	51
Balint, Mihai.....	121
Banc, Toma.....	123
Bancu, Florea.....	115
Bánffy.....	48
Bani Ion.....	101
Bányai Carolina.....	65
Bardoși.....	69
Barîțiu.....	88
Barîțiu, Gheorghe.....	74
Bărnățiu, Simion.....	74, 125
Bătrâneanu.....	64, 91
Bem.....	52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 62, 68, 71, 73, 88, 90, 93
Beniuc, Mihai.....	139
Bertleff, Ioan.....	69

Berzenczei, Ladislau.....	17, 34
Berzenczey.....	45, 47
Berzenczey Ludovic.....	34
Berzenczey, Ladislau.....	23
Berzenczey, Ladislau.....	44
Berzentzey.....	70, 85
Betzmann.....	44, 46
Bocskor Misi.....	98
Bocșan, Nicolae.....	126
Bodia, Gregoriu.....	116
Boer Elek.....	93, 97
Boer, Mihail.....	101
Bogu, Vasiliu.....	117
Boilă, Costan.....	117
Boilă, Gavril.....	117
Boilă, Ilarion.....	117
Boilă, Ilie.....	117
Boilă, Sofia.....	117
Boldijar, Paol.....	130
Boldizsár.....	64
Boldizsár Pavel.....	57
Bondrea, Georgiu.....	115
Bondrea, Giorgiu.....	116
Bondrea, Ioan Nicolae.....	117
Bondrea, Mihail.....	117
Bondrea, Petru.....	116
Bondrea, Simion Ștef.....	116
Bondrea, Toaderu.....	116
Bonta Petru.....	83
Bomemisza.....	18, 19
Boșca, Petru.....	115
Brancovan.....	64
Brancovan, Iosif.....	87
Brancovanu, Iosif.....	109
Brancovean.....	91

Brancovean, Iosif.....	88, 118
Brandel, Ioan	69
Branea, 61, 63, 78, 126	
Branea, Agaftia.....	100, 110
Branea, Berta.....	111
Branea, Daniil	103, 104, 123
Branea, Dănilă	130
Branea, Elina	100
Branea, Elisaveta.....	111
Branea, Gavriil	120, 122
Branea, Gavril	100, 102, 104
Branea, Grigore	104
Branea, Grigoriu	113
Branea, Ioan	110, 121, 122, 123
Branea, Ioan Ilea	123
Branea, Ioan Tamaș	122
Branea, Ioane	122
Branea, Ioanne	121
Branea, Iuliana.....	111
Branea, Iulius.....	110
Branea, Maria	110
Branea, Mihăilă	121
Branea, Moise	102
Branea, Petrișor	122
Branea, Petru.....	122, 123
Branea, Răfăla	110
Branea, Simion	122
Branea, Simion Avraam.....	123
Branea, Ștefan... 60, 74, 99, 100, 103, 104,	
105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 119,	
124, 128, 130, 131, 137, 145	
Branea, Ștefan	99, 125
Branea, Teodor..... 100, 101, 104, 121, 123	
Branea, Teodoru.....	121
Brania, Ioanu Tamaș	114
Brania, Ionu Ilea	114
Brania, Petru	114
Brania, Petru Ichim	115
Brania, Petruț	115
Brania, Toaderu	115
Brania, Toaderu Ilii.....	115

Brătianu, Ioan I. C.	72
Brătianu, Ion I. C.	41
Brâncoveanu, Iosif.....	111, 124
Bucur, Ioan	105
Bui, Chirilă	114
Buiu, Avraam	122
Buiu, Chiril	122, 123
Burger, Ioan	68, 69
Buta, Ignat	114
Butnar, Ioniță	70
Butnar, Simeon.....	70

C

Cantemir, Ion	147
Carol II	141
Câmpenu, Ioane	114
Ceușianu, Alexandru	7, 9, 10, 74, 99,
132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140,	
141, 146, 147, 160	
Chețian, Simeon	65
Chinez, Ion	147
Chiorean, I.	146
Chiorean, Ioan	9, 141, 147
Chirilă	101
Cioată, Cimeon	116
Cioată, Demetriu	117
Cioată, Ignat	116
Cioată, Mihaiu	117
Cioată, Nechita	115
Cioată, Niculă	115
Cioată, Petru	116
Cioată, Vasilie	117
Ciuma Marți	124
Cîmpeanu, Ștefanu	120
Clocovean	86
Cornea, Demetriu	118
Cornea, Dimitrie	88
Cornea, Ioan.....	100, 101, 103
Cornea, Leon.....	98, 104
Cosbuc, Gh.	72
Costin, Ioanica.....	120

Costinu, Ștefanu	114
Coșbuc, George	146
Cracia, Filipu	116
Crișan	48
Crișan, Mihail	106, 111
Csáky László	98
Cumpenu, Georgiu	114

D

Déesy Alexandru	40
Delavrancea	146
Dezsőffy	37
Dezsőffy, Carol	36
Dima, Ion	101
Dobay	71
Dobozi, Milandolina	9
Dochița	102
Dorschner	24, 32, 44
Dragomir, Silviu	8
Dumbravă, Chirii	78
Dumbravă, Chiril	126
Dumbravă, Kiril	103

E

Elsen	64
Elsen, Samoilă	26, 59, 63, 72
Emanoil, Lazar P.	82
Emmrich	35
Emmrich Martin	67
Emmrich, Martin	29, 41, 72

F

Farago, Ilie	81
Fechetici, Ioan	109
Ferdinand	18, 45, 49, 51, 74, 75, 77, 80, 107
Ferdinand I.	75, 90
Fogarasi Demeter	81
Fogarasi, Dimitrie	80
Foy, Ioan	69

Francisc Iosif I	113
Fritsch, Iosif	69
Fritsch, Samoilă Traugott	13
Fritsch, Toma	13, 26, 69
Fulea, Mihail	110
Fulea, Moise	104

G

Gál Boldizsár	95, 97
Gedeon, Joseph	43, 44, 45, 46, 49, 50, 86
Gherman, Floarea	117
Gherman, Ghrigoriu	117
Gherman, Iacob	117
Gherman, Simion	115
Gherman, Trifan	115
Ghermanu, Gregorie	116
Ghermanu, Ioanu	116
Ghermanu, Simion	116
Glaeser	49
Godunov, Boris	146
Gorgei	73
Gorog Fira	64
Görög, Fira	91
Gorog, Petre	69
Grama, Ana	119
Grigorie	101
Grotenhjelm	71
Grottenhielm	97
Gunesch, Ioan	69
Gunesch, Martin	25, 69
Györfy	48
Györfi	33
Gyulai	66

H

Haller Ignat	83
Haller Lai	83
Haltrich, Simeon	69
Hancu, Ana	9
Hărșan, Dumitru	64

Heidte	91
Hellwig, Carol.....	13, 29, 69
Hodoşi, Irimie.....	103

I

Iancu	87, 89, 93, 96
Iancu, Avram.....	21, 61, 128, 138
Ichim Stefanu.....	120
Ichim, Vasilie.....	124
Ichimu, Ştefan.....	115
Înţe, Peter	122
Iosif, Francisc.....	51, 68, 71, 89
Iosif, Francisc I.....	90
Irimia	101
Irina	110
Isaic, Mafteiu.....	124
Isavago	126

J

Jakab Alexe	46
Jelačić, Josip	19, 20
Jellasich	79
Jellaşich	81
Jenei	95
Jenei Iosza.....	108
Jenei, József.....	130
Jeney	57, 58, 59, 64
Jifcovici	45
Jigmond, Mihai.....	124
Jigmond, Minea	121
Jude, Ioniţă	115
Jude, Maximu	114
Jude, Mihail.....	124

K

Kadaru, Costanu.....	114
Kadátsi, Francisc	70
Keintzel, Ioan	69
Kemény.....	40
Kemény Farkas.....	17

Késmárki.....	97
Kessel.....	72
Kinn	41, 49
Kolosi.....	83
Konderth.....	47
Konderth, Ioan.....	42
Kontal Zaharie	90
Kossuth Lajos	18, 20, 22, 23, 36, 47, 48, 52, 53, 55, 57, 96, 97, 131
Kossuth, Ludovic	12, 14, 51, 68, 70

L

Lacroix	45
Ladoşi, Ioan	101
Ladoşi, Maftei	114, 120
Ladoşi, Mafteiu	120
Ladoşi, Mihail	129
Latour	81
Lazar P. Em.....	84
Lazar, Moriş	122
Lazar, P. Emanuel.....	125
Lemberg	81
Lemen, Ioan	74, 76
Lemeni, Ioan.....	74, 75
Leon, Mircea.....	7, 8
Lorinczi	85
Lovinescu, Eugen.....	139
Lüders.....	97
Lupaş, Ioan.....	8
Lupu.....	59
Lupu, Leon	67
Lupu, Şerban	64, 91
Lupu, Toader	58, 59, 67
Lutsch, Ioan.....	43

M

Macskási Pál	92
Macskásy, Paul	58
Maer, Ion	101
Maier, Ilisie	78, 126

Maier, Ioan	63, 90
Maior, Petru	13, 27, 102, 145
Marinovici, Nicolae	36
Marișca	100
Marzloff	69
Mate Zaharie	103
Mate, Todor	103
Matei, Al.	141, 147
Matei, Zaharia	99, 108, 109, 110
Mathe, Nistoru	114
Matia	35
Mărian, Iacob	100
Mărina	100
Melinte, Șerban	147
Melzel	69
Melzel, Samoilă	13
Metternich, Klemens Wenzel von	11, 12
Micloș Vasile	66
Micloș, Costea	66
Micloș, Ion	66
Mihu, E.	126
Mihu, Elena	9, 99, 101, 102, 104, 107, 108, 109, 110, 113, 128
Mikó Imre	23
Mikó, Emeric	49, 50, 51
Miria, Cosma	116
Mirica, Ștefan	124
Moga, Vasile	102, 103, 104
Moldovan, Aron	66
Moldovan, Dimitrie	92
Moldovan, Isaia	126
Moldovan, Peter	9
Moldovan, Ștefan	62, 63, 88, 90, 91, 128
Moldovan, Vasile	22, 25, 105
Moldovan, Samson	105
Murășan, Costantin	115
Murășan, Gavrilu	115
Murășan, Ioaniță	120, 121
Murășan, Simion	122
Murășan, Teodoru	121
Murășanu, Ioniță	114

Mureșan, Sia	122
Mussolini	144

N

Nagy	64
Nagy Alexantru	57
Nagy Samoilă	46
Nagy Sándor	96
Nagy, Micloș	124
Nagy, Mihai	124
Nagy, Péter	124
Nagyi, Șandor	130
Nasta	63
Nastasia	104
Natea, Simeon	117
Nechiforu, Anton	116
Necurat, Ioan	115
Necurat, Iosifu	116
Necuratu, Ștefanu	116
Netea, Vasile	147
Netia, Iosifu	116
Nicoară, A	147
Nicoară, Eugen	145
Nicolae I al Rusiei	97
Nițu, Ioan	115

O

Olariul, Gabor	120
Oltean Ioan	120
Oltean Nonu	27
Oltean, Chirilă	100
Oltean, Ioan	120, 121, 122
Oltean, Ioann	120
Oltean, Nonu	39, 40
Oltean, Vasilica	122
Olteanu, Ioan lui Grrigor	115
Olteanu, Ion	146
Olteanu, Niculaie	114
Olteanu, Ursoaie	117
Oltian, Gregoriu	115

Oltian, Ionu	114
Oltianu, Vasilica	114
Onea Imbăruşi	104
Orendi, Mihail.....	13, 17, 29

P

Pál-Antal Sándor.....	9
Palmerston.....	71
Panga, Nicolae	124
Panga, Tanasie.....	124
Panovici, Nicolae	102
Papp, Ioan	111
Paschievici.....	73
Pascu, Ştefan	8
Paşcu, Cozma	116
Paşcu, Ilie	115
Paşcu, Nichiforu.....	116
Pavel.....	101
Păcurariu, Mircea.....	100, 108
Petru Bondrea.....	116
Petruţ, Florea.....	117
Petruţ, Gregoriu	116
Petruţ, Ignat	115
Petruţ, Samson.....	116
Petruţ, Vasilica.....	117
Ploeşteanu, Grigore.....	9, 99, 124, 129
Ploeşteanu, Grigore.....	111, 112, 129, 131
Pop, Chiril	103
Pop, Dumitru	103
Pop, Simeon	117
Pop, Simion	105
Pop, Vasile L.....	27
Popa, Traian	8
Popii, Vasilica	116
Popovici, Gregoriu	115
Popovici, Ioan	103, 115
Popovici, Ioane	118
Popovici, Ion	101
Popovici, Teodor.....	118
Popovici, Vasiliu.....	118
Popp Vasilie.....	81

Poptămaş, Dimitrie	140
Precub, Vasilie	120
Precub, Vasiliu	114
Predescu, Lucian.....	147
Prodan	96
Prodan, David.....	8
Puchner, Anton von	17, 21, 50, 51, 55, 56, 81, 88, 89
Pulszky, Francisc	71
Puşcatul, Ion.....	59
Puşkin.....	146

R

Rákóczi.....	29
Ranca, Ioan	10
Regius, Ioan	32
Riczko.....	92
Roman	91
Romanu-Vivu, Constantin ...	62, 63, 64, 88, 90, 91, 103, 127, 130
Roth, Elias	17
Rusu, Simeon	135, 145

S

Salmen, Franz	50
Samuel Traugot Fritsch	69
Sas Ghiurca Minea.....	120
Sas, Andriş	124
Sas, Ferent.....	121, 123
Sasu, Iacobi	116
Sasu, Simion	116
Sava, Georgie	78, 126
Savago, Josef.....	103, 126
Schaller.....	58, 59
Schrott	28, 29, 30
Schuller Ioan	47
Schuller, Daniel	36, 38
Schuller, Daniel Iosif.....	30, 32
Schurter	51
Sigmirean, Cornel.....	9

Sorlea, Simeon	117
Sovago Josef	78
Sovago, Josef	78
Stan, Iosif	109
Stancu, Zaharia	133, 141
Stoica, Mitrea	114
Stoica, Paul	78, 126
Stoica, Pavel	103
Stoica, Petru	114
Suca, Floria	124
Szabó	34
Szabó Ludovic	66
Szabó, Samoilă	13, 31, 32, 33, 66
Szarvadi, Ludovic	49

Ș

Șaguna, Andrei	74, 75, 76, 77, 88, 90, 105, 108, 109, 111, 113, 119, 120, 123
Șandor, Nechiforu	115
Șandru, Gregoriu	116
Șandru, Ioan	116
Șerban, Lupoae Fira	111
Șerban, Melinte	132, 141, 146
Șireagu, Octavian	133, 142
Ștef, Demetriu	117
Ștef, Simeon	116
Ștef, Tolomeia	117
Ștefan	81
Ștefu, Vasiliu	116
Șulea, Moisi	115

T

Tamási Joan	95
Tamașu, Toader	115
Tatarău, Ignat	116
Tatarău, Petru	116
Tatarău, Toderică	117
Tămaș Aron	83
Tăpșan, Ștefan	61, 95, 103, 108, 129
Tăpșanu, Georgiu	114

Tătaru, Hagău	121
Tătărău, Savul	116
Teleki Adam	80
Teleki Sándor	93
Timar, Gaciția	108
Timari, Georgiu	114
Toader	92, 94
Todea, Ștefan	117
Todericu, Vasiliu	116
Todia, Ștefan	117
Todirică, Ilie	117
Todor Branov[ici]	100
Tolan, Teodor	126
Tolstoi, Lev	146
Toma, Filipu	115
Toma, Ioan	116
Torockoi Mikloș	79
Trifu, Greogoriu	115
Trifu, Teodoruu	114
Trombitaș, Partenie	80, 81

Ț

Țira, Efremu	114, 121
Țira, Ioan	121
Țira, Ioane	114

U

Urban, Carl ..	19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 36, 40, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 61, 62, 63, 71, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 93, 127
Urházi	46
Ursu, David	45

V

Vagner, Gheorghie	121
Vancu, Toma	115
Varga, Andriș	121
Varga, Gheorghe	121
Varga, György	121

Vasici, Pavel	112
Vindereu, Ilisie	114

W

Wagner, S. W.	14, 24
Wardener, August.....	49, 51, 54, 86, 88, 89
Wellmann, Gheorghe.....	43
Wellmann, Ioan.....	43
Wermescher, Ioan	69

Wermescher, M.	35
Wermescher, Samoilă	13
Wesselényi Miklós.....	17

Z

Zenovia.....	104
Zeyk Dominic.....	40
Zira, Mihai.....	146
Zsombori.....	44, 45

Cuprins

A doua viață a unei cărți.....	7
Revoluția 1848/49 din perspectiva unui orașel ardelenesc.....	11
Cronica evenimentelor din anii 1848-49 scrisă de protopopul gr. ort. Ștefan Branea din comuna Maierău	74
Ștefan Branea, protopopul ortodox al Văii Mureșului Superior....	99
Alexandru Ceușianu s-a întors să moară la Reghin. Activitatea publicistică și literară	132
Contribuții bibliografice privitoare la Alexandru Ceușianu	140
Indice de nume	149
Cuprins	157

